Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАСИЛИК ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 930:323.113(=161 2)(71):655.413:050 «1940/1960»(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ЧАСОПИСИ ВИДАВНИЦТВА «НАША КУЛЬТУРА» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДУХОВНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

(друга половина 1940-х – 1960-ті рр.)

07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Т. І. Василик

Науковий керівник: Войцехівська Ірина Нінелівна,
доктор історичних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Василик Т. І. Часописи видавництва «Наша культура» як джерело дослідження національно-духовного життя українців Канади (друга половина 1940-х – 1960-ті рр.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню канадських україномовних часописів видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», які видавалися з 1947 до 1967 року у Вінніпезі. Проаналізовано повний комплект часописів як інформаційний ресурс з історії культурного та духовного життя української діаспори в Канаді.

На основі наукового аналізу історіографії проблеми визначено, що за радянської доби через ідеологічний контроль в Україні питання дослідження діаспорної періодики було досить складним. Зазначається, що радянські вчені оминали таке явище, як успішно функціонуюча діаспорна періодика. Виходили друком лише поодинокі праці українських дослідників В. Євтуха, Ю. Римаренка, А. Шлєпакова, Є. Камінського та ін. Оскільки у підрадянській Україні заборонялося згадувати ім’я Івана Огієнка у будь-якому контексті, то й про канадські україномовні часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», які він видавав, радянські історики майже не згадують. Дослідження преси переважно здійснювали науковці на еміграції. Серед них А. Животко, О. Фединський, В. Дорошенко, П. Кравчук. Про видання часописів у своїх працях побіжно згадують Л. Білецький, М. Боровик, М. Марунчак. Зокрема, М. Марунчак зауважує, що вершиною кількості національної преси за межами України є 1950-ті роки; саме в цей час виходять у світ досліджувані нами часописи.

Увага до історії української діаспорної періодики активізувалася після здобуття Україною незалежності, а розвиток української преси за кордоном, її проблемно-тематична спрямованість досліджувалась такими науковцями, як М. Тимошик, М. Романюк, О. Гриценко, В. Губарець, Н. Сидоренко, В. Ляхоцький, І. Тюрменко, О. Дзвінчук, О. Кривошеєва, А. Онкович. Проте, комплексного системного аналізу досліджуваних нами періодичних видань проведено не було.

Аналіз історіографії засвідчив, що, не зважаючи на увагу вітчизняних науковців до історії періодичної преси Канади, та попри зацікавленість окремих дослідників вивченням канадських українськомовних часописів видавництва «Наша культура», джерельно-інформаційний потенціал часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» не став темою окремого наукового дослідження.

Опрацювання джерельної бази свідчить, що найбільш інформативною є колекція Анни Фігус-Ралько, що зберігається в бібліотеці Київської православної богословської академії. Документи з теми також наявні у ЦДАМЛМ України (фонд № 1294), у колекції Я. Б. Рудницького та фонді «Український народний дім» – періодика відділу зарубіжної україніки НБУВ. Використано також матеріали особистого архіву Голови Фундації імені митрополита Іларіона доктора історичних наук, професора М. Тимошика.

У дисертації підкреслюється, що основним джерелом дослідження є комплекти часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», їхнє змістове насичення, проблематика та інформаційний потенціал.

Методологічну основу роботи склала сукупність загальнонаукових базових принципів та методів. Принципи історизму, об’єктивності, цілісності та комплексності допомогли всебічно підійти до висвітлення теми й дослідити часописи як багатогранне джерело. Метод компаративістики дав змогу зіставити наявні публікації, метод вибірки та контент-аналізу сприяв виявленню найбільш прикметних та значущих подій, що віддзеркалилися на шпальтах журналів. Загальнонаукові методи аналізу, синтезу та класифікації у

взаємозв'язку зі спеціальними методами: проблемно-хронологічним, історико-типологічним, порівняльним та частково використаними кореляційним та контент-аналізом дали змогу комплексно проаналізувати історіографію проблеми, систематизувати матеріали часописів за змістовно-проблемним принципом, встановити повноту та репрезентативність публікацій на шпальтах часописів. Використано також критичний підхід, що базується на порівнянні відомостей часописів з іншими історичними та історіографічними джерелами або фактичними даними з різних матеріалів. Застосування сукупного комплексу методів та принципів дав можливість оцінити значення часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» як джерела з історії вивчення культурно-духовного життя української діаспори в Канаді.

У дисертації з'ясовано передумови виникнення та історію заснування часопису «Слово істини». Встановлено, що на його сторінках друкувалися матеріали, в яких відстоювалися ідеї православ'я, утверджувалися християнські засади і загальнолюдські духовні цінності. Не зважаючи на релігійне спрямування журналу, приділялася увага проблемам історії та культури, збереженню української мови. Аналіз матеріалів рубрик «Митрополитальний комітет опіки над скитальниками», «Скитальниче життя» дає підстави констатувати, що редакції часопису «Слово істини», яка систематично акцентувала увагу читачів на вкрай скрутному становищі українських емігрантів, вдалося, об'єднавши зусилля канадських українців, організувати матеріальну допомогу своїм співвітчизникам, які опинилися поза межами Батьківщини. Матеріали часопису висвічують достовірну картину тогочасного емігрантського життя, виховують любов до України, її церкви, мови, літератури, мистецтва, традицій, проте характерною особливістю матеріалів часопису «Слово істини» є релігійний контекст.

У роботі підкреслено, що одним із недоліків журналу є відсутність «Змісту». Відтак, у дисертації упорядковано зміст опублікованих матеріалів на шпальтах часопису «Слово істини» та подано окремим додатком.

Встановлено, що більша половина опублікованих матеріалів належала перу редактора і видавця Івана Огієнка, або стосувалася безпосередньо його діяльності. Підраховано, що за перший рік виходу у світ (№1 листопад, 1947 – №12 жовтень, 1948) з авторськими підписами налічується 105 публікацій, 58 з них – належить митрополиту Іларіону (55,2 %), 47 – іншим авторам (44,8 %), а загалом на сторінках часопису опубліковано 199 матеріалів за підписом «Іларіон» та 377 матеріалів, що стосуються його діяльності чи, ймовірно, могли належати йому (опубліковані під псевдонімами: «Професор», «Історик», «Учасник», «Соборянин», «Єпископ» та інші).

Підкреслено, що часопис «Слово істини» виконав поставлені завдання. Проте вузькопрофільність місячника звужувала й коло читачів. Тож закономірним перед редактором і видавцем – митрополитом Іларіоном постало питання розширення профілю і тематики видання. У жовтні 1951 року виходить останній номер «Слова істини», і розпочинається видання науково-популярного місячника «Наша культура», який існував до жовтня 1953 року.

У роботі проаналізовано публікації часопису «Наша культура» та встановлено, що програма часопису включала науково-популярні матеріали з усіх ділянок української духовної й матеріальної культури: історії, літератури, історії церкви, мовознавства, етнографії, філософії, мистецтва, педагогіки тощо. Публікації «Нашої культури» представлені такими жанрами: інформаційними (замітка, звіт), аналітичними (стаття, рецензія, відкритий лист) та різновидами релігійної комунікації: проповідь, промова, звернення та ін.

Завдяки публікації чисельної кількості заміток на шпальтах часопису, редакційна колегія «Нашої культури» виконувала роль ретранслятора українського культурного життя в різних країнах світу. Варто зауважити, що більшість заміток у часопису – хронікальні. У таких замітках факт висвітлюється хронологічно близько до події та гранично стисло. У «Нашій культурі» хронікальні замітки об’єднуються під рубрикою «Хроніка українського культурного життя», якою розпочинався номер журналу.

Підкреслено, що науково-популярний часопис «Наша культура» став своєрідним «архівом» епістолярної спадщини відомого українського діяча, письменника Андрія Чайківського. Уривки з двадцяти чотирьох листів А. Чайківського опубліковано в матеріалі під назвою «Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка» в трьох номерах журналу.

Проаналізовано опубліковані на сторінках часопису праці Н. Полонської-Василенко, С. Парамоніва, П. Одарченка, Ю. Мулика-Луцика, В. Шугаєвськорго, які не втратили своєї актуальності, містять цікаві історичні факти та можуть стати в нагоді сучасним дослідникам.

Культурологічний часопис «Наша культура» висвітлював також духовне життя різних конфесій світу, насамперед, християнських. Релігійна складова культурологічного часопису пов’язана, насамперед, із світоглядними позиціями редактора і видавця Івана Огієнка та з обранням його митрополитом Української Греко-Православної церкви в Канаді.

У дисертаційному дослідженні зазначено, що попри те, що характерною рисою часопису «Наша культура» було культурно-релігійне спрямування, з часом культурологічний часопис «Наша культура» набував, як і його попередник, більш релігійного спрямування. Встановлено, що в останніх дванадцяти номерах часопису «Наша культура» (№ 1 (178) – № 12 (189) – 45,7 % припадало на матеріали з релігійної тематики, решта 54,3 % – на матеріали всіх інших тем, заявлених у програмі часопису.

Доведено, що при виданні третього часопису видавництва «Наша культура» – місячника української богословської думки й культури «Віра й культура» було враховано всі недоліки попередніх видань: народного християнського місячника «Слово істини», що висвітлював здебільшого питання релігійного характеру та науково-популярного місячника «Наша культура», що згодом відхилився від заявленої програми і теж набув релігійного спрямування. Обсяг журналу «Віра й культура» (з листопада 1953 року до грудня 1967 року) був удвічі більшим, що дало змогу кількісно й якісно розширити його тематику. Часопис мав краще поліграфічне виконання,

широкий і різноманітний спектр тем: висвітлювалися питання морально-етичного спрямування, духовності, праведного життя; повідомлялося про стан церкви у Радянському Союзі, переслідування віруючих, руйнування і розкрадання церков та монастирів, насильне насадження атеїзму; розповідалося про православні свята, тлумачилося значення тілесного й духовного постів; розглядалися події мистецького та літературного життя в Україні та поза її межами. Окрема увага була приділена 40-річній роботі Івана Огієнка над перекладом Біблії на українську літературну мову. Такий спектр публікацій свідчить про належну увагу редколегії часопису до вивчення української національної культури, збереження та розвитку української мови.

Встановлено, що митрополиту Іларіону вдалося уникнути майже одноосібної роботи над журналом шляхом втілення в життя ідеї заснування Українського наукового православного богословського товариства в Канаді, яке й перебрало на себе основні організаційні клопоти, а часопис «Віра й культура» став місячником української богословської думки й культури. Проаналізовано й упорядковано перелік опублікованих на сторінках часопису праць відомого історика, етнографа та фольклориста С. Килимника та педагога і культурно-освітнього діяча І. Гончаренка. Підкреслено, що характерним для часопису був загальний культурологічний та виховний аспект.

У дисертації підсумовано, що публікації часописів видавництва «Наша Культура» – «Слово істини», «Наша Культура», «Віра й культура» містили інформацію про важливі й актуальні на той час події, явища, процеси, які відбувалися як поза межами материкової України, так і на її території та популяризували українську православну церкву, національну культуру, історію, рідну мову, літературу, знайомили читачів з актуальною інформацією з релігійного і культурного життя, сприяючи, таким чином, розвиткові національно-духовного життя українців.

Ключові слова: часопис, «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», українська культура, національно-духовне життя, діаспора.

ABSTRACT

Vasylyk T.I. Magazines of the publishing house Nasha Kultura (Our Culture) as a source for research of the national and spiritual life of Ukrainian Canadians (second half of the 1940s – 1960s) – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Historical Sciences, specialty 07.00.06 – Historiography, Source Studies and Special Historical Disciplines. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The thesis is devoted to the research of Canadian Ukrainian-language magazines of the publishing house Nasha Kultura (Our Culture): Slovo istiny (Word of Truth), Nasha Kultura (Our Culture), Vira i Kultura (Faith and Culture), which were published from 1947 to 1967 in Winnipeg. A complete set of magazines, as an information resource on the history of cultural and spiritual life of the Ukrainian diaspora in Canada, is analyzed.

Based on the scientific analysis of the historiography of the problem, it was determined that the ideological control in Ukraine during the Soviet era made it quite difficult to study the diasporic periodicals. It is noted that Soviet scholars avoided such phenomenon as successfully functioning diasporic periodicals. Only a few works by Ukrainian researchers V. Yevtukh, Yu. Rymarenko, A. Shliepakov, Ye. Kaminskyi, and others were published. Since the name of Ivan Ohienko was forbidden to mention in any context in Ukraine under the Soviet rule, the Soviet historians hardly ever mention the Canadian Ukrainian-language magazines Slovo Istiny, Nasha Kultura, Vira i Kultura, which he published. The press was mainly studied by scholars in emigration. Among them are A. Zhyvotko, O. Fedinskyi, V. Doroshenko and P. Kravchuk. Some scholars, namely L. Biletskyi, M. Borovyk, and M. Marunchak occasionally mentioned the publication of the above mentioned magazines in their papersIn particular, M. Marunchak notes that the surge in the number of the national press outside Ukraine falls within the 1950s; it is the period when the journals, which we study, are published.

Interest in the history of Ukrainian diaspora periodicals grew significantly after Ukraine's independence. The development of the Ukrainian press abroad, its problematic and thematic focus were studied by such scholars as M. Tymoshyk, M. Romaniuk, O. Hrytsenko, V. Hubarets, N. Sydorenko, V. Liakhotskyi, I. Tiurmenko, O. Dzvinchuk, O. Kryvosheieva and A. Onkovych. However, a comprehensive and systematic analysis of the above mentioned periodicals has never been conducted before.

The analysis of historiography demonstrated that despite the interest of domestic scholars in the history of Canadian periodicals, and despite the interest of some researchers in studying the Canadian Ukrainian-language magazines of the Publishing House Nasha Kultura, the sources and informational capacity of the magazines Slovo Istyny, Nasha Kultura, Vira i Kultura did not become the subject of an independent research.

Studying of the references shows that the most informative is the collection of Anna Figus-Ralko, which is stored in the library of the Kyiv Orthodox Theological Academy. Documents on the topic are also available at the Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine (CSAMLA of Ukraine) (Fund № 1294), in the collection of Ya.B. Rudnytskyi and in the Ukrainian People's House Foundation – periodicals stored at the Department of Foreign Ukrainian Publications of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Materials from the personal archive of the Head of the Metropolitan Hilarion Foundation, Doctor of Historical Sciences, Professor M. Tymoshyk, were also used.

The thesis emphasizes that the main source of research is the sets of magazines Slovo Istyny, Nasha Kultura, Vira i Kultura, their content, issues and informational capacity.

The methodological foundation of the work comprises a set of general scientific basic principles and methods. The principles of historicism, objectivity, integrity and comprehensiveness have helped to comprehensively approach the coverage of the topic and study the magazines as a multifaceted source. The method of comparative studies made it possible to compare existing publications, the method of sampling and

content analysis helped to identify the most notable and significant events that were reflected on the pages of the magazines. General scientific methods of analysis, synthesis and classification in conjunction with special methods: problematic-chronological, historical-typological, comparative and partially used correlation and content analysis allowed to comprehensively analyze the historiography of the problem, systematize magazines' materials on the content-problem principle, establish completeness and representativeness of publications on the pages of the magazines. A critical approach was also used, based on the comparison of the magazines' stories with other historical and historiographical sources or factual data from different materials. The use of an aggregated set of methods and principles made it possible to assess the importance of the magazines Slovo Istyny, Nasha Kultura, Vira i Kultura as sources on the history of studying the cultural and spiritual life of the Ukrainian diaspora in Canada.

The thesis explicates the precondition for creating and history of founding of the magazine Slovo Istyny. It is established that the magazine published articles favoring and asserting the ideas of Orthodoxy, Christian principles and universal spiritual values. Despite the religious orientation of the magazine, attention was paid to the problems of history and culture, and the preservation of the Ukrainian language. An analysis of the materials of such sections as «Mytropolytalnyi komitet opiky nad skytalnykamy» (Metropolitan Committee for the Care of Wanderers), «Skytalnyche zhyttia» (Wanderer's Life) enables us to state that the editorial board of the Slovo Istiny magazine, which systematically focused readers' attention on the extremely difficult situation of Ukrainian emigrants, managed to provide aid to their compatriots who found themselves outside their homeland by uniting the Canadian Ukrainians. The materials of the magazine shed light on the true picture of the emigrant life of that time, fostered love for Ukraine, its church, language, literature, art, traditions. But a characteristic feature of the Slovo Istyny magazines is its religious context.

The thesis emphasizes that one of the shortcomings of the magazine is the absence of a table of contents. Therefore, the dissertation organized the table of

contents of the materials published in the magazine Slovo Istyny and it is given in a separate appendix.

It was established that the larger half of the published materials belonged to the editor and publisher I. Ohienko, or directly related to his activities. It is estimated that in the first year of publication (№1 November 1947 – №12 October 1948) there were 105 publications with author's signatures, 58 of them belonged to Metropolitan Hilarion (55.2%), 47 – to other authors (44 8 %), and a total of 199 articles signed by Hilarion and 377 articles related to his activities or probably may have belonged to him (published under the pseudonyms: «Professor», «Historian», «Participant», «Soboryanin», «Bishop» and others).

It was emphasized that the magazine Slovo Istyny fulfilled its tasks. However, the narrow-purposeness of the magazine diminished the number of its readers. Therefore, the issue of expanding the profile and subject matter of the magazine looked naturally for Metropolitan Hilarion, the editor and publisher. In October 1951, the last issue of the Slovo Istyny magazine was published, and the publication of the popular science monthly magazine Nasha kultura commenced, which existed until October 1953.

The thesis analyzed the publications of the magazine Nasha Kultura and it was established that the magazine's program included popular science materials from all areas of Ukrainian spiritual and material culture: history, literature, church history, linguistics, ethnography, philosophy, art, pedagogy, etc. Publications of Nasha Kultura are represented by the following genres: informational (piece, report), analytical (article, review, open letter) and types of religious communication: sermon, speech, address, etc.

Due to the publication of a large number of pieces on the pages of the magazine, the editorial board of Nasha Kultura acted as a manifester of Ukrainian cultural life in different countries. It is worth mentioning that most of the pieces in the magazine are current events pieces. In such pieces, a fact is presented chronologically close to the event and extremely concise. The magazine Nasha Kultura combines current events pieces in the section «Chronicle of Ukrainian cultural life», which was listed the first

in the issue of every magazine. It is emphasized that the popular science magazine Nasha Kultura has become a kind of «archive» of the epistolary heritage of the famous Ukrainian figure, writer Andrii Chaikivskyi. Excerpts from twenty-four letters written by A. Chaikivskyi were published in an article entitled «Andrii Chaikivskyi. His letters to prof. Ivan Ohienko» in three issues of the magazine.

The works of N. Polonska-Vasylenko, S. Paramoniv, P. Odarchenko, Yu. Mulyk-Lutsyk, V. Shuhaievskyi, published on the pages of the magazine, are analyzed in the thesis.

The culturological magazine Nasha Kultura also covered the spiritual life of various denominations of the world, first of all, Christians. The religious component of the culturological magazine is connected, first of all, with the worldview of the editor and publisher Ivan Ohienko and with his election as the Metropolitan of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada.

The dissertation research states that despite the fact that the characteristic feature of the magazine Nasha Kultura had cultural and religious orientation, over time, the culturological magazine Nasha Kultura acquired, like its predecessor, a more religious orientation. It is established that in the last twelve issues of the magazine Nasha Kultura (№ 1 (178) - № 12 (189) – 45, 7 % accounted for materials on religious topics, the remaining 54.3 % – for materials of all other topics stated in the magazine program.

It is proved that the publication of the third magazine of the publishing house Nasha Kultura – the monthly magazine of the Ukrainian theological thought and culture Vira i Kultura took into account all the shortcomings of the previous editions: the popular Christian monthly magazine Slovo Istyny, Nasha Kultura, which later deviated from the announced program and also acquired a religious orientation. The volume of the magazine Vira i Kultura (published from November 1953 to November 1967) was twice as large, which made it possible to expand its subject matter quantitatively and qualitatively. The magazine had a better typeset quality, a wide and varied range of topics: issues of moral and ethical orientation, spirituality, righteous living; it reported on the state of the church in the Soviet Union, the

persecution of the faithful, the destruction and looting of churches and monasteries, the forcible instilling of atheism; it told about the Orthodox holidays, explained the importance of physical and spiritual fasting; events of artistic and literary life in Ukraine and abroad. Special attention was paid to the 40-year work of Ivan Ohienko, namely his translation of the Bible into the Ukrainian literary language. This range of publications testifies in favor of the proper attention of the editorial board of the magazine to the study of Ukrainian national culture, preservation and development of the Ukrainian language.

It is established that Metropolitan Hilarion managed to avoid solely one-man work on the magazine, implementing the idea of founding the Ukrainian Scientific Orthodox Theological Society in Canada, which took over the main organizational concerns, and the magazine Vira i Kultura became a monthly magazine of the Ukrainian theological thought and culture. The list of works, published on the pages of the magazine by the famous historian, ethnographer and folklorist S. Kylymnyk as well as an educator and cultural figure I. Honcharenko, is analyzed and systematized. It is emphasized that the general culturological and educational aspect was characteristic feature of the magazine.

The thesis summarizes that the publications of the magazines of the publishing house Nasha Kultura, namely Slovo Istiny, Nasha Kultura and Vira i Kultura contained information about important and relevant at that time events, phenomena, processes that took place outside mainland Ukraine and on its territory, and popularized the Ukrainian Orthodox Church, national culture, history, native language, literature, familiarized their readers with the relevant information on religious and cultural life, thus contributing to the development of national and spiritual life of Ukrainians.

Key words: magazine, Slovo Istiny, Nasha Kultura, Vira i Kultura, Ukrainian culture, national and spiritual life, diaspora.

Публікації у фахових виданнях, що відображають основні результати дисертації:

1. Воротняк Т. Канадський україномовний часопис «Слово істини» як важливий, актуальний чинник об'єднання українців в діаспорі // Українознавчий альманах. – 2011. – № 5. – С. 227 – 229.

2. Василик Т. І. Поетична творчість Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на шпальтах часопису «Віра й культура» // Гілея. Науковий вісник. – К., 2019. – Випуск 142 (3). Історичні науки. – С. 28 – 32.

3. Василик Т. І. Історія релігійного життя в Україні в середині XX століття за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» // Humanities and Social Sciences. – Budapest, 2019. – С. 19 – 22.

4. Василик Т. Часопис «Наша культура»: історія заснування, проблематика, інформаційне насичення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2019. – Випуск 1(140). – С. 10 – 15 (входить до міжнародної індексації Index Copernicus).

5. Василик Т. Становище українських емігрантів («скитальників») у проповідях митрополита Іларіона (за матеріалами часопису «Слово істини» 1947 –1951 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2020. – Випуск 41(144). – С. 16 – 19 (входить до міжнародної індексації Index Copernicus).

Публікації, що додатково відображають результати дисертації:

Статті:

6. Воротняк Т. І. Молитва Івана Огієнка за Україну (Поетична творчість митрополита Іларіона на сторінках канадських часописів) / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. ІІ. – Камянець-Подільский: Камянець-Подільский державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005 – С. 182 – 187.

7. Воротняк Т. І. «Наша культура» як продовження програми однойменного варшавського часопису / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Випуск ІІ. – Камянець-Подільский, 2006 – С. 63 – 72.

8. Воротняк Т. І. Критика радянської антирелігійної політики на сторінках часопису «Віра й культура» Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку: Зб. наук.пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б Хмельницького. Черкаси, 2007. – С. 377 – 381.

9. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Віра й культура» – вершина редакторської діяльності Івана Огієнка / Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Філологія. Випуск 17. – 2007. – С.152 – 155.

10. Воротняк Т. І. Часопис «Віра й культура» та його роль у розвитку, формуванні і збереженні української мови в діаспорі / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. Випуск 51. – Харків, 2007. – С. 265 – 269.

11. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Наша культура» (Вінніпег, 1951-1953 р.): культурологічний та освітній аспекти // Наукові записки інституту журналістики / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2007. – Т. 26. – С. 180 – 183.

12. Воротняк Т. І. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура». // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет, наукова бібліотека; редкол.: О. М. Завальнюк, голова, В. С Прокопчук, відп. ред. [та ін.]. – Випуск І. – Кам’янець-Подільський, 2008. – С. 175 – 185.

13. Воротняк Т. Народний християнський часопис «Слово істини» та його роль в організації допомоги українським емігрантам // Вісник книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 37 – 40.

14. Воротняк Т. І. Проповіді митрополита Іларіона на сторінках канадських україномовних часописів: технології впливу // Діалог: медіа-студії. – 2012. – Випуск 14: Реклама та PR у сучасному світі. – С. 189 – 19.

Тези:

15. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Наша культура»: культурологічний та освітній аспекти / Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення: Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ 8 – 9 грудня 2006 р. – К., 2006. – С. 94 – 95.

16. Воротняк Т. І. Часопис «Слово істини» як взірець національного періодичного видання. Журналістыка – 2007: надзенные праблемы. Перспектывы. Матерыялы 9-й Мыжнароднай наукова-практычнай канферэнцыі. Вып. 9 / Рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд) і інш. – Мінск, 2007. – С. 275 – 277.

17. Воротняк Т. І. Сугестивний аспект проповідей митрополита Іларіона (за матеріалами народного християнського місячника «Слово істини») // Типологічні характеристики українського медійного контенту матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2011. – С. 80 – 84.

18. Василик Т. І. Хроніка українського культурного життя за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» (1953 – 1967 рр.) // Шевченківська весна. Історія. Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2019. Історія» 15.03.2019. – С. 80 – 84.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень та абревіатур 18
ВСТУП..... 19
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ 25
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО МІСЯЧНИКА «СЛОВО ІСТИНИ» ТА ЙОГО ЗМІСТОВЕ НАСИЧЕННЯ 57
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПУБЛІКАЦІЙ ЧАСОПИСУ «НАША КУЛЬТУРА»..... 92
РОЗДІЛ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЖЕРЕЛЬНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ ЖУРНАЛУ «ВІРА Й КУЛЬТУРА» 132
ВИСНОВКИ 171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 177
ДОДАТКИ..... 224
ДОДАТОК А. Хронологічний покажчик публікацій часопису «Слово істини». 1947 – 1951 рр. 224
ДОДАТОК Б. Лист митрополита Іларіна до архієпископа Михаїла від 23 вересня1953 р. 245
ДОДАТОК В. Лист М. Битинського до редактора часопису «Віра й культура» від 6 серпня 1957 р. 246
ДОДАТОК Г. Перелік публікацій С. Килимника в часопису «Віра й культура»..... 247
ДОДАТОК Д. Перелік публікацій І. Гончаренка в часопису «Віра й культура»…..... 248
ДОДАТОК Е. Перша сторінка обкладинки та емблема на четвертій сторінці обкладинки журналу «Наша культура»..... 249
ДОДАТОК Є. Перша сторінка обкладинки та емблема на четвертій сторінці обкладинки журналу «Віра й культура»..... 250
ДОДАТОК Ж. Список публікацій Василик Т.І. 251

Перелік умовних скорочень та абревіатур

АН СРСР – Академія наук Союзу Радянських Соціалістичних Республік

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки

арк. – аркуш

ЗУАДК – Злучений Українсько-Американський допомоговий комітет

ІРО – Міжнародна організація у справах біженців

КоДУС – Комісія допомоги українському студентству

НАНУ – Національна академія наук України

НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

о. – отець

оп. – опис

св. – святий

спр. – справа

СФУЖО – Світова федерація українських жіночих організацій

т.зв. – так звані

УАН – Українська академія наук

УАПЦ – Українська автокефальна православна церква

УВАН – Українська Вільна Академія Наук

УВУ – Український Вільний Університет

УГПЦ – Українська Греко-Православна Церква

УТГІ – Український Технічно-Господарський Інститут

ф. – фонд

ЦДАМЛМ України – Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України

ЦК КП(б)У – Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена зростанням суспільного інтересу до вивчення національної історії та культури, невід'ємною складовою якої є життєдіяльність українців поза межами Батьківщини. Це вимагає розширення джерельної бази, залучення до наукового обігу нових груп джерел, зокрема, періодичних видань, що виходили друком у середовищі української еміграції та були свідком свого часу, фіксуючи на сторінках повсякденне життя української діаспори.

Джерельний аналіз публікацій канадських україномовних часописів видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», які видавалися упродовж 1947 – 1967 рр. у Вінніпезі свідчить, що вони є потужним інформаційним ресурсом з історії культурного та духовного життя української діаспори у Канаді.

Комплексне дослідження змістового насичення часописів цілісно відображає процес інтеграції українців у соціокультурний простір зарубіжних країн, їх діяльність по збереженню національних духовних цінностей, матеріальної та побутової культури, рідної мови, а відтак визначає рівень етнонаціональної самоідентифікації українців в еміграції.

Значна частина опублікованих у часописах матеріалів до сьогодні залишається важливим та водночас малознаним джерелом з історії вивчення культурного та національно-духовного життя української діаспори Канади, тож їхня актуалізація сприятиме визначенню не тільки історико-культурної цінності обраних до розгляду часописів, а й оцінці їхньої ролі як консолідуючого чинника українців, які з різних причин опинилися поза межами материкової України.

Актуальність теми підсилюється також і викликами часу та розвитком української історіографії, де відсутні дослідження, в яких було б комплексно системно проаналізовано історію заснування та функціонування часописів, їхню пріоритетну проблематику, редакторський та авторський склад,

рубрики та жанри, що сукупно визначають роль часописів у формуванні світоглядних та духовних засад українців в еміграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах загальної науково-дослідної теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в західноєвропейських історичних процесах: пошуки цивілізаційного вибору» (державний реєстраційний номер 16БФ046-01) і відповідає науковому напряму досліджень кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету.

Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження змістового насичення матеріалів часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» та з'ясування джерельного значення публікацій для системного вивчення культурного й національно-духовного життя української діаспори в Канаді.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

1. Проаналізувати стан вивчення теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, встановити повноту і репрезентативність її джерельного забезпечення та визначити методологічний інструментарій дослідження:

– дослідити історіографію проблеми;

– охарактеризувати комплекс історичних та історіографічних джерел;

– сформувати теоретичні засади дослідження.

2. Простежити історію заснування та діяльності канадського українськомовного християнського місячника «Слово істини»:

– охарактеризувати загальне релігійно-духовне спрямування видання, дослідити провідну тематику та змістове насичення часопису;

– з'ясувати його редакторський та авторський склад, рубрикацію, жанрові, художньо-стилістичні та мовні особливості публікацій.

3. Розкрити проблемно-тематичний діапазон, жанрову та змістову палітру культурологічного місячника «Наша культура»:

– встановити мету, програму та завдання журналу;

– визначити домінантні теми та цільову читацьку аудиторію;

– з’ясувати інформаційний потенціал публікацій журналу.

4. Дослідити склад, форми та напрями відображення життя української діаспори Канади на сторінках часопису «Віра й культура»:

– проаналізувати спектр проблематики журналу та встановити пріоритетні змістові блоки, визначити вплив публікацій на психологічний стан українців в еміграції;

– охарактеризувати мовознавчі праці на шпальтах часопису та оцінити внесок редколегії та дописувачів у збереження національної культури та духовності.

Об’єктом дослідження є часописи видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» як інформаційний ресурс з історії вивчення культурного та духовного життя української діаспори в Канаді.

Предметом дослідження є процес заснування та функціонування часописів, форми і напрями їхньої діяльності, змістове насичення, роль видання для дослідження національно-духовного життя українських емігрантів Канади.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють другу половину 1940-х – середину 1960-х рр. – час публікаторської діяльності видавництва «Наша культура» в Канаді, яке очолював і був головним редактором митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Нижня межа – листопад 1947 року – зумовлена виходом у світ першого числа народного християнського місячника «Слово істини»; верхня – грудень 1967 року – співвідноситься із припиненням існування останнього номера журналу «Віра й культура».

Методологічною основою дисертації є сукупність загальнонаукових методів історизму, цілісності, системності, об’єктивності, всебічності, що дозволило комплексно підійти до висвітлення теми. Методи джерельного аналізу, синтезу та класифікації у взаємозв’язку зі спеціальними методиками вивчення масових джерел були застосовані при роботі з часописами; метод компаративістики дав змогу зіставити наявні публікації, метод вибірки та

контент-аналізу дозволив виявити найбільш прикметні та значущі події, зробити метричні підрахунки. Акумуляція системи принципів, підходів та методів (загальнонаукових, міждисциплінарних, спеціально-історичних, джерелознавчих) дала змогу систематизувати матеріали часописів за змістовно-проблемним принципом, дозволила встановити повноту та репрезентативність публікацій, з'ясувати місце та роль часописів видавництва «Наша культура» в житті українських емігрантів Канади.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у постановці та вивченні теми, яка раніше не отримала всебічного та ґрунтовного висвітлення в історичній науці. Вперше було комплексно досліджено канадські україномовні часописи видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» як важливе джерело з історії вивчення національно-духовного життя українців в еміграції.

Вперше:

- здійснено комплексний та системний аналіз стану вивчення проблеми та сформовано комплекс джерел з досліджуваної теми;
- з'ясовано передумови заснування часописів, їхнє становлення та процес розгортання діяльності;
- простежено проблемно-тематичний діапазон та жанрову палітру часописів;
- визначено редакційний та авторський склад видань, цільову читацьку аудиторію.

Уточнено:

- кількісні показники авторських публікацій на шпальтах часописів та їхня тематика;
- основні теоретико-методологічні засади при вивченні функціонування журналів.

Набули подальшого розвитку:

- джерельний аналіз опублікованих матеріалів часописів;
- характеристика змістового насичення номерів журналів;
- з'ясування ролі особистісного фактору у діяльності часописів.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що в ній досліджено еміграційні періодичні видання, більшість з яких відсутні у бібліотеках та архівних сховищах України. Результати роботи можуть бути використані при написанні наукових праць з історії української діаспори, історії видавничої справи в еміграції, при підготовці довідників з історичного джерелознавства, зарубіжної україніки, релігієзнавства. Матеріали також можуть бути використані державними органами у справі релігій та нацменшин, громадськими організаціями, ЗМІ в просвітницьких цілях.

Особистий внесок здобувачки полягає у самостійному розв'язанні актуальної наукової проблеми, в якій комплексно охарактеризовано канадські україномовні часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» як історичне джерело при вивченні культурного та духовного життя українців у діаспорі. Викладені у роботі висновки та узагальнення отримані дисертанткою одноосібно на основі аналізу публікацій часописів, архівних джерел, опублікованих документальних збірників, наукової та довідкової літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження викладено у доповідях на науково-практичних конференціях та круглих столах, а саме: Міжнародній науковій конференції, присвяченій 100-літтю газети «Рада», «Національна періодика початку XX століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення» (Київ, 8 – 9 грудня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Харків і Харківський університет у розвитку української журналістики: від тижневика «Харьковские известия» до газети «Харківський університет» (до 190-річчя університетської преси) (Харків, 10 – 20 грудня 2006 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Видавнича справа в Україні: історія та сучасність» (20 – 30 березня, 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів» (Кам'янець-Подільський, 20 – 21 вересня 2007 р.); VI Буковинській міжнародній історико-краєзнавча

конференції, присвяченій 600-річчю першої писемної згадки про Чернівці (Чернівці, 12 – 13 жовтня 2007 р.); І Всеукраїнській науково-практичній конференції «Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору» (Тернопіль, 8 – 9 листопада 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Студентська наука і практика: моделі трансформації, Болонський процес та розвиток інформаційного простору» (Київ, 3 – 4 квітня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Українська спільнота: культурно-світоглядні перетворення в історичному досвіді та сьогоденні (Київ, 28 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Типологічні характеристики українського медійного контенту» (Київ, 24 березня 2011 р.); XVII міжнародній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2019» (Секція «Історія») (Київ, 15 березня 2019 р.); Scientific and Professional Conference Humanities and Social Science in the Era of Globalization – 2019 (Будапешт, 2 червня 2019 р.); Двадцятих джерелознавчих читаннях «Архівознавство в контексті історичної пам’яті та цифровізації суспільства», присвячених 75-річчю від дня заснування кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки (Київ, 28 листопада 2019 р.).

Публікації за темою дисертації: Результати дослідження викладені у 18 наукових публікаціях. П’ять з них опубліковано у наукових фахових виданнях України, серед них 4 – у виданнях, індексованих у міжнародних наукометричних базах. Тринадцять публікацій мають апробаційний характер й додатково розкривають окремі положення дисертації.

Структура та зміст дисертації обумовлені поставленими метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (558 позицій, кількість сторінок – 47), додатків (8, кількість сторінок – 29). Загальний обсяг роботи – 253 сторінки, з них 158 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Масова міграція з українських земель має давню історію. Як соціально-політичне та історичне явище еміграція українців стала наслідком релігійних, політичних чи економічних криз, світових воєн та особистих обставин. Протягом XX ст. тисячі діячів культури, науки, літератури, інших сфер життя через неможливість реалізувати власний науковий або творчий потенціал на Батьківщині та через переслідування і репресивні заходи виїхали у пошуках кращої долі за океан. Канада посідає друге місце у світі за чисельністю українців, які поза межами рідної землі зберігають культуру й духовне надбання своїх предків, підтримують національні традиції, плекають мову та сприяють подальшій розбудові української держави.

До сьогодні серед науковців тривають дискусії, хто і коли вперше почав вживати термін «українська діаспора». В «Енциклопедії історії України: Україна – Українці» зазначено: «Сьогодні важко встановити, хто й коли почав уживати термін «українська діаспора» для означення людей укр. походження за межами України. Ще у 1920 – 30-х рр. цим терміном користувався укр. політолог, етнолог і соціолог В. Старосольський» [548].

В «Енциклопедії українознавства» за редакцією В. Кубійовича було дано визначення терміну «українська діаспора»: «Українська діаспора, збірне визначення української національної спільноти поза межами українських земель (українські національні території), яка почуває духовний зв’язок з Україною» [499], а «Словник української мови» трактує це поняття як «розсіяння по різних країнах народу, вигнаного завойовниками за межі його батьківщини» [508, с. 67]. Принагідно зазначимо, що за твердженням В. Євтуха, остаточно цей термін утвердився у науковій літературі на початку 1980-х років. Зокрема, він пише: «Остаточно ж у наук. й практичному вжитку цей термін утвердився на поч. 1980-х рр., коли у 9-му т. «Енциклопедії українознавства» з’явилася стаття під назвою «Українська діаспора».

В основі поняття «українська діаспора» лежить визнання сучасних кордонів України як істор. та політ. реальності, а також наявності проживання українців у багатьох ін. країнах на території кількох континентів» [548].

Культурні діячі розуміли важливість збереження української мови, культури, традицій, зокрема, функціонування українськомовних часописів у багатокультурному середовищі українських поселенців та їхніх нащадків. Адже це був не тільки духовний зв'язок з батьківщиною, але й інформаційний сегмент та впливовий носій громадської думки.

У Канаді преса української діаспори стала важливою ланкою поширення інформації рідною мовою та дієвим засобом консолідації розпорошених по різних регіонах переселенців. Українська діаспорна преса – невід'ємна складова української культури. Звісно, з ідеологічних причин у XX ст. ця потужна частина національної періодики майже не досліджувалась. Оскільки оригінальна творча спадщина українців за кордоном багато років зберігалась у спецфондах бібліотек і архівів. У своїх працях Марина Палієнко [449, с. 196 – 213] зазначає, що архівні колекції, утворені в результаті громадсько-політичної, наукової, культурної діяльності українських емігрантів у багатьох країнах світу є одним із важливих, невід'ємних компонентів національної історико-культурної спадщини. Дослідниця підкреслює, що «останнє двадцятиліття актуалізувало необхідність вивчення різноманітних комплексів зарубіжної україніки як у теоретичній, конкретно-історичній, так і в практичній площині», а також наголошує, що засновані українськими емігрантами на різних континентах у XX ст. архіви, музеї, бібліотеки відігравали і продовжують відігравати важливу роль у збереженні національної пам'яті та у вивченні історії України [450, с. 11].

В *історіографії* досліджуваної теми можна виділити три етапи: радянська історіографія, українська історіографія в діаспорі та новітня історіографія (доба незалежності України).

За радянської доби з ідеологічних причин в Україні тема діаспорної преси була досить складною для вивчення. Вона або фальсифікувалася, або замовчувалась, або розглядалася у світлі переваг соціалістичного способу життя над капіталістичним. Радянські науковці, через нав'язувану тоталітарним режимом ідеологічну лінію, оминали таке явище, як успішно функціонуюча діаспорна періодика, тому виходили лише поодинокі праці з діаспорної тематики, але й вони мали пропагандистське спрямування. Викладений у них фактичний матеріал давав дозовану інформацію про життя українців за кордоном, зокрема у Канаді. Задля логічного висвітлення обраної теми в основу нашої роботи покладено проблемно-тематичний принцип.

У підрадянській Україні пресу українців Північної Америки досліджували вітчизняні вчені, зокрема, про неї писав Арнольд Шлепаков: «Українська трудова еміграція у США і Канаду (кінець XIX – початок XX ст.)» [491]. У своїй праці він розглядає причини трудової еміграції українців до США і Канади, характеризує соціально-економічні умови життя українців та їхню роль у суспільно-політичному житті цих країн. Автор зазначає, що фактичний матеріал та документальну базу його дослідження складають такі джерела, як архівні матеріали, статистика, преса, історична та публіцистична література [491, с. 6]. У праці згадуються періодичні видання «Червоний прапор», «Робітничий народ», «Український голос», «Канадійський русин», «Свідома сила» тощо. Видавництво «Наша культура» почало діяти в Канаді з 1947 року, тож про його періодичні видання у праці А. Шлепакова не йдеться. Також пресу українців Північної Америки досліджував Юрій Римаренко: «Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих» [458]. На документальному і літературному матеріалах розкрито питання методології критики буржуазного націоналізму, зокрема, Володимиром Євтухом: «Иммигранты в инонациональной среде: проблемы адаптации» [408], «Українські етнічні групи США і Канади: соціально-економічний аспект» [412].

Про важливу роль преси у збережені рідної мови, культури в інонаціональному середовищі йдеться в статті Володимира Євтуха та Олени Ковальчук «Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми» [547]. Розглядаються періодичні видання, що виходили на початку 1900-х років, у праці Євгена Камінського «Український буржуазний націоналізм в психологічній війні американського імперіалізму» [425]. Книга – яскравий приклад інструменту комуністичної пропаганди, де українців, які захищали національні інтереси, розглядають як ворогів, які зрадили батьківщині і перебувають на утриманні спецслужб США. Зокрема, у праці йдеться про такі ЗМІ, як «Голос Америки», радіо «Свобода» тощо.

Майже відсутні у працях радянських дослідників згадки про канадські українськомовні часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура». Це пояснюється тим, що ім'я редактора й видавця часописів Івана Огієнка тривалий час було під забороною. Микола Тимошик зазначає, що в Україні про видатного вченого та його творчий доробок «за всі підрадянські роки не вийшло не лише жодної монографії, а й бодай кількох правдивих рядків у енциклопедичних та довідкових виданнях» [476, с. 17]. Радянські дослідники Ю. Гай, О. Мазуркевич, розглядаючи діяльність Івана Огієнка, не скупилися на зневажливі епітети: «фашистський запроданець», «запроданець-іуда у рясі митрополита» [444, с. 31, 73]. Негативної оцінки заслужив у дослідженні О. Мазуркевича часопис «Віра й культура». За його словами, це періодичне видання – «…жовто-блакитний клерикальний органчик запроданця іуди в рясі митрополита Іларіона, що пихато іменує себе місячником «українського наукового богословського товариства» [444, с. 150].

Як зауважує Тетяна Моісеєва, через несумісність з радянською ідеологією українську діаспорну пресу в радянській українській історичній науці практично не вивчали, дослідження діаспорної періодики здійснювали лише наші науковці в еміграції, зокрема, в Українському музеї-архіві в Клівленді, Центрі етнічних досліджень Кентського університету (США),

Українському Вільному Університеті (Німеччина), Українському історичному кабінеті в Празі (Чехія), Канадському інституті українських студій (Університет Торонто, Канада) [532].

Біля витоків однієї з вищеназваних установ у Празі стояв видатний український діяч Аркадій Животко. У червні 1930 року рішенням чеського уряду при Міністерстві закордонних справ було засновано Український історичний кабінет. А. Животка було обрано на посаду референта, а згодом і керівника цієї української наукової архівної установи. Саме там було зібрано одну з найбільших у світі колекцій українських періодичних видань.

Під керівництвом А. Животко «Фонд періодичних видань налічував 69 497 чисел газет і 1 116 річних комплектів журналів, починаючи від 1859 року. Серед них немало справжніх раритетів, що виходили тиражем від одного до десяти примірників, інколи це були видання писаних від руки, друкованих циклографічним стилем, літографованих. Книжковий фонд охоплював практично весь український видавничий рух, що розвивався на етнічних українських теренах і далеко поза ними від початку XIX століття» [555]. На підставі зібраних матеріалів у праці А. Животка «Історія української преси» ним було описано й проаналізовано українську пресу від її зародків до початку Другої світової війни. Дослідник визначив 202 періодичні видання, не враховуючи «Записок» і «Наукових збірників». Він також систематизував українську зарубіжну періодику за географічним та хронологічним принципами.

Варто зауважити, що у цій праці автор виокремлює заокеанську українську пресу Бразилії, США, Канади. За його підрахунками, до Першої світової війни в Канаді виходило 24 різних часописи. А. Животко розповідає про 8 з них: «Канадійський фермер», «Український голос», «Слово», «Канада», «Канадійський русин», «Червоний прапор», «Робочий народ», «Нова громада».

Нові дані про періодику української діаспори подано в праці голови управи Українського музею-архіву в Клівленді Олександра Фединського

«Бібліографічний покажчик української преси поза межами України». Це були щорічники, укладені дослідником протягом 1966 – 1979 років, у яких зафіксовано відомості про українські періодичні видання українських спільнот різних країн світу, у тому числі й Канади. Зазначений покажчик – результат кропіткої праці О. Фединського. Вчений кілька років упорядковував «Пресовий відділ» музею-архіву в Клівленді, вів широку переписку з редакціями, щоб доповнити відділ періодичними виданнями, яких бракувало і які виходили в різних країнах світу, крім Радянського Союзу.

До покажчика увійшла вся періодика, включаючи різні бюлетені, які, можливо, були скромні за своїм змістом та розміром, але можуть служити джерелом до вивчення історії життя, побуту та діяльності української спільноти на місцях нового поселення. Загалом, у «Бібліографічному покажчику української преси поза межами України» за 1966 рік занотовано 487 назв періодики, включаючи 125 церковних бюлетенів, 62 додатки й самостійні сторінки газет та журналів [363].

Заслуговують на увагу праці В. Дорошенка. Він у 1950 – 1960-х роках уклав та опублікував кілька покажчиків української преси, що виходила за межами батьківщини [328], [329], [331], [545].

У праці «Українська преса у вільному світі в роках 1961 і 1962» учений зазначає: «Переходячи до укладу покажчика, належить зазначити, що нотує він насамперед українську пресу ЗДА й Канади, як країн із найбільшою українською часописною продукцією, а вже потім за абеткою – продукцію інших країн української діяспори. З огляду на чисельність у ЗДА й Канаді української церковно-релігійної преси, вилучена вона в окрему від світської рубрику з підвідділами: преса католицька (у ЗДА переважно англомовна), православна й євангелицька, при чому до останньої вилучено взагалі всю некатолицьку й неправославну пресу, щоб не робити дрібних рубрик» [545]. Загалом зафіксовано 471 назва газет, журналів, інформаційних бюлетенів, іншомовної періодики, що її видають українці за межами України. В. Дорошенко підкреслює, що «покажчик уперше нотує величезну більшість

української вільної преси у світі» [545]. Також згадується у праці досліджуваний нами часопис «Віра й культура». Автор відносить його до православної преси Канади.

Про українську емігрантську пресу в Канаді писав Петро Кравчук у праці «П'ятдесят років служіння народу. До історії української преси в Канаді» [344, с. 128]. Автор простежив історію розвитку канадської української преси, дослідив 13 видань: «Робочий народ», «Робітниця», «Українське життя», «Українське слово», «Голос праці», «Червоний прапор», «Робітничі вісті», «Народна газета», «Світ молоді», «Бойова молодь», «Фермерське життя», «Голос робітниці», «Ukrainian Canadian». Найбільше уваги П. Кравчук приділяв «Червоному прапору», де показував діяльність комуністичних організацій через пресу. У його дослідженні також з'ясовані умови виникнення часопису, етапи розвитку, причини припинення виходу видання, проаналізовано тематичне спрямування газети та наголошено та тому, що українська преса відігравала консолідуючу роль для наших співвітчизників у Канаді.

Проте у своїй праці П. Кравчук розглядає лише соціалістичну, робітничу пресу, тому вірно зауважує Н. Трохим, що у дослідженні П. Кравчука простежуються прорадянські настрої, які перешкодили йому об'єктивно оцінити українську пресу, «до того ж він писав про комуністичну, соціалістичну, пресу, яка виходила в Канаді українською мовою» [481, с. 90]. Часописи видавництва «Наша культура» не відносилися до соціалістичних чи робітничих видань, тож не розглядаються у праці П. Кравчука.

Інформацію про низку української канадської періодики вміщено в книзі «Українські піонери в Канаді 1891–1951» Леоніда Білецького. Він розглядав у своїй праці життя і побут української спільноти в Канаді. Окрім відомостей про перші поселення, господарське, релігійне, культурно-мистецьке життя українців, автор пише про українську пресу в Канаді. Зокрема, він веде мову про 56 українських часописів, що виходили в Канаді у 1903 – 1951 роках. У праці, за словами автора, подано перелік найголовніших

українських часописів. Згадує Л. Білецький про досліджуваний нами часопис «Слово істини». Зокрема, він пише: «...від 1948 р. почав виходити часопис православної Церкви в Вінніпегу «Слово істини», орган Митрополита Іларіона» [317, с. 63]. Варто зауважити, що автор припустився деяких неточностей, невірно вказавши рік виходу журналу, адже перший номер часопису вийшов друком у листопаді 1947 року.

Серед небагатьох спеціальних розвідок з цієї теми помітне місце належить працям дослідника української еміграції Михайла Марунчака. У двох томах вийшла «Історія українців Канади» [348], [349] та монографія «Історія преси, літератури і друку піонерської доби» [347]. Саме в ній висвітлено роль преси у формуванні та ідентифікації українсько-канадської спільноти. Автор розглянув 35 періодичних видань, серед яких: «Свобода», «Канадійський фермер», «Слово», «Ранок», «Червоний прапор», «Робочий народ», «Православіє», «Український Голос», «Канадський Русин», «Нова Громада», «Новини», «Канадиєць», «Поступ», «Новий край», «Канада», «Канадійські вісти», «Хата», «Рільник», «Україна», «Нива», «Дзвінок», «Каменярі», «Свідок Правди», «Зоря», «Свідома сила» (згодом «Робітниче слово»), «Кадило», «Вуйко», «Сифтонські новини», «Канадійськая Нива», «Осторога», «Православний Русин», «Русскій Голос», «Канадійськая Православная Русь», «Українські Робітничі Вісті» [347].

Як бачимо, автор розглядав часописи, що виходили в першу половину XX ст., тож досліджувані нами часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» у його праці не згадуються.

Досліджуючи перші українські часописи в Канаді, М. Марунчак підкреслює їх особливу роль в ідентифікації українсько-канадської спільноти та визначає три основні напрями ідентифікації: перший – українсько-канадська преса допомагала зосередити українських переселенців, які прибули в Канаду з різних окупаційних територій України, на одному спільному історичному минулому, їхніх релігійних і культурних традиціях; другий – привертала увагу поселенців до їхніх тогочасних потреб, до нової

ситуації, до політичних і господарських справ країни поселення, її розбудови тощо; третій – несла допомогу політичному та соціальному змаганні українським поселенцям в країнах Європи [347, с. 96].

На особливу увагу заслуговує ще одна праця М. Марунчака – «Історія українців Канади» [348], [349]. Дослідник поділив історію українців Канади на три доби: а) піонерську, б) добу розбудови (міжвоєнний період), в) добу організаційного вивершення (від Другої світової війни).

Щодо висвітлення історії преси, то в першому томі знаходимо інформацію про ті ж періодичні видання, що їх аналізує автор у своїй монографії «Історія преси, літератури і друку піонерської доби». У другому томі він розглядає ті видання, що продовжують виходити у період між двома світовими війнами, та низку нових видань, що почали виходили після Першої світової війни.

Загалом, за підрахунками автора, «появилося між війнами понад 110 різних назв часописів та журналів», що за його словами, свідчить про «велику життєвість української спільноти, яка шукала різних шляхів, щоб виявити свої суспільні заінтересування» [349, с. 212]. Дослідник наголошує, що преса української діаспори міжвоєнного періоду продовжувала традиції преси «піонерської доби» – зберігала українську культуру в Канаді.

Ще одним не менш важливим завданням, яке виконувала преса, вчений називає інтерпретацію та інтеграцію громадського, політичного та господарського життя Канади.

Багата на різні періодичні видання як з погляду кількості, так і якості, була й «третя доба» історії українців Канади. Пресу цієї доби вчений розглядає за такими категоріями: загально-національна та релігійна. Останню поділяє на католицьку, православну, протестантську. Окрему групу в дослідженні становлять прокомуністичні видання.

І далі М. Марунчак зауважує, що оцінювати життєвість спільноти можна по пресовому барометру – чим він вищий, тим життєдіяльнішою є спільнота. З огляду на це, автор стверджує, що пресовий барометр

канадських українців у третій добі доходив до найвищих показників. Він пише: «В найновіших часах українську спільноту в Канаді обслуговувало 8 тижневиків, 9 двотижневиків, 11 місячників, 2 двомісячники, 5 квартальників, 2 шестимісячники та низка неперіодичних і бюлетневих появ, не враховуючи сюди одинокого прокомуністичного тижневика та тієї самої масти двотижневика в англійській мові» [349, с. 352].

Вершиною зросту кількості національної преси вчений називає 50-ті роки XX ст., наголошує на важливій позиції релігійної преси, до якої відносить часописи «Слово істини» та «Віра й культура», що розглядаються в нашому дисертаційному дослідженні. М. Марунчак зараховує їх до православної релігійної преси. Зокрема, щодо досліджуваних нами часописів він пише: «З листопадом 1947 р. став виходити (при Українському Митрополичому Соборі у Вінніпегу) 16-сторінковий православний місячник «Слово істини», що його редагував Митрополит Іларіон. Перебравши керму всієї Української Греко-Православної Церкви, той же ієрарх став видавати, з 1953 р., місячник української богословської думки й культури «Віра й культура» (Faith and Culture), останньо як орган Українського Наукового Богословського Товариства» [349, с. 346].

Часопис «Наша культура», відповідно до власного поділу, автор відносить до загально-національної преси і пише: «Довгу історію має «Науково-популярний місячник» – «Наша Культура», що його видавав дуже періодично від 1951 р. Митрополит Іларіон. Цей, 32-сторінковий місячник нав’язував до тотожного видання, яке виходило у Варшаві (1937 – 1939) під редакцією проф. Огієнка» [349, с. 341].

«Немає сумніву, що етнічна преса, в тому [числі] й українська, завжди були важливим нервом своєї спільноти, зокрема тоді, коли все більше наголошують багато-культурність модерної канадської збірноти. Часто тижневики, які звичайно задавали тон церковно-релігійному та громадському життю, це своєрідні магазини, в яких кожний читач може знайти щось для

своєї освіти та індивідуального зацікавлення», – підсумовує М. Марунчак [349, с. 369].

Вивченню історії української періодики Канади присвятив своє дослідження Михайло Боровик. У монографії «Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді» [319] дослідник описує зародження і розвиток україномовної преси в Західній і Східній Канаді та подає бібліографічний огляд і характеристики українських періодичних видань Канади від 1903 до 1967 років. М. Боровик вважав, що преса віддзеркалює життя народу, а покажчик преси – важливе джерело, яке допомагає пізнати його. Отже, дослідник намагався зробити покажчик якомога повнішим, тому не обмежувався внесенням до переліку української преси Канади лише назви загальновідомих газет та журналів, котрі можна було купити чи передплатити. У його праці подано також бібліографічний опис різного роду бюлетенів, призначених для вузького кола читачів.

Автор звертає увагу на деякі складнощі, адже важко було зібрати повні дані про численні українські періодичні короткотривалі видання в Канаді, які майже ніде не збереглися. М. Боровик зазначає, що незважаючи на те, що в шістьох українських тижневиках було опубліковано заклики до організацій, товариств та окремих осіб, не пощастило зібрати точні дані про всі українські періодичні видання Канади [319].

Загалом М. Боровик дослідив та подав коротку характеристику 238 періодичних видань. До переліку включено не тільки україномовну періодику, а й англійську, якщо її видавали українці.

Дослідник охарактеризував українсько-канадську пресу від 1903 року до 1967 року та поділив її на такі групи:

1. Національно-громадська преса. Автор підкреслює, що переважна більшість української преси в Канаді висвітлює національно-громадські справи. Крім того, розвивається преса з партійно-ідейним напрямком.

2. Преса, що заступає католицький табір. Це періодика, яка пропагує католицьку ідеологію. Крім матеріалів загальнополітичного характеру, більше уваги приділяє подіям релігійно-церковної ділянки.

3. Преса, що заступає православний табір. Цю пресу дослідник характеризує як таку, що теж багато уваги приділяє релігійно-церковним справам і на своїх сторінках вміщує полемічні статті інших конфесій, що постали на церковно-ідеологічно-політичних розходженнях.

4. Українська протестантська преса. Зазначає, що протестантські видання великого впливу на українську спільноту в Канаді не мають. Популярністю серед передплатників не користуються. Вони мають хороше фінансування, тому можуть висилати свої видання даром або за мінімальну плату.

5. Дитячі й молодечо-виховні видання. Розвинулися після Другої світової війни. Автор підкреслює виховну роль зазначеної преси, наголошує, що вона виконує важливу й успішну функцію.

6. Літературно-мистецька преса. Висвітлює всі культурно-мистецькі аспекти, редагується на досить високому рівні.

7. Популярно-наукова преса. Це журнали, що призначені для української науки, містять літературно-історичні розвідки, доповіді, звіти з наукових конференцій тощо.

8. Розважально-спортивна («розвагово-спортова») преса. Включає журнали, газети, окремі додатки до газет розраховані на читачів, які віддають перевагу статтям легкого жанру та спорту.

9. Робітничо-професійна преса. Відстоює робітничо-фермерські та професійні інтереси. За словами дослідника, раніше робітничо-фермерська преса перебувала під великим соціалістичним впливом і була досить поширена в Канаді, пізніше утворилась професійна преса, до якої він відносить пресу «українських ветеранів, купців-промисловців та професіоністів» [319, с. 312 – 313].

Як бачимо, українська канадська преса, що виходила з 1903 по 1967 роки, намагалася охопити всі сфери життя українців і відігравала надзвичайно важливу роль у суспільно-громадському житті та формуванні національно-державного світогляду української спільноти.

Зупиняється М. Боровик у своїй монографії і на труднощах, з якими доводилось боротися видавцям української преси. Він зазначає, що більшість українських часописів не можуть конкурувати з ілюстрованими англомовними часописними виданнями, оскільки не мають потрібних коштів на оплату авторських гонорарів, ілюстрацій тощо. Більшість видань ледве животіють. Багато видавництв рятують себе тим, що свою роботу працівники виконують «напівдаром». Крім того, виокремлює ще одну проблему української преси – нестачу молодих журналістів. Він стверджує, що у більшості видавництв в Канаді немає журналістів, молодших за 50 років. Проте, не дивлячись на всі труднощі й недоліки української преси в Канаді, на думку автора, «вона з честю виконує свій обов'язок – вірно працює на благо рідного народу» [319].

Характерною рисою сучасних досліджень стала тема життя українців за кордоном. Про це свідчить зацікавленість вітчизняних науковців та їхня публікаційна активність у фахових виданнях, зокрема йдеться, що «за роки незалежності України значно зріс інтерес дослідників до джерел, представлених зарубіжною українікою, під якою розуміють окремі документальні комплекси українського та іноземного походження, що стосуються історії України, але перебувають поза її межами» [421, с. 128].

На даний час ґрунтовна робота над дослідженням українських періодичних видань, що виходили поза межами України, зосереджена в кількох центрах: у Києві – це Інститут історії України НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут українського джерелознавства та археографії імені М. С. Грушевського, історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в Острозі – Інститут дослідження української діаспори

Національного університету «Острозька академія», у Львові – Львівський національний університет імені Івана Франка та Науково-дослідний центр періодики Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника.

Розвиток української преси за кордоном, роль видань у національно-духовному житті української діаспори, проблемно-тематичний зміст часописів, діяльність редакторів, видавців, публіцистів розглядається у працях багатьох науковців, а саме: А. Шлепакова «Українці в зарубіжному світі» [492], М. Тимошика «Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності Івана Огієнка» [470], О. Гриценко «Українська преса США і Канади» [401], М. Романюка «Українське пресознавство на порозі XXI століття» [461], М. Присяжного «Преса української еміграції в Німеччині: становлення, розвиток, тематична політика (1945 – 1953 рр.)» [457], І. Михайлина «Журналістика як всесвіт: вибрані медіа дослідження» [446], В. Губарця «Преса і книги діаспори. З історії видавничої діяльності українського зарубіжжя» [403], О. Коновця «Наукова комунікація у мас-медіа. Практикум» [427]. Н. Сидоренко «Задротяне життя українських часописів на чужині (1919 – 1924)» [465] тощо.

Так, у монографії «Національно-духовне самоствердження» [466] Наталія Сидоренко звертається до таборової періодики часів Першої світової війни, розглядає пресову та видавничу діяльність українців у таборах Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, вивчає видавничу діяльність українських інтернованих армій (УНР та ЗУНР) в Польщі та Чехії, висвітлює духовну і видавничу діяльність українських військовополонених, переміщених осіб після Другої світової війни в Німеччині, Австрії, Великій Британії, Італії

Значне за обсягом історико-бібліографічне дослідження Мар’яни Савки «Українська еміграційна преса у Чехословацькій республіці (20 – 30 рр. XX ст.)» [463]. Авторка проаналізувала та систематизувала пресу українців у Чехословаччині, дослідила історичні, культурні, ідеологічні передумови та

особливості її функціонування. Це одне з перших видань започаткованої в Науково-дослідному центрі періодики Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника серії «Українська періодика за кордоном». Ще одне видання цієї серії – «Українська політична еміграція у Польщі (1920 – 1939) вийшло завдяки науковим розвідкам Омеляна Вішки [383], який чимало уваги присвятив дослідженню діяльності Української Народної Республіки.

Важливою у висвітленні ролі етнічної преси в процесі збереження ідентичності українців США і Канади є праця Олени Гриценко «Українська преса США та Канади» [401]. Авторка, аналізує публікації діаспорних видань, у тому числі й двомовних, розкриває значення української преси в житті діаспори, враховуючи політичні процеси в Україні.

Упродовж останніх років захищено чимало дисертаційних досліджень, присвячених вивченню української преси за кордоном. Серед них праці: А. Онковича [533], В. Ляхоцького [530], В. Чекалюк [537], В. Губарця [519], М. Палієнко [534], Н. Кулеші [527], Н. Сидоренко [535], О. Гриценко [518], О. Денеки [520], О. Дзвінчук [522], О. Дзири [523], О. Кривошеєвої [525], О. Сорокіної [536], Т. Моісеєвої [532], Ю. Мовчан [531] та ін.

Натомість, попри значні досягнення у вивченні історії української діаспорної преси та низку праць, присвячених українській пресі в Канаді, багато українськомовних канадських періодичних видань, за винятком поодиноких досліджень, не привертали уваги дослідників в Україні. У 1990-х роках з початком процесу демократизації українського суспільства та відродженням національної державності, науковці отримали доступ до спецфондів бібліотек, до засекречених архівних матеріалів і, таким чином, акценти наукових розвідок змінилися.

Марина Палієнко у монографії «Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) розглядає архівні колекції осередків української еміграції, етапи їх формування як складової зарубіжної україніки, у тому числі й тих, що постали в Канаді

в повоєнний час. Серед них Український культурно-освітній центр у Вінніпезі, Українсько-канадський дослідний та документаційний центр у Торонто тощо [448].

Дослідниця окреслює інформаційний потенціал архівних матеріалів української еміграції, а також відзначає їхнє джерельне значення для вивчення багатьох історичних питань у таких публікаціях, як: «Українські архівні осередки в Північній Америці» [453], «Скарбниця української історії в США (З історії створення та діяльності Музею-архіву ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії Наук)» [455], «Науково-інформаційний потенціал матеріалів Празького українського архіву як документальної основи історичних досліджень» [454].

Поступово почала повертатися до України й творча спадщина державного та церковного діяча Івана Огієнка. Багато аспектів із життя та діяльності І. Огієнка у своїх працях розкривають інші вітчизняні науковці, зокрема, взяли за основу архівні матеріали про маловідомі факти життя Івана Огієнка такі дослідники: В. Ляхоцький у працях «Невідомі документи про життя Івана Огієнка: [На матеріалах фонду Укр. держ. ун-ту в м. Кам'янець-Подільському]» [438], «Джерела до біографії І. Огієнка в архівосховищах Києва» [440], М. Тимошик – «Іван Огієнко: Маловідомі сторінки життя та творчості» [477], «Смиренний богомолець за кращу долю українського народу»: Маловідомі сторінки життя й діяльності І. Огієнка» [472], І. Тюрменко – «Становище української еміграції у повоєнній Швейцарії (за документами фонду митрополита Іларіона в архіві Української Православної Церкви в Канаді)» [489].

У працях цих же науковців розглядається творча спадщина Івана Огієнка як видатного церковного, громадського діяча, редактора, видавця який своєю подвижницькою працею сприяв розвиткові української держави: М. Тимошик – «Подвижник української справи І. Огієнко» [475], «Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності» [470], «Готов я нести люті муки за

свій Народ, за Рідний край...», або Неупереджений погляд на особистість Івана Огієнка, на його наукову спадщину / Записав В. Краснодемський» [471], «З елітарного кола національної інтелігенції» [474], «Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірець для наслідування» [473]; В. Ляхоцький – «З високим іменем Івана Огієнка: До 120-річчя від дня народження та 30-річчя світлої пам'яті Івана Огієнка – митрополита Іларіона» [436], «На скрижалях вічності. До 125-річчя від дня народження видатного вченого-патріота, державного і громадсько-політичного діяча» [437], «Освітянський подвиг Івана Огієнка» [439], «Перші історичні та книгознавчі студії Івана Огієнка» [442]; З. Тіменик – «Державотворчі й політичні засади Івана Огієнка в контексті сьогодення» [478], «Іван Огієнко (митрополит Іларіон), 1882 – 1972: Життєписно-бібліографічний нарис» [479], «Іван Огієнко» [480]; І. Тюрменко – «Іван Огієнко (Митрополит Іларіон)» [484], «Митрополит Іларіон і Товариство Волинь» [486].

А. Марушкевич у праці «Джерела вічної духовності: Науково-педагогічна спадщина І. Огієнка в національній школі [Текст]» [445] розглянув педагогічний аспект діяльності Івана Огієнка.

Цінною для дослідження є монографія М. Тимошика «Лишусь на віки з чужиною» (Митрополит Іларіон і українське відродження) [476], в основу якої лягли матеріали канадського архіву митрополита Іларіона, а саме – частина перша, розділ п'ятий – «За океаном» та частина друга, розділ другий – «Журналіст. Редактор. Видавець».

Логічним продовження проблематики попереднього видання можна вважати книгу В. Ляхоцького «Просвітитель: видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)» [441]. У монографії комплексно досліджується видавничо-редакційна діяльність І. Огієнка, починаючи від «Записок наукового товариства в Києві» і закінчуючи канадськими часописами «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура». Проте проблематика та змістовне насичення часописів, їхні метричні показники залишаються малодослідженими.

У книзі Є. Сохацької «Молюся за ввесь рідний край...» (Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності)» [468] розкрито світоглядні позиції І. Огієнка, наукові аспекти його діяльності, проаналізовано публіцистичні праці варшавського та канадського періодів, зокрема ті, що були опубліковані на шпальтах «Слова істини», «Нашої культури».

А. Сбруєва розглянула питання локального і глобального вимірів у розв'язанні мовних проблем у сфері освіти та взаємопов'язаності національних та вселюдських цінностей у творчості Івана Огієнка. У статті згадується часопис «Слово істини» в наступному контексті: «У журналі «Слово істини», який публікувався з 1947 по 1951 рік, містилися статті мовознавчого, історичного, філософського педагогічного, релігієзнавчого характеру. Редакція журналу стала своєрідним штабом світового українства, який дбав про збереження національної мови та духовності. Отже, ще раз підкреслюємо, що у своїй турботі про локальне – про національну мову – І. Огієнко піднявся до глобального рівня […]. Ті традиції, які започаткував у цій сфері Огієнко-видавець, не втратили свого значення і в сучасних умовах. [554].

Б. Виханський, аналізуючи листування А. Чайковського та І. Огієнка, у статті «Світ взаємин Івана Огієнка і Андрія Чайковського (за матеріалами листування)» серед інших цитує уривки з двох листів, опублікованих на сторінках часописів «Наша культура», «Віра й культура» [542].

У праці І. Верстюка, що є викладом змісту статті доктора Ю. Мулика-Луцика, опублікованої у «Віснику Української Греко-Православної Церкви Канади» (1972 р., травень – серпень) про досліджуваний нами часопис сказано: «У щомісячнику «Слово істини», котрий видавав митрополит Іларіон у 1947 – 1951 роках, він приділяв багато уваги проблемі необхідності виконання догм та канонів Православної Церкви. Її він роз'яснював читачам у популярній манері. Особливе місце він відводив історії Православної Літургії, сутності та формам Святих Таїн, вченню святих отців Церкви […].

Як і в сфері українознавства, так і в сфері релігієзнавства, його головною метою було розкриття сутності української нації, і з цієї причини він концентрувався на проблематиці української мови та культури (як це видно з назв редагованих у Варшаві журналів «Рідна мова» та «Наша культура»), тому й у релігійному мисленні владика Іларіон зосереджувався переважно на проблемах співвідношення істини, віри та культури. З цього так само походять назви журналів, які він видавав у Вінніпезі – «Слово істини» (1947 – 1951) і пізніше «Віра і культура» (з 1953). У 1951 – 1953 роках він видавав також у Вінніпезі журнал «Наша культура»» [541].

Р. Єринюк у статті «Церковні послання митрополита Іларіона (Огієнка) канадського періоду (1947 – 1972 рр.)» дав характеристику пастирських послань митрополита Іларіона, визначив їхні концептуальні положення і зазначив, що взяті ним для аналізу послання друкувалися: «в газеті «Вісник» (орган УГПЦК) і в журналах «Слово Істини» (1947 – 1951), «Наша Культура» (1951 – 1953) та «Віра і Культура» (1953 – 1967). Ці останні три журнали видавалися за редакцією митрополита Іларіона. Так само, час від часу, послання друкувалися в інших газетах Канади, як наприклад, в «Українському Голосі»», – пише він [549].

Л. Орєхова у праці «Духовно-культурна спадщина в мовній освіті», розглядаючи напрями лінгвістичних напрацювань І. Огієнка, зауважує: «значну кількість менших за обсягом словників вчений видавав у редагованих ним часописах «Рідна мова», «Наша культура», «Віра й культра»» [551].

О. Босак у статті «Книговидавнича діяльність української діаспори в Канаді» розглядає чотири хвилі еміграції з України та акцентує увагу на книговидавничій діяльності українців в Канаді. Характеризуючи різні видавництва, автор визначає видавництво «Наша культура» показовим серед тих, які зуміли відновити свою роботу в Канаді, діючи перед тим в інших країнах [539].

Аспект ідейно-політичної спрямованості журналу «Наша культура» та вплив його редактора на формування національної свідомості розглянула Н. Прокопенко у статті «Журнал «Наша культура» (Вінніпег, листопад 1951 – жовтень 1953): формування національної свідомості та духовності українців поза межами України» [552].

Про досліджувані нами часописи мова йде у статтях М. Лєцкіна «Іван Огієнко та ОУН у контексті української діаспорної журналістики ХХ століття» [433, с. 190 – 208] та «Канадський журнал «Слово істини» в літературному процесі» [434, с. 100 – 117].

У статті «Іван Огієнко та ОУН у контексті української діаспорної журналістики ХХ століття» М. Лєцкін розкриває зв'язки І. Огієнка з діячами Організації українських націоналістів. Зокрема, аналізуючи контакти Івана Огієнка з Євгеном Онацьким, автор пише: «Є. Онацький був у полі зору І. Огієнка, оскільки в жовтні 1958 р. місячник «Віра і культура» опублікував невеличкий (двосторінковий) матеріал митрополита «Берестейська Унія 1596 року»…» [433, с. 194]. М. Лєцкін відзначає непростий характер відносин між Іваном Огієнком і письменником Леонідом Мосендзом та згадує у своїй праці досліджуваний нами часопис «Слово істини»: «Незабаром знову перетинаються (і знову складно) творчі долі І. Огієнка (Іларіона) та Л. Мосендза. 1947 року, відразу по прибутті до Канади, І. Огієнко – митрополит Іларіон – починає видавати журнал «Слово істини», щó був задуманий як «народний християнський місячник». Брак автури після руйнівної світової війни спричинився до того, що практично до 80 відсотків матеріалів на сторінках часопису належали перу самого митрополита. Це викликало невдоволення з боку певної частини української еміґрації, серед якої надто помітною постаттю був уже визнаний, видатний письменник Л. Мосендз. Він піддавав дошкульній критиці поетичні твори Владики Іларіона, які той рясно друкував у «Слові істини» […]. А між тим сам Л. Мосендз не дуже і прагнув поповнити собою число авторів «Слова істини», бо його релігійний світогляд вагався між православ'ям і

протестантизмом та окультизмом, тож і митрополит, великий поціновувач поезії, не міг у православному часопису друкувати вірші, не вповні православні», – пише автор [433, с. 200].

У статті «Канадський журнал «Слово істини» в літературному процесі» йдеться про представленість на сторінках часопису «Слово Істини» окремих проявів українського літературного процесу на прикладі письменників Леоніда Білецького, Семена Гаєвського, Володимира Дорошенка, Ігоря Качуровського, Леоніда Мосендза, Петра Одарченка, Бориса Олександріва, Яра Славутича, Михайла Садиленка. Автор зазначає: «При всій фрагментарній репрезентованості українського літературного процесу в журналі «Слово Істини» ці фрагменти й нині є важливим матеріалом, без якого загальна картина української літератури була б неповною» [434, с. 100].

Хоча значна кількість науковців звертається у своїх роботах до часописів видавництва «Наша культура», як до джерела з тієї чи іншої галузі наук, але часописи й надалі залишаються маловивченими, маловідомими. До прикладу у 2020 році вийшла стаття «ЗМІ Вінніпега у розрізі українських діаспорних медіа Канади». У ній простежується еволюція українських діаспорних ЗМІ від газет і журналів до веб-порталів. Автори зазначають, що за столітнє існування української діаспори в Канаді вийшло щонайменше 235 періодичних видань. Проте, у статті мова йде про «Канадійський фермер», «Український голос», «Ранок», «Робочий народ», «Канадійський русин», «Нова громада» та інші, але не згадується про жоден з трьох часописів Вінніпезького видавництва «Наша культура» [544].

Історіографічний огляд праць з досліджуваної теми свідчить що, попри помітну зацікавленість вчених пресою української діаспори Канади, її історією та розвитком, тематичною спрямованістю, проблематикою, часописи видавництва «Наша культура» (друга половина 1940-х – середина 1960-х рр.) «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» у

національно-духовному житті української діаспори Канади розглядаються вперше.

Ідеологічний тиск на науковців та заборона вживати ім'я Івана Огієнка у будь якому контексті, позначилися відсутністю досліджень часописів видавництва «Наша культура» в Україні у радянський період. На відміну від вітчизняних дослідників, наші науковці в еміграції здійснили низку досліджень з історії української преси в діаспорі. Із здобуттям Україною незалежності зросла кількість досліджень з історії діаспорної періодики, проте й донині поза межами дослідницьких інтересів залишається ґрунтовне вивчення багатьох канадських українськомовних періодичних видань, серед яких є і часописи видавництва «Наша культура».

Оскільки преса для історика є своєрідною скарбницею різнопланових відомостей щодо певної історичної епохи, дослідження часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», які видавав І. Огієнко у Вінніпезі, є вкрай необхідним. Тому дана робота присвячена розгляду інформаційного потенціалу часописів, автури, редакторського колективу. Зроблено спробу розширити спектр досліджень, присвячених значному сегменту зарубіжної україніки – пресі української діаспори в Канаді, що відображає різноманітні відомості у національно-духовному житті українців.

Для з'ясування умов функціонування часописів, визначення імен авторів, які досліджували журнали та їх проблемно-тематичне спрямування, слід зосередитись на *джерельній базі* дослідження.

Джерельна база з теми уміщує документи, що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (фонд 1294. Митрополит Іларіон (світське ім'я Огієнко Іван Іванович)), опубліковані джерела, зокрема Колекція Анни Фігус-Ралько (бібліотеки Київської православної богословської академії) та Колекція Ярослава-Богдана Рудницького (відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).

У процесі роботи було опрацьовано матеріали ЦДАМЛМ України, фонд № 1294, опис №1. Хронологічні межі опису [1926] – 1997 рр. Перший та другий розділ налічує 70 справ – листування фондоутворювача з митрополитом Галицьким Андрієм (Шептицький А.), митрополитом Іоаном (Теодоровичем І.), архієпископами Мстиславом (Скрипник С.), Паладієм (Степовим) та ін. Серед адресатів та кореспондентів митрополита Іларіона також Н. Полонська-Василенко, П. Ковалів, М. Битинський, П. Волиняк та ін.

Третій розділ «Матеріали до біографії Митрополита Іларіона» містить 10 справ (71-81): про висвячення І. Огієнка (під ім'я Іларіон), про обрання його правлячим Єпископом УГПЦ у Канаді, листування з установами та організаціями. Цінним для нашого дослідження стало листування митрополита Іларіона з дописувачами часописів видавництва «Наша культура». Серед них: Спр. 7. Листи митрополита Іларіона до Волиняка П. 8 лютого 1956 – 18 грудня 1964 р. 12 арк., Спр. 24. Листи митрополита Іларіона до Н. Полонської-Василенко 12 березня 1963 – 1 січня 1967 р. 26 арк.; Спр. 75. Листи митрополита Іларіона до архієпископа Михаїла 29 серпня 1951 – 1 травня 1953 р. 78 арк.; Листи митрополита Іларіона до Коваліва П. 25 червня 1959 р. – 8 листопада 1965 р. 32 арк.; Спр. 75. Листи М. Битинського 4 червня 1952 р. – 14 жовтня 1964 р. 20 арк.; Листи архієпископа Михаїла до митрополита Іларіона 17 серпня 1951 – 13 лютого 1958 р. 78 арк.; Листи Н. Полонської-Василенко до митрополита Іларіона 26 травня 1952 – 4 квітня 1966 р. 41 арк.

У відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було опрацьовано матеріали з колекції Я.-Б. Рудницького та фонд «Український народний дім – періодика».

Основним джерелом дослідження теми стали комплекти часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», що виходили з 1947 по 1967 роки, епістолярна спадщина митрополита Іларіона, мемуарна література.

Варто зауважити, що ні у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ні у фондах Наукової бібліотеки ім. О. Ольжича немає цілісних підшивок досліджуваних нами видань, за винятком окремих номерів.

Для написання роботи використано часописи «Слово істини» з домашнього архіву діючого голови Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка) професора Миколи Тимошика та часописи «Наша культура», «Віра й культура» з книжкової колекції Анни Фігус-Ралько, що складає фонд бібліотеки Київської православної богословської академії, а саме підшивки часописів: «Віра й культура» [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16]; «Наша культура» [17]; «Слово істини» [18]. Також опрацьовано наявні книги: «Проповіді і Євангелії на неділі і Свята року» [353], «Книга нашого буття на чужині» [338], «Мої проповіді» [339], «Митрополит Іларіон служитель Богові й народові» [351].

Щодо особи фондоутворювача, то Анна Фігус-Ралько (1926 – 2007) – відома в діаспорі та в Україні громадська діячка, редакторка, видавець, багатолітня керівниця найстарішої в Канаді українськомовної газети «Український Голос», перша жінка-президентка видавничої спілки «Тризуб» у Вінніпезі, голова Комітету «Допомога Україні», співголова Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка).

Анна Фігус-Ралько народилася 26 вересня 1926 року в селі Шевченкове, нині Вайта – центр Стюартбернського муніципалітету, провінція Манітоба (Канада), де й закінчила державну школу «Шевченко», здобувши середню освіту. Подальшу освіту здобувала в бізнесовому коледжі, закінчила курс книгознавства, та в Манітобському університеті (The University of Manitoba) пройшла курс української та російської мов. У 1946 році почала працювати в газеті «Голос України». Свого часу була співробітницею митрополита Іларіона в Консисторії Української православної церкви в Канаді та в редакції газети «Вісник».

В одному із своїх інтерв'ю, що вийшло в ефір «Канадського міжнародного радіо» 12 листопада 2002 року, Анна Фігус-Ралько говорила: «У той час, як митрополит Іларіон очолював греко-православну церкву в 50-х роках, я працювала в консисторії УГПЦ і мала багато до діла з митрополитом» [364, с. 171].

Микола Тимошик зазначає, що завдяки співпраці з митрополитом Іларіоном Анна Фігус-Ралько долучилася до процесу книготворення. Цей досвід їй знадобився тоді, коли організовувала висилання до Тернополя і Києва релігійної літератури напередодні 1000-ліття хрещення України-Руси. Зокрема, зі своєї бібліотеки, яку збирала протягом усього життя, вона вислала власним коштом до бібліотеки Київської духовної академії та семінарії 2452 книги і до Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського НАНУ – 2056 книг [556].

У своїй книзі «Українська Канада» Анна Фігус-Ралько ділиться спогадами про митрополита Іларіона, коли вона працювала в його видавництві «Наша культура» у Вінніпезі. Згадує про те, як обговорюючи доцільність виділення ще однієї кімнати під книгозбірню, митрополит сказав їй, що він до того часу не доживе, але їй обов'язково випаде щастя переслати книги у вільну Україну. Авторка зізнається, що тоді в реальність митрополитових мрій мало вірила, хоча згодом переконалася, що вони були пророчими.

У 1991 році Анна Фігус-Ралько заснувала комітет «Допомога Україні». Лише за два роки комітет переслав до України близько ста тисяч книг авторів, які з ідеологічних причин були заборонені в Радянському Союзі, але вільно видавались за кордоном. Серед них значна частина була з маркою видавництва «Наша культура» [364, с. 40 – 41]. Так, завдяки старанням Анни Фігус-Ралько ми маємо можливість доповнити історію зарубіжної української україніки, зокрема й діаспорної періодики, досліджуючи передані нею канадські україномовні часописи «Наша культура», «Віра й культура» до Київської православної богословської академії.

Згадуючи редактора і видавця цих часописів, Анна Фігус-Ралько говорила, що митрополит Іларіон радів з того, що «українство своїми набутками на культурному, релігійному, громадському полі гриміло по цілій Канаді, стверджувало себе на віки у зведенні нових храмів, народних домів, шкіл, інших культурних осередків, виданні україномовних книг, журналів, газет» [364, с. 41].

Діаспорна преса упродовж усіх часів свого існування сприяла культурно-розумовому, національному вихованню української громади в країні поселення, виступала важливим засобом збереження національно-культурної ідентичності, відстоювала ідею відродження незалежної України. Тому, звісно, успішне функціонування українських видань на канадській землі не могли не тішити митрополита, редактора і видавця трьох українськомовних часописів. Матеріали часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» ілюструють національно-духовне життя української діаспори Канади у другій половині 1940-х – 1960-х рр.

У роботі досліджено увесь комплект (48 чисел) народного християнського місячника «Слово істини», що регулярно виходив з листопада 1947 по жовтень 1951 року, головним завданням якого було «сіяти по світу правдиве Слово Божої Істини, щоб глибше виявити церковну Божу правду та українську церковну ідеологію» [278, с. 32].

У бібліотеці Київської православної богословської академії, відповідно до завдань нашого дослідження, було розглянуто: публікації про акції щодо опіки над українськими емігрантами, відбудову соборів, вищі курси українознавства, стан церкви в Україні, про русифікацію більшовицькою владою Києва; опрацьовано наукові статті про історію української православної церкви, початки українського друкарства, витоки письма в Україні, культуру мови, український правопис; відгуки читачів про сам часопис; проповіді митрополита Іларіона, що є важливим історичним джерелом для вивчення життя української діаспори: «Милосердний самарянин» [142, с. 4], «До всіх людей доброї волі. Творімо

опікунства для скитальників» [116, с. 5 – 8], «Сійте любов – пожнете спокій [166, с. 2 – 4], «Не знають, що вони чинять» [150, с. 15 – 17], «Не можу мовчати» [218, с. 1 – 7], «Наша найперша справа» [149, с. 1 – 2] , «Молитва за святу Українську церкву та за народ» [143, с. 30 – 31], «Христос воскрес!» [174, с. 2 – 5], «Посильмо свою любов у житті» [155, с. 1 – 3], «Єднаймося в одну Святу Митрополію» [122, с. 9 – 11], «Під один омофор!» [154, с. 1 – 4], «Чого нас навчає Різдво Христове» [179, с. 1 – 4], «Славимо Господа правильно!» [167, с. 1 – 4], «Христос воскрес – воскресне й Свята Українська Церква» [176, с. 1 – 4], «Будівничі й руїнники Української Православної Церкви» [107, с. 15 – 18], «Будівничі й руїнники Української Православної Церкви» (закінчення) [108, с. 6 – 12], «З Новим роком – з новим щастям» [123, с. 1 – 4], «Бережімо свою Церкву!» [103, с. 1 – 10], «Христос воскрес» [175, с. 1 – 5], «Нехай буде наша Церква Богові на славу, а народові на спасіння» [219, с. 1 – 5], «Усі ставаймо до творчої праці на Божій ниві!» [173, с. 1 – 6].

Відтак, у дослідженні було проаналізовано стан вивчення теми в українській історіографії та встановлено повноту й репрезентативність її джерельного забезпечення, зокрема, проаналізовано 23 числа науково-популярного місячника «Наша культура», що виходив друком з листопада 1951 – по жовтень 1953 року. Було досліджено опубліковані на сторінках часопису матеріали рубрик «Хроніка українського культурного життя», «Читачі про нашу культуру», «Нові книжки», «Хроніка церковного життя», «Наші церковні обряди і звичаї», «Наукові замітки», «Рецензії», «Меценати та приятелі «Нашої культури», «Для розваги», «Різне»; а також критичні огляди наукових праць і літературних новин; короткі спогади про українське життя; наукові й науково-популярні статті з літератури, історії, філософії, богослов’я, історії церкви, мовознавства, етнографії, археології, мистецтва, педагогіки; розглянуто як історичне джерело вивчення умов життя і розвитку українців у діаспорі.

Джерельну базу поповнили 162 числа місячника богословської думки й культури «Віра й культура» період виходу – з листопада 1953 до грудня 1967 року. За підрахунками В. Ляхоцького, у журналі опубліковано понад 7 тисяч матеріалів. Даючи оцінку часопису як історичному джерелу, автор зазначає: «Нині він має надзвичайну цінність для вивчення історії української діаспори, її мас-медіа, науки, літератури, мистецтва, українського православ'я тощо» [441, с. 267].

У контексті вивчення культурного та національно-духовного життя українських емігрантів, основну увагу у дослідженні було зосереджено на публікаціях з мовних, літературних, церковних, історичних, філософських, релігійних питань; спогадах дописувачів про пережиті події в Україні; проповідях та науково-критичних розвідках редактора й видавця часопису Івана Огієнка.

Проаналізовано матеріали постійної рубрики «З Хроніки українського культурного життя», що вміщувала не менше двадцяти інформаційних повідомлень, а, отже, є цінним джерелом дослідження з різних сторін життя української громади за межами материкової України.

Важливим джерелом для дослідження стала епістолярна спадщина митрополита Іларіона, зібрана в книзі «Листування митрополита Іларіона (Огієнка) (упорядник о. Юрій Мицик) [435]. До книги увійшла частина листування митрополита, що висвітлює життя і діяльність самого митрополита Іларіона, а також його численних кореспондентів – науковців, письменників, громадських діячів, представників духовенства.

Чимало листів містять інформацію про досліджувані часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура». Окремі з них розкривають організаційні моменти у підготовці до друку цих часописів. Часто у листах митрополиту Іларіону висловлюють вдячність за його подвижницьку працю у виданні часописів, інколи дають поради щодо покращення змісту видань. З листування видно, що редактор намагався залучити до роботи над своїми

журналами видатних науковців, не зважаючи на те, в якому куточку земної кулі вони перебувають.

З огляду на міждисциплінарний характер теми дослідження, *методологічну* основу дисертації склала система таких принципів, підходів і методів, як загальнонаукові, міждисциплінарні, спеціально-історичні, джерелознавчі, що у своїй сукупності дали змогу охарактеризувати історіографічну базу проблеми та джерельний матеріал, ґрунтовно проаналізувати інформативний потенціал канадських україномовних часописів видавництва «Наша культура», з'ясувати значення часописів як джерела вивчення національно-духовного життя українців діаспори Канади.

Загальнонаукові принципи історизму, цілісності, об'єктивності та всебічності, що були використані при написанні дисертаційного дослідження, відповідно до фундаментальних положень методології наукового пізнання у напрямку джерелознавства, дали змогу проаналізувати часописи видавництва «Наша культура» як різнобічного джерела (розкриває історію української діаспори, її засобів масової інформації, культури, науки, літератури, мистецтва, церкви), що виконувало не тільки функції інформування, а й реагуючи на виклики часу, виконувало просвітницьку функцію, мало вплив на читацьку аудиторію.

Зважаючи на складну структуру вивчення інформативного потенціалу канадських україномовних часописів видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» у вивченні духовно-національного життя української діаспори Канади другої половини 1940-х – середини 1960-х рр., дослідження проводилося у такі три етапи: евристичний пошук, атрибуція джерел, залучення до наукового обігу отриманих результатів, кожен з яких має певні наукові підходи та методи.

Шляхом евристичного пошуку було сформовано історіографічну базу дослідження та виявлено й відібрано комплекс історичних джерел для подальшого опрацювання.

У процесі пошуку та відбору було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, що дало змогу виокремити із загального масиву опрацьованих матеріалів з бібліографічних покажчиків, архівних фондів, бібліотечних колекцій, опублікованих документальних збірників необхідні джерела, для роботи над дисертаційним дослідженням.

Історико-типологічний аналіз уможливив вивчення та атрибуцію відібраних для дослідження джерел, що включає їх аналітичну та синтетичну критику – один із головних методів зібрання відомостей, спрямованих на отримання інформації, зафіксованої в матеріалах часописів, який дає змогу визначити типологічну приналежність, здійснити інтерпретацію матеріалів та аналіз комплексів джерел.

Тож характеристика часописів видавництва «Наша культура» досліджуваного періоду включає вивчення не лише тематичного наповнення та ідейного спрямування зазначених періодичних видань, а й аналіз історичних передумов появи друкованого органів, дослідження факторів, що безпосередньо впливали на випуск часописів, їх трансформацію, припинення виходу у світ та появу нових. Також вивчається авторський та редакторський склад, дописувачі, цільова аудиторія.

У роботі використовувався системний підхід: часописи «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» аналізувалися як важлива соціально-інформаційна та культурно-духовна складова життя української діаспори в Канаді. Поряд з цим, самі часописи розглядаються як складна система, що має власну структуру, подається аналіз способів та форм розподілу опублікованого матеріалу всередині кожного видання.

Був застосований до вивчення та аналізу текстів часописів історико-критичний підхід, який полягає у порівнянні відомостей досліджуваних публікацій із загальновідомими фактами з історії життя українських емігрантів. Опублікована на сторінках інформація зіставляється із фактами, спогадами людей, які відіграли важливу роль у житті української діаспори того часу.

Використання кількісного і якісного аналізу дозволило встановити основні напрямки культурної та духовної діяльності українців у діаспорі Канади досліджуваного періоду, що відображені на сторінках часописів «Нашої культури».

Щоб запобігти ілюстративності та описовості роботи, якісний (змістовий) аналіз текстів досліджуваних часописів, доповнений застосуванням у процесі вивчення опублікованих на шпальтах часописів матеріалів контент-аналізу.

За допомогою контент-аналізу у процесі дослідження, зокрема, вдалося встановити, що найбільше публікацій належить перу самого редактора і видавця Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

Варто зазначити, що дотримання принципів історизму та об’єктивності на етапі внутрішньої джерелознавчої критики текстів часописів, стало необхідною умовою наукового вивчення проблеми.

Додамо, що аналіз висвітлення канадськими українськомовними часописами видавництва «Наша культура» національно-духовного існування українців у діаспорі проводитиметься у дисертаційній роботі в нерозривній єдності з дослідженням інформативного потенціалу матеріалів часописів.

Таким чином, аналіз джерельної бази дисертаційного дослідження, що включає в себе, найперше, публікації канадських українськомовних часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», матеріали архівних фондів, опублікованих документальних збірників, засвідчує, що сукупність використаних у роботі історичних джерел є достатньо репрезентативною для висвітлення теми.

Загальнонаукові принципи історизму, цілісності, об’єктивності та всебічності, що складають методологічну основу роботи, дали змогу досліджувати часописи як багатогранне джерело.

Підсумовуючи стан дослідження проблеми, зроблений аналіз її джерельної бази та методів дослідження, можна констатувати, що в українській історіографії, попри наявність чималої кількості праць з історії

діаспорознавства, життя українських емігрантів за кордоном, їх повсякдення, намагання зберегти свою культуру, мову, традиції, саме функціонування канадських україномовних часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» майже не досліджено. І хоча у контексті вивчення багатогранної діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) В. Ляхоцький, М. Тимошик, І. Тюрменко побіжно торкаються історії їх створення, проблемного спрямування, авторського складу, однак, комплексний, джерелознавчий аналіз їхніх матеріалів відсутній.

Аналіз джерельної бази засвідчив наявність як досі неопублікованих (у фондах ЦДАМЛМ України), так і друкованих документів, зокрема, комплектів часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура», найбільш повні з яких зберігаються у колекції Анни Фігус-Ралько в фонді бібліотеки Київської православної богословської академії, та матеріалів колекції Я.-Б. Рудницького в НБУВ. Їхній сукупний інформаційний потенціал дає змогу комплексно дослідити названі часописи.

Використана у процесі дослідження система принципів, підходів та методів (загальнонаукових, міждисциплінарних, спеціально-історичних, джерелознавчих) дозволила вирішити обумовлені метою наукові завдання дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2.
ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО МІСЯЧНИКА «СЛОВО ІСТИНИ» ТА ЙОГО ЗМІСТОВЕ НАСИЧЕННЯ

Українські періодичні видання в канадській діаспорі відігравали важливу роль у поширенні інформації рідною мовою та були дієвим засобом об'єднання розпорошених по різних регіонах переселенців з материка. Тож преса мала забезпечувати збереження української ідентичності в багатокультурному середовищі. М. Боровик слушно зауважує: «Українські періодичні видання на еміграції виконують важливу соціяльну функцію. З одного боку, вони запевняють постійний широкий контакт між українцями в діаспорі, а з другого – уможливлюють публічну дискусію над поточними проблемами українського політичного, культурного, господарського і наукового життя» [319, с. 7].

Народний християнський місячник «Слово істини» – є гідним підтвердженням зазначених вище тверджень. Християнський місячник «Слово істини» поповнив низку українськомовних друкованих органів Канади у листопаді 1947 року. Журнал був заснований відомим державним, громадським, церковним діячем митрополитом Іларіоном (Іваном Огієнком) при українському митрополитальному соборі Св. Покрови. Громада цього собору й зініціювала виклик митрополита Іларіона із Швейцарії до Канади.

Зауважимо, що в цей період розпочалася, так звана, третя хвиля еміграції, що тривала з 1947-го по 1953 рік. За даними різних дослідників упродовж цього часу до Канади приїхало від 34 – до 37 тисяч українських емігрантів. Третю хвилю еміграції характеризують як політичну. Зокрема, Я. Розумний, дослідник Манітобського університету зазначає, що третя хвиля: «у своїй перевазі була еміграцією політичною, освіченішою і з культурно-громадським досвідом. Це були втікачі від російських та німецьких погромів, що в нормальних обставинах своєї самостійної держави, батьківщини не покидали б» [459, с. 30].

Серед новоприбулих емігрантів була велика кількість інтелігенції, духівництва, службовців, науковців тощо. Вони внесли своєрідне збурення в суспільний організм громади, сприяли розквітові українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі. «Колишні представники пера, – за словами А. Животка, – в Україні й абсольвенти європейських університетів і політехнік пожвавили організаційне життя української діяспори, широко розвинули журналістику, піднісши мовно, тематично й журналістичною майстерністю рівень пресових органів, піднесли на високий щабель українську коперацію, культуру й церковне життя по всіх більших скупченнях українців» [334, с. 304]. На думку В. Карпенка, віра в національну ідею, церква та українська преса – це ті чинники, які допомогли вижити і зберегтися політичній українській еміграції, викинутій з рідної землі хвилею Другої світової війни. Зокрема, вчений наголосив, що українська преса, «також зберігала та розвивала мову, політ думки й була своєрідною ниткою Аріадни, що виводила із лабіринтів непевності і відчаю на широку дорогу боротьби за Україну» [426, с. 20].

Митрополит Іларіон був упевнений, що видавнича справа є найефективнішим інструментом, що значною мірою сприятиме національно-культурному розвитку українців за океаном, збереженню їхньої ідентичності, та відчував гостру потребу громади в українськомовному виданні. Тому вже з перших днів переїзду до Канади він відновлює роботу видавництва «Наша культура», створеного ним у Польщі в 1933 році й розпочинає видавати часопис «Слово істини». Для того, щоб визначити роль часопису у збереженні національно-культурної ідентичності українців у діаспорі та їх консолідації, необхідно дати характеристику видання, проаналізувати тематичну й інформаційну насиченість шпальт місячника.

Народний християнський журнал «Слово істини» регулярно виходив з листопада 1947 року по жовтень 1951 року у Вінніпезі. «Слово істини» – безобкладинковий журнал. Він мав стабільний обсяг – тридцять дві двоколонні сторінки (один друкований аркуш), за винятком першого,

здвоєного числа за 1950 рік, присвяченого десятиліттю архипастирської діяльності митрополита Іларіона. Назва часопису співзвучна з назвою збірника архіпастирських послань митрополита за 1940 – 1944 роки.

Річна передплата місячника з пересилкою становила 2,50 канадських долари, окреме число коштувало 20 центів. Обов'язки відповідального редактора перших чотирьох чисел виконувала Ганна Статник, а, починаючи з п'ятого числа, – Борис Карпинський. Виходив журнал фактично на кошти його засновника, видавця й редактора Івана Огієнка. Про це беззаперечно свідчить і один із його матеріалів: «Наш місячник ні від кого жодної допомоги не має, і видається виключно на кошти Митрополита Іларіона...», – зазначається в публікації [256, с. 2]. Крім того, наголошувалось на повній незалежності видання часопису від будь-яких релігійних і світських установ та від нав'язування думок, що не збігалися з світобаченням видавця. За твердженням М. Тимошика, створений І. Огієнком журнал «став передусім трибуною для поширення серед українського громадянства наукових і релігійних поглядів самого засновника» [476, с. 327]. На думку Т. Воротняк та багатьох дослідників, часопис «Слово істини» можна вважати взірцем національного періодичного видання [398, с. 275].

Редакція «Слова істини» мала на меті через його шпальти поширювати національну духовну культуру та рідну мову. Головним програмним завданням часопису було «сіяти по всьому українському світові правдиве Слово Божої Істини, щоб глибше виявити церковну Божу Правду та українську церковну ідеологію» [278, с. 32].

Про те, що за час існування журналу кілька разів змінювався його підзаголовок, йдеться у статті Т. Воротняк «Народний християнський місячник «Слово істини» та його роль в організації допомоги українським емігрантам» [394, с. 37 – 40]. З 5 (17) числа 1949 року до підзаголовка «Народний християнський місячник» додається уточнювальна фраза: «української православної митрополії Північної і Південної Америки». Це була спроба Митрополита Іларіона репрезентувати «Слово істини»

як головне українське православне видання двох континентів. Оскільки в наступному номері редакція повертається до попереднього підзаголовка, можна зробити висновок, що заявка на лідерство у православному русі Америки була передчасною.

У жовтні 1949 року митрополит Іларіон оголошує про створення видавничого комітету при митрополитальному соборі, а часопис «Слово істини» з цього ж місяця стає його офіційним представницьким органом. Відповідно з 12 (24) числа за 1949 рік підзаголовок змінюється з «народного християнського місячника» на «народний християнський місячник видавничого комітету митрополитального собору» [394, с. 37]. У цьому числі редактор закликає до членства у видавничому комітеті та оприлюднює його статут, в якому, зокрема, зазначалось, що Видавничий комітет при митрополитальному соборі – благодійна установа, яка у подальшому ставить собі завдання плекати й поширювати українську церковну культуру та ідеологію. Комітет видає й поширює видання «Нашої культури»: окремі книжки, місячник «Слово істини», «Бібліотеку слова істини». Членами комітету могли стати особи української національності. Кожен член видавничого комітету повинен вносити на видавничий фонд не менше 1 долара щомісяця, за що отримуватиме відповідну кількість видань «Нашої культури», розповсюджувати які потрібно було переважно поза членами митрополитального собору. Виручена від продажу книжок сума належала члену комітету, який продав книжки.

Створюючи Видавничий комітет та репрезентуючи місячник «Слово істини» як офіційний орган, І. Огієнко намагався розширити коло передплатників та поліпшити економічний стан видання. Проте намагання митрополита не принесли очікуваних результатів. Крім того, часопис «Слово істини» як народний християнський місячник видавничого комітету митрополитального собору повинен був містити інформацію здебільшого з ділянки української церковної культури й ідеології, але поступово тематика часопису розширювалася. Систематично порушувалась тема української

мови, культури її вживання, помітними стали публікації про життя земляків у радянській Україні. Таким чином, «з числа 7 (31) за травень 1950 року підзаголовок часопису змінюється і звучить так: «Народний християнський місячник духової культури й рідної мови». У червні 1951 року зовнішній вигляд часопису удосконалюється. З числа 8 (44) 1951 року на першій сторінці місячника з'являється графічне зображення православного собору св. Покрови, що зводився у Вінніпезі, а підзаголовок стає лаконічнішим і точнішим: «Місячник духової культури і рідної мови».

Модифікувались не тільки підзаголовок, а й рубрики часопису. Рубрики: «Праця Митрополитального Собору в Вінніпегу», «Українська православна Митрополія в Канаді й Америці», «Церковна Хроніка», «Скитальниче життя», «Митрополитальний комітет опіки над скитальниками» були постійними і публікувалися майже в кожному числі видання. Окрім постійних рубрик, з'являлися нові: «До наших читачів і прихильників», «Нове видавництво в Канаді», «Відповіді на запитання наших читачів про церковне життя», «Словник української літературної мови», «Дописи наших читачів», «Листи наших прихильників про «Слово істини» тощо» [394, с. 37].

У статті «Канадський україномовний часопис «Слово істини» як важливий, актуальний чинник об'єднання українців у діаспорі» Т. Воротняк зазначає, що у першому числі місячника «Слово істини» за 1947 рік більша частина публікацій, певною мірою, присвячена висвітленню переїзду митрополита Іларіона до Канади, тому на його шпальтах було розміщено лише дві рубрики: «З церковного життя» та «Хроніка церковної й культурної праці при Митрополитальному Соборі в Вінніпегу» [391, с. 227]. Обидві рубрики впродовж існування часопису ще двічі змінювали назву. Матеріали рубрики «З церковного життя» у № 2 за 1947 рік та в № 3 за 1948 рік з'являються під назвою «З церковного й культурного життя», з № 9 за 1949 рік – «Церковна хроніка». Зокрема, «Церковна хроніка» містила такі повідомлення: «УАПЦ намагається визволитися від світського впливу

(Священний Синод УАПЦ інформує Українську Національну раду про те, що обговорення та ухвали різних церковних питань не повинні проводитись без офіційно делегованих представників вищого церковного органу УАПЦ)»; «Всесвітній Церковний Собор православних українців (йдеться про те, що XI сесія Свящ. Синоду УАПЦ підтримує скликання Всесвітнього Церковного Собору православних українців за умови благословення Святійшого Вселенського Патріарха. Підкреслюється той факт, що коли УАПЦ автокефальна церква, то благословення Вселенського патріарха не потрібно)»; «Архієпископ Сава (про його призначення членом Польської Ради народної)»; «Справа нового Патріярха (підкреслюється, що Олександрійська Церква не визнає інтронізацію Патріарха Атанагораса)»; «Середньовіччя (повідомляється, що внаслідок сутичок між турками і греками постраждало 4 православних храми в Царгороді)»; «Доля Св. Софії (констатується факт відмови турків віддати християнам собор Св. Софії в Константинополі. Після закінчення реставрації собор й надалі залишиться музеєм)»; «Новий грецький Екзарх в Америці (інформується про приїзд до Нью-Йорку 20 серпня 1949 року новообраного грецького екзарха Північної і Південної Америки Родомського митрополита Тимофія Евангелідеса)»; «У Греції (йдеться про обрання Архієпископом Атенським і Митрополитом всієї Греції Архієпископа Спиридона)» [298, с. 24 – 27].

Інколи матеріали рубрики публікувались з посиланням на вітчизняні друковані органи. Зокрема, в числі першому за 1949 рік «Церковна Хроніка» подає інформацію за матеріалами «Журналу Московської патріархії». Редакція зазначає, що це видання стало тепер єдиним джерелом, звідки можна довідатись бодай в офіційнім висвітленні про те, як здійснюється церковне життя в Україні і в сусідніх нам церквах [299, с. 22].

У «Церковній хроніці» здебільшого об’єднувалось від трьох повідомлень (№ 2, 1947 рік) до п’ятнадцяти (№ 1, 1949 рік). За нашими підрахунками, впродовж існування часопису було опубліковано 77 повідомлень рубрики в 10 номерах журналу.

У дослідженні українського вченого В. Ляхоцького наведено інші дані. Такі розбіжності пояснюються тим, що під час роботи над дослідженням автор не мав повного комплекту журналів. Як зазначає вчений: «Із 48 чисел, виданих за роки його існування і зосереджених у 48 зошитах, відсутні чис. 1 (листопад 1947 року), чис. 45 (липень 1951 року) та чис. 48 (жовтень 1951 року» [441, с. 232]. Також дослідник зауважує: «Наведені нами дані зроблені на підставі аналізу 45 чисел (40 зошитків)» [441, с. 232]. Цей факт необхідно враховувати під час аналізу й інших рубрик.

Рубрика «Хроніка церковної й культурної праці при Митрополитальному Соборі в Вінніпегу» з другого числа за грудень 1947 року отримує лаконічнішу назву «Праця Митрополитального Собору в Вінніпегу», проте вже з четвертого числа за лютий 1948 року змінюється на «Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу» [391, с. 227].

Як правило, рубрика відкривалась низкою повідомлень про виголошені промови та проведені богослужіння митрополита Іларіона. З третього числа часопису (1947 рік) замітки про церковну діяльність митрополита друкувались під заголовком (об’єднано в підрубрику) «Слово істини», співзвучним з назвою журналу. Часто повідомлення друкувались без заголовків, у таких випадках було виділено перші слова таким же жирним шрифтом, як і заголовки інших заміток. Наприклад: «Сестрицтво Митрополитального Собору на своїх річних зборах у вівторок 20-го грудня одноголосно переобрало всю свою президію й на 1950-ий рік» [80, с. 30].

Рубрика інформувала про роботу Рідної та Недільної шкіл, курсів українознавства. Зокрема, в № 9 за 1948 рік повідомляється: «У понеділок 5 липня Український Народній Університет урочисто розпочав свої Курси Українознавства при Митрополитальному Соборі в Вінніпегу» [266, с. 26 – 27]. Лунали в рубриці заклики до всіх охочих співати в Митрополитальному хорі: «Митрополитальний Хор збирається на співанку щоп’ятниці о год. 8.30 ввечері. Хором керує проф. Ф. Рекрут. Запрошуємо до хору всіх, хто може співати» [79, с. 30].

Розповідала рубрика про невтомну працю сестринства Митрополитального Собору в Вінніпегу в поширенні релігійно-національної свідомості серед українського громадянства. Так, у 5 (17) числі за 1949 рік знаходимо інформацію про урочистості з нагоди вшанування пам'яті видатної української поетеси Лесі Українки. «Пам'ять Лесі Українки вшанувало Митрополитальне Сестрицтво відповідним концертом [...]. На цьому концерті вперше виступив Жіночий Хор Митрополитального Сестрицтва» [77, с. 29], – йдеться в замітці.

Публічними були й фінансові питання. Читач вчасно інформувався про всі пожертви; хто, скільки та на які потреби пожертвував кошти. Завершувались такі повідомлення подякою та запитанням: «Хто наступний?». Інколи рубрика об'єднувала по декілька таких заміток, зокрема, в № 12 (24) за 1949 рік йдеться про пожертви в чотирьох повідомленнях.

Замітка «Глибокопатріотичний приклад» розповідає про щедрий вчинок одного з соборян, а саме: «...Михайло Коржик, почуваючи наближення смерти, склав 1-го березня 1949 року Духовного Тестамента, яким завіщає для докінчення Українського Митрополитального Собору свої два доми (515 і 505 Ньютон аве), а 1000 дол. з них на дзвони. Вічна пам'ять і вічна подяка глибокопатріотичному соборянинові Михайлові Коржику!» [78, с. 29]. У наступному повідомленні «На дзвони...» йдеться про те, що завдяки пожертвам, які зробили М. Коржик (1000 дол.) та пани Лихові (300 дол.), незабаром на богослужіння до Українського Митрополитального Собору скликатимуть справжні традиційні українські дзвони. Два інші повідомлення складаються з трьох речень кожне. У першому інформується про те, що: «… на скитальників Іван Кобчук склав пожертву 10 долярів. Сердечна йому подяка. Хто наступний?», у другому – «На фонд нашого Видавництва о. Григорій Метюк зложив 5 дол...» [78, с. 29]. Так були побудовані майже всі оповістки про внески членів української громади.

Щоб засвідчити інформаційну насиченість рубрики, подаємо перелік заміток, опублікованих у рубриці на сторінках числа 2 (14) за 1948 рік:

«Слово істини (об'єднано 3 повідомлення); Величне свято; Щедрі пожертви; Листопадове свято...; Благословення; Оздобну хрестильницю...; Південні й північні двері...; Молодече братство...; Недільну школу...; Рідна школа; Привіт; Чайне прийняття...; На фонд нашої культури» [76, с. 29-31].

Починаючи з 1 (26) числа «Слова істини» за 1949 рік, з'являється нова рубрика «Українська православна Митрополія в Америці й Канаді», що інформувала громадськість про діяльність української православної митрополії на американському континенті та відображала багатогранну церковну, культурно-просвітницьку діяльність митрополита Іларіона, популяризувала працю митрополитального собору. Через це з № 4 (28) за 1950 рік рубрика «Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу» припиняє своє існування.

За нашими підрахунками в рубриці «Українська православна Митрополія в Америці й Канаді» опубліковано 207 повідомлень в 15 числах «Слова істини». У рубриці друкувалось від 5 до 18 повідомлень, з них 2 – 7 інформацій об'єднувались у підрубриці «Слово істини», під час підрахунку ми вважали їх за одне повідомлення.

Переглянуті нами матеріали двох рубрик засвідчують той факт, що Український Православний Митрополитальний Собор вів широку церковну, культурно-освітню й громадську діяльність. Часопис «Слово істини», започаткувавши відповідні рубрики, виконував не тільки роль інформатора про діяльність Митрополитального Собору, а й закликав до самоорганізації, самодопомоги, плекав між розпорошеними емігрантами ідеї всенаціональної єдності народу.

На думку митрополита Іларіона, одна з найгостріших проблем, що існувала на той час і яку нагально потрібно було вирішувати, – це надання матеріальної допомоги українським емігрантам.

Двадцять першого вересня 1947 року в Митрополитальному Соборі митрополит Іларіон виголошує промову «До всіх людей доброї волі». Розповідає про злиденні будні українських емігрантів. Веде мову про

відомих, учених, інженерів, письменників, митців, які не зуміли адаптуватися в нових умовах життя та від систематичного недоїдання почали важко хворіти. Він звертав увагу на те, що залишивши без допомоги українську творчу інтелігенцію, можна зупини розвиток української культури та закликав рятувати своїх знедолених братів-українців, що опинилася в скрутному становищі. Митрополит пропонує найефективніший, на його думку, спосіб: щоб кожна родина чи кожен дорослий громадянин взяв під свою опіку одного скитальника і кожного місяця надсилав йому «живностеву пачку» (посилку з харчовими продуктами), одяг або грошову допомогу. Цей заклик було опубліковано в першому ж числі «Слова істини» 1947 року під назвою «До всіх людей доброї волі. Творімо опікунства для наших скитальників» [116].

Митрополит Іларіон, незважаючи на велику кількість Допомогових Комітетів, що діють в Америці й Канаді, ініціював заснування у Вінніпезі Митрополитального комітету опіки над скитальниками, оскільки вважав, що вже існуючі Допомогові Комітети, хоч і збирають багато коштів та допомагають голодуючим та знедоленим, залишають без належної матеріальної підтримки представників української творчої інтелігенції. Він вважав, що надання індивідуальної допомоги – найкраще вирішення питання порятунку саме таких емігрантів.

Робота Митрополитального комітету опіки над скитальниками широко висвітлювалася на шпальтах «Слова істини». Починаючи з № 2 місячника за 1947 рік почала публікуватися рубрика «Митрополитальний комітет опіки над скитальниками», яка містила інформацію про плідну, ефективну працю митрополитального комітету. Опубліковані матеріали спонукали українську громаду в Вінніпегу об’єднуватися у нагальній справі порятунку українських емігрантів у Європі.

У першому матеріалі рубрики йдеться про те, що своїм закликом «До всіх людей доброї волі», опублікованим на сторінках часопису «Слово істини»: «Митрополит Іларіон запалив любов до скитальника, і викресав

активність у жертводавців» [222, с. 29]. У цій же публікації подано перелік прізвищ усіх тих, хто надавав грошову допомогу і в якому розмірі: Ганна Статник (відповідальний редактор перших чисел місячника) перераховувала по 5 доларів щомісячно, Степан Макітра – по 1 дол. щотижнево на допомогу скитальникам, священик Димитрій Микитяк взяв під опіку дві емігрантські родини, журнал «Слово істини» надіслав скитальникам 200 примірників свого першого числа. Загалом Митрополитальний комітет опіки надіслав 27 пакунків з різноманітним одягом тим, хто потребував невідкладної допомоги. Подана інформація засвідчує оперативність, результативність та злагодженість Митрополитального комітету опіки над скитальниками і редакції «Слова істини».

Рубрика «Митрополитальний комітет опіки над скитальниками» публікувалася з № 2 за 1947 рік по № 3 (15) за 1949 рік. За нашими підрахунками, опублікованими також у статті «Народний християнський часопис «Слово істини» та його роль в організації допомоги українським емігрантам» [394], за час існування рубрики надруковано 98 повідомлень. «Це, насамперед, листи з подяками за допомогу, а також було оприлюднено сотні імен тих, хто коштами, одягом, харчами надавав будь-яку суттєву допомогу своїм співвітчизникам. Зокрема, серед дописів рубрики у п’ятому числі місячника за 1948 рік знаходимо лист ректора УТГІ (Український Технічно-Господарський Інститут) Б. Іваницького зі словами вдячності за надіслані два пакунки з одягом для працівників університету, лист ректора УВУ (Українського Вільного Університету) І. Мірчука за допомогу університету та його співробітникам. Завершують цю підбірку численні повідомлення про пожертви: «На скитальників склали: Ке 5 д., п. Макітра щотижня 1 д., п. Пелешок 7 д., […]. Одежу скитальникам принесли чи прислали п.п.: Бойчук, Рокета, С. Кирилюк, [...]. Соборянин Хведір Іщук прирік одній професорській родині малу щомісячну допомогу, і дав на це 2 дол.» [223, с. 28] тощо. Як бачимо, за кожним повідомленням стоїть

конкретна, хоч і невелика, проте реальна справа, організована редактором і видавцем часопису «Слово істини» митрополитом Іларіоном» [394, с. 39].

За твердженням О. Бочковського, «часопис реєструє факти історії в процесі її творення. Він віддзеркалює життя в усіх різноманітних його проявах. Особливо ж часопис модерний, для якого не існують жодні технічні перепони, який переміг і час, і простір. Завдяки пресі кожна письменна людина є сьогодні в центрі світової сучасности; може бути свідком творення найновішої історії» [320, с. 9].

Досліджуваний нами часопис «Слово істини» є гідним прикладом твердження автора, адже матеріали опубліковані на його шпальтах – своєрідне джерело фактів з історії життя українців за кордоном.

Зокрема, під рубрикою «Скитальниче життя», що виходила в світ з № 2 1947 року по № 9 (21) 1949 року, опубліковано понад 120 дописів про нелегку долю українських емігрантів на чужині, їхнє напівголодне існування, прохання про допомогу. Матеріали цієї рубрики для сучасних дослідників історії української еміграції – це підбірка істинних розповідей, реальних фактів із життя українських емігрантів у повоєнний час за межами материкової України.

Візьмемо за приклад матеріал Леоніда Мостовича «Умирають з голоду». У ньому, як і в більшості повідомлень рубрики, описана гнітюча картина нищення українських національних сил, поневіряння творчої інтелігенції. Автор із сумом ділиться деталями голодної смерті Юрія Клена, підкреслює, що ніхто не звертав уваги на скруту, в якій жив письменник: «Недавно ось помер Юрій Клен, – ніхто з людей ані жодні суспільні установи не звертали на те уваги, коли він ходив обдертий і голодний, – пише Л. Мостович. «Україна потребувала Клена живого!», – підкреслює автор, а згадали про Юрія Клена по його смерті [225, с. 18].

У дописі Голови Союзу Українок на Форарльберг (Австрія) Стефанії Филипович теж йдеться про передчасну загибель Юрія Клена. Вона зазначає, що Юрій Клен стоїть у неї перед очима, як «жива відбитка заклику

Митрополита Іларіона про опікунство скитальниками» [294, с. 18]. Натомість видатний український письменник втратив здоров'я і передчасно помер через довголітню еміграцію.

Трагічно змальовує емігрантське життя дописувачка із Зальцбурга Ганна Совачева. Вона зазначає, що з кожним днем життя емігрантів, особливо в Австрії, стає все тяжчим і немає жодної надії, на покращення. «Опалу дають по 10 кіло на особу місячно, а зима не жартує. Діти аж світяться від таборового супу, бо з товщим зле. Сухоти збільшуються в жахливих розмірах […]. Голод – тяжка річ, а голод і холод – смерть», – пише Г. Совачева [281, с. 19]. Такі розповіді складають картину тогочасного емігрантського животіння й підтверджують нагальність та актуальність, опублікованих у часопису «Слово істини» закликів митрополита Іларіона про порятунок і допомогу українським емігрантам.

Окрім підбірки матеріалів рубрики «Скитальниче життя», скрутне становище українських емігрантів більш широко розглядалося і в окремих статтях. Серед авторів «Слова істини», які висвітлювали питання життя українських емігрантів на різних континентах, був М. Єреміїв. Цікавими й багатими на фактичний матеріал є його публікації «Радісна вістка», «Іміграційні перспективи на 1948 рік» тощо.

Зокрема, в статті «Радісна вістка» М. Єриміїв, цитуючи листа відомого професора (ім'я не називає), описує читачам страшну картину тогочасного щоденного емігрантського життя. У листі професор розповідає, що аби отримати хоч яку-небудь їжу і не голодувати, доводиться працювати в селян. Проте навіть такий скромний заробіток унеможливлює настання холодів. Він пояснює це тим, що на всю родину є лише одна пара черевиків, тож ходити на роботу доводиться по черзі. Професор описує холодне життя в бараці. Зазначаючи, що там вільно гуляє вітер та затікає дощ, тому з великим острахом чекають настання зими. Він пише, що минулої зими, боячись замерзнути доводилося спати по черзі: «ми мусіли будити один одного, щоб не заснути навіки […]. Один старшина, що втратив ногу в

визвольній боротьбі, позбавився й другої, яку відморозив у власному ліжку. Ось уже три роки, як ми так живемо…» [75, с. 5], – дослівно передає М. Єреміїв слова професора й підкреслює безвихідне становище більшості емігрантів. На прикладі листа відомого професора, який знаючи кілька мов, маючи всюди знайомих, пишучи до усіх установ, до консулів, до Міжнародної організації у справах біженців (ІРО), не зміг отримати жодної допомоги й перебуває у вкрай важкому стані, М. Єреміїв показує, що пересічному сільському інтелігенту живеться ще тяжче.

У статті М. Єреміїв зазначає, що допомогова справа в Європі зайшла в глухий кут. Він вдається до гострої критики роботи міжнародних допомогових установ. На його думку, комітети перейшли на групову допомогу й отримати взуття чи ліки для хворого практично неможливо. «З одного боку, – пише М. Єреміїв, – залишається сіра й нужденна маса скитальників, а з другого – десятки тисяч урядовців, що вже від років живуть на справі допомоги, і які, як це з'ясував останній з'їзд ІРО в Женеві, дістають більшу платню, ніж міністри великих європейських держав» [75, с. 6]. У матеріалі автор порівнює середню заробітну плату урядовця ІРО і французького міністра. Підкресливши, що урядовець ІРО отримує 4300 доларів на рік, а французький міністр – 2000 доларів.

Як і більшість дописувачів «Слова істини», М. Єреміїв вважав, що митрополит Іларіон, запропонувавши метод індивідуальної допомоги, «посіяв серед емігрантів надію на поліпшення моральної та матеріальної допомоги. За підрахунками автора статті, якщо хоча б четверта частина українських родин, котрі осіли на американському континенті, дослухалась до заклику митрополита й взяла опіку над однією родиною, чи окремою людиною, то всі українські емігранти мали б якусь підтримку продуктами харчування, одягом, книжкою чи доброю порадою» [394, с. 39].

У п'ятому числі «Слова істини» за березень 1948 року виходить не менш актуальна на той час для українського емігранта стаття М. Єреміїва «Еміграційні перспективи на 1948 рік» [74, с. 17 – 21]. У цьому матеріалі

автор описує еміграційні можливості, зокрема виокремлює сприятливі для поселення українського емігранта країни. За його словами, Франція та Іспанія – це ті європейські країни, що потребують великої кількості людей для заселення порожніх сільськогосподарських теренів. З огляду на те, що політична ситуація в цих країнах покращується, в найближчому майбутньому еміграція на їхні території стане можливою. На думку автора, найбільш придатними для оселення поза межами Європи є Аргентина, Канада, Парагвай, Чилі та ін.

У публікаціях часопису «Слово істини» розкрито нестерпно важкі умови існування українських емігрантів в Європі. Аналіз публікацій дає підстави говорити про те, що на той час наша еміграція умовно ділилася на дві категорії. До першої відносяться робітники та селяни, які мали фах і були здібні до фізичної праці. Це, в основному, ті, кого німці повивозили на роботу. Вони надзвичайно тяжко працювали, але це давало їм певний заробіток і змогу хоч якось існувати, животіти. До другої категорії відносяться представники української інтелігенції: науковці, професори, вчителі, письменники, журналісти, митці, духовенство – здебільшого творці української національної культури, чиє становище на еміграції було значно гіршим. Зокрема, А. М. Андрієвський другу категорію емігрантів характеризує так: «…просити стидається, копати не може і не вміє, а спекулювати не навчилася. Годують інтелігенцію, принаймні в Австрії в таборах, гірше за псів. Що інтелігенція мала вже продала й проїла, і тепер приговорена на знищення» [20, с. 26]. Тож, редакція місячника «Слово істини» своїм першочерговим завданням вважала: об’єднати зусилля канадських українців у питанні допомоги українській інтелігенції, бо так тільки можна зупинити припинення розвитку української культури.

Зі шпальт часопису лунають заклики до створених у Канаді комітетів і організацій із сприяння перенесенню в кращі, нові умови наукових установ, в яких працюють віддані українські науковці.

Неодноразово порушувалися на сторінках часопису питання нищення українських наукових сил. Про проблеми українських науковців у місячнику розповідалося, так би мовити, з перших вуст. Зокрема, професор Ол. Шавлач пише: «Як нас не рятуватимуть як науковців, то настане остаточна розпорошеність наших сил і дехто йде працювати в чужі наукові установи, намагається служити чужій культурі й остаточно губиться в чужому морі, інші декваліфікуються, йдучи на чорні роботи […], треті, недіючи духовно і фізично в таборах, і не маючи перед собою перспективи, починають остаточно заломлюватись» [309, с. 17]. Так характеризує життя українських науковців Ол. Шавлач у Зальцбурзі. Не кращою була ситуація і в інших містах. Борис Олександрів у листі до редакції пише, що він був у Німеччині і побачив, що люди там перебувають у скрутних умовах, виснажені фізично та психологічно [250, с. 18 – 19]. Такі листи лише посилювали актуальність закликів редактора «Слова істини» до рятування національних творчих сил. Варто зауважити, що наслідуючи приклад редакції часопису «Слова істини», місячник «Новий шлях» за 7. II. 1948 року вмістив передову статтю «Проблема скитальців-інтелігентів». Денник «Свобода» за 6 лютого 1948 року теж надрукував матеріал із закликом до порятунку діячів української культури, в якому схиляється до запропонованого митрополитом Іларіоном методу – опікунства. Результативність цього методу опікунства владика часто підкреслював у власних матеріалах, опублікованих на сторінках «Слова істини».

Матеріали часопису мали позитивний вплив на життя розпорошених по таборах українців. Листи, що надходили до редакції, засвідчують, що публікації «Слова істини» заповнювали серця українських емігрантів надією на краще, вселяли віру в завтрашній день.

Йосип Біденко в листі до редакції пише: «До вашого заклику всі ми тут, у таборах, втратили всяку надію не тільки на матеріальну допомогу, а навіть на добре слово, і тому всі ми тут уже готовились до повільного

фізичного скону. Після ж Вашого заклику дух наш ожив і почав боротись із завмиранням тіла» [28, с. 30 – 31], – ділиться своїми переживаннями він.

Тож є всі підстави стверджувати, що матеріали рубрики «Скитальниче життя», та постійні звернення митрополита Іларіона через сторінки журналу «Слово істини» із закликом про допомогу тим, хто перебуває у скруті, знайшли відгук у серцях багатьох співгромадян, а започаткований ним індивідуальний метод допомоги – опікунство – виявився дієвим, і з кожним днем набував нових обнадійливих обертів.

Привертає увагу рубрика «Нові книжки». Вона на шпальтах часопису почала публікуватись з № 4 (16) за 1949 рік та інформувала читацьку аудиторію про нові видання, які виходили на той час. Проте рубрика була адресована, найперше, видавництвам, оскільки закликала їх присилати книжки для оглядів, рецензування, анотацій, бібліографічних покажчиків: «… просимо всі Видавництва надсилати нам свої видання на рецензії», – ці слова відкривали кожну рубрику «Нові книжки», а далі друкувався список книг. Зокрема, рубрика від 9 (21) числа «Слова істини» за 1949 рік містила такий перелік книжок:

~ Наукові записки УТГІ: Том. I (IV) Регенбург, 1948, 198 ст.

~ Д. Дорошенко: Розвиток української науки під прапором Шевченка, Вінніпег, 1949, 10 ст.

~ Д-р Петро Біланюк: Середземне море й Україна, Нью-Йорк, 1949.

~ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка за час від 25.IV. 1939 – 15.III.1949. Мюнхен, 1949, 39 ст.

~ Analecta ordinis S. Baslii Magoi Romae, 1949, p. 208.

~ Проф. Роберт Паклен: «Біла Книга». Національна й соціяльна політика Совєтів на службі Московському імперіалізму. 220 ст., літографоване [239, с. 32].

За час існування рубрика з’являлася в 29 числах місячника і повідомила про 112 нових видань.

На сторінках часопису друкувалися дописи й розвідки багатьох авторів із числа науковців, священнослужителів, громадських та політичних діячів, котрі волею обставин опинилися розпорошеними по всьому світу.

Серед авторів А. Андрієвський, С. Килимник, Г. Метюк, К. Шурин, П. Ковалів, М. Садиленко, Г. Статник та ін. Проте варто підкреслити, що найбільша кількість публікацій належить перу самого видавця та редактора Івана Огієнка. З огляду на те, що «Слово істини» – народний християнський місячник, більшість матеріалів носили релігійний характер.

На особливу увагу заслуговують такі матеріали митрополита Іларіона, як «Догматичний і канонічний стан Української церкви», «З життя Холмсько-Підляської єпархії в р.р. 1939-1944», «Будівничі й руїнники Української Православної Церкви», «Іконостас. Історичний нарис», «Невільна єресь», «Душа», «Блаженний той муж, що за радою несправедливих не ходить», «Українська Церква – Церква Первозванна Апостольська», «Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво» тощо.

Зокрема, у дослідженні «Догматичний і канонічний стан Української Церкви» автор закликає до розуміння і виконання православних християнських канонів, наголошує на необхідності дотримання їх чеснот і чистоти. Звертаючи увагу громадянства та духовенства на важливості достеменного, пильного виконання і вивчення канонів, митрополит Іларіон підкреслює, що це справа самих основ православної церкви: «Бо ж де Канони не виконуються та ламаються, там Церква не православна, а де хитається Церква, там народ не буде щасливим» [117, с. 2].

Автор переконливо доводить, що Українська православна церква є первозванною і апостольською, відстоює право Української православної церкви бути автокефальною. «Споконвічне передання про Апостола Андрія Первозванного як основоположника Української церкви, має для українців величезне церковне й державне значення, – зазначає митрополит Іларіон, – ...Українська Церква Апостольська, й уже тим самим автокефальна. І саме

це, Апостольське Андріївське повстання нашої церкви міцніше за всякі грецькі Томоси, які завжди змінні, як погода. І саме це дає Українській Церкві всі права стати не тільки автокефальною, але стати й Патріярхією», – пише дослідник [119, с. 25 – 26].

Праця «Догматичний і канонічний стан Української церкви» була опублікована в 10 числах «Слова істини». Починаючи з № 8 за 1948 рік по № 1 (25) за 1949 рік, численні листи на адресу редакції засвідчують, що дане дослідження викликало неабиякий інтерес серед читацької аудиторії. Ряд таких листів опубліковано в № 7 (31) за 1950 рік. Кожен дописувач говорить про важливість опублікованої праці й про те, що вона знайшла велике зацікавлення серед громадянства. Так, у листі Протоєрея Миколи Широцького до редакції видання читаємо: «Особливо цікаві статті Ваші про канонічність нашої Церкви, – їх читають із захопленням» [214, с. 27].

Своїми публікаціями редактор намагався прищепити й утвердити серед українців в еміграції ідеї православ'я, сформувати їхній світогляд на животворних християнських засадах і загальнолюдських цінностях.

Варто враховувати той факт, що значна кількість емігрантів з Радянської України зростала і виховувалась в умовах насильницького кримінально-атеїстичного комуністичного режиму. Тому І. Огієнко публікує в 4, 5, 6 числах «Слова істини» за 1950 рік матеріал «Як поводитися в Божому храмі». Ці докладні рекомендації описані в 62 пунктах, що містять фактично увесь ритуал відвідання храму Божого. В першій частині матеріалу, надрукованій в № 4 (28) за 1950 рік, автор пише, що перш ніж піти до храму на святу літургію, необхідно перепросити усіх, кого скривдив, пробачити тим, хто образив тебе. Увійшовши до храму, потрібно тричі осінити себе хресним знаменням, проказуючи Митареву молитву: «Боже, будь милостивий до мене грішного!» [221, с. 14], а також запалити свічку на знак теплоти і щирості своєї молитви. Наприкінці тексту митрополит Іларіон розповідає, що забороняється спізнюватись на Богослужіння або виходити до її закінчення. Не можна їсти, пити в храмі, вводити тварин.

У другій частині викладу, опублікованій в 5 числі за 1950 рік, І. Огієнко продовжує перераховувати те, чого не повинні робити православні християни, коли перебувають у храмі. Зокрема, він зазначає, що світським чоловікам не належить заходити до Св. Вівтаря без потреби, а жінкам взагалі не можна заходити до Вівтаря. Нікому, крім єпископа, священника, диякона, не можна заходити в Царські Врата. Не допустимі в храмі розмови, шептання, сміх, оглядання, подавання знаків, ходіння по храму під час богослужіння.

В українській православній церкві є давній звичай ставати на коліна. Митрополит Іларіон інформує людей також про те, що ставати на коліна потрібно під час Великого Відходу (по відспівуванні Херувимської пісні), під час освячення дарів, і співу «Отче наш». Проте Церковний устав забороняє ставати на коліна від Дня Великодня до Вечірні П'ятидесятниці, а також від Різдва по день Йордану. У № 6 за 1950 рік автор пише про те, як підготуватись і поводитись під час сповіді і святого причастя. Подані в матеріалі рекомендації митрополит Іларіон адресував батькам, матерям, вчителям Рідних шкіл і зазначав: «Усі ці правила, що подані тут, потрібні для доброго нашого християнського збудування та для нашої доброї дисципліни» [182, с. 27].

Церкву Іларіон називає душею нації, основою духовного і громадського життя, на якій виростає народ; «Усю культуру своєму українському народові створила Церква її, і всі віки вона була невичерпним джерелом її» [109, с. 2]. Зі шпальт часопису часто лунали його заклики берегти церкву як свою найдорожчу святиню. Митрополит вважав, що українська православна церква на засадах християнської релігії зможе об'єднати українців у єдину державу.

У кількох публікаціях редактор Іларіон розкриває прийняття віри Володимиром Великим. У статті «Будівничі й руїнники Української Православної Церкви» [106], зауважує, що є твердження католицьких дослідників, нібито Володимир прийняв спершу католицизм, а згодом змінив

його на православ'я – упереджені і неправдиві. «Коли б Володимир справді прийняв був Католицтво, а пізніше змінив його на православіє, то про таку важливу подію конче писали б наші Літописи. Але вони мовчать, бо такої події ніколи в нас не було» [106, с. 3], – аргументує автор.

У статті «Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво» Іларіон підкреслює, що найціннішим джерелом, що відповідає на питання: яку саме віру прийняв Володимир, є Початковий Київський Літопис. Він наголошує на тому, що відомості, подані в нашому літописі, – об'єктивні й достовірні, оскільки описані безпосередньо свідками тогочасних подій. «Наш Початковий Літопис став писатися дуже рано, безумовно, ще за Володимира Святого, – зауважує редактор [...]. Отож, автори Початкового Літопису збирали собі потрібні відомості, й записували велику подію, про яку й так усі говорили, про охрещення України, ще зовсім по свіжих слідах, а тому записали все докладно й достовірно» [124, с. 9 – 10].

Досліджуючи витоки християнства, митрополит Іларіон намагався урівняти українську православну громаду з іншими християнськими церквами у світі. Опубліковані на сторінках «Слова істини» його праці переконують кожного українця у величі Української Православної Церкви, доводять її значущість серед інших православних церков. Яскравим прикладом цього служить стаття «Віковічна слава Української Церкви» [109, с. 1 – 7]. У ній автор акцентує увагу на тому, що українське духовенство було високоосвіченим. Серед єпископату і духовенства зустрічалось багато письменників, науковців, котрі творили українську культуру. Без української церкви не було б української культури. Вплив української церкви на ввесь православний світ Іларіон обґрунтовує багатьма фактами. Зокрема, він згадує т.зв. Учительні Євангелія, які з'явилися в наших церквах уже в XV ст., а в XVI ст. Учительне Євангеліє переклали українською літературною мовою. «Це була новина для Православної Церкви, і українські, учительні Євангелії розійшлися по всьому світові, і скрізь їх читали своїм вірним» [109, с. 3].

Проте одним із найвагоміших фактів, який розкриває велич української культури й української церкви зокрема, автор називає видання в 1581 році Острозької Біблії. На той час жоден слов'янський народ не мав друкованої Біблії, тому наша Острозька Біблія поширювалась, як найкоштовніша книга.

Митрополит Іларіон розповідав читацькій аудиторії про високу культуру української церкви, що розповсюджувалась далеко за кордони України на увесь православний світ. Він мав на меті посіяти серед розкиданого по всьому світу українства думку, що одним із найефективніших (і чи не єдиним) шляхом до порятунку українського народу, розбудови сильної держави є об'єднання українців, найперше, навколо національної релігії і національної церкви. «Міцна буде Церква, міцні будемо й ми усі, а наша спільна міць приведе до сили ввесь наш народ» [173, с. 4], – йдеться у зверненні митрополита Іларіона «Усі ставаймо до творчої праці на Божій ниві!», опублікованому в останньому 12 (48) числі «Слова істини» за 1951 рік.

Звернення до української громади та виголошені проповіді митрополита з нагоди релігійних свят, визначних подій, історичних свят періодично публікувались на першій сторінці часопису. Серед них «Милосердний самарянин» [142, с. 1 – 4], «Сійте любов, пожнете спокій» [166, с. 2 – 4], «Не можу мовчати!» [218, с. 1 – 7], «Наша найперша справа», [149, с. 1 – 2] «Христос Воскрес – Воскресне й Свята Українська православна Церква!» [176, с. 1 – 4], «З новим роком, з новим щастям!» [123, с. 1 – 4], «Бережімо свою Церкву!» [103, с. 1 – 10], «Нехай буде наша Церква Богові на славу, а народові на спасіння» [219, с. 1 – 5] тощо.

Т. Василик зазначає, що виголошені проповіді митрополита Іларіона дають реальну картину історії життя українців в еміграції [380, с. 17]. До прикладу, авторка наводить проповідь «Милосердний самарянин» [142, с. 1 – 4] та акцентує увагу на словах митрополита Іларіона, який підкреслює: «Я знаю, що українці в Канаді розбиті на партії та групи, які не

все живуть по-братньому між собою. Як рідний батько всіх, я не належу до жодної партії, але всі мені милі, всі мені рідні, всі мені близькі й зо всіма я хочу тісно співпрацювати. Усіх закликаю до любові, до братнього співжиття, бо тільки в одності наша правдива сила» [380, с. 17].

На нашу думку, ще однією проповіддю, що віддзеркалює тогочасне становище українських емігрантів в Канаді, є – «Не можу мовчати!». Митрополит Іларіон ділиться своєї думкою про те, що українських емігрантів можна поділити на дві групи: селян і робітників, які своєю фізичною працею, хоч якась можуть заробити собі на життя, та інтелігенцію. Останні, на думку Митрополита Іларіона, складують 5% від загальної кількості українських емігрантів, але перебувають у значно гіршому стані. Він закликає всіх небайдужих, потурбуватися про представників української інтелігенції на еміграції, докласти всіх зусиль, аби врятувати їх. Владика висловлює віру в вільну і соборну Україну, яка незабаром постане і потребуватиме творчої інтелігенції. Він закликає до рятування інтелігенції і греко-католиків, і різні релігійні групи [218, с. 1 – 7].

Своїми проповідями митрополит Іларіон намагався прищепити кожній людині любов до Бога, почуття милосердя до оточуючих, доводив важливість духовної культури в житті кожного народу, тлумачив поняття добра і зла, розповідав про християнські чесноти. Усі його виступи вчать служити Господеві, виконуючи його заповіді, подані в Святому Письмі. А серед них головна: «Люби свого ближнього, як самого себе!». Але любити він закликав не на словах, а на ділі, бо любити ближнього – то служити йому. Розглядати ближнього радив широко, як увесь народ. «Служити народові – то служити Богові», – стверджував митрополит і називав цю заповідь однією з найважливіших [219, с. 4].

Проповідь як джерело релігійної комунікації є ефективним засобом впливу на віруючих. Звертаючись до почуттів віруючих, релігійні тексти здатні приковувати увагу, переконувати, впливати на свідомість реципієнта. Тож, як зуважує Т. Воротняк, маємо всі підстави стверджувати, що

інформація в релігійній комунікації подається з урахуванням законів сугестології та цілеспрямованого впливу на людину [395, с. 191].

У словнику іншомовних слів зазначено: «Сугестія (лат. suggestion, від suggo – навчаю, навіюю) – вплив, навіювання» [507, с. 79]. Сугестивний вплив у релігійній сфері, на думку Т. Воротняк, здійснюється у формі аутосугестії (самонавіювання) та гетеросугестії (навіювання ззовні). «Об'єктом гетеросугестії є сугеренд (адресат, реципієнт), це може бути окрема людина, група людей тощо. Джерелом гетеросугестії є сугестор (адресант), у ролі якого може виступати індивід, група, засоби масової інформації тощо», – пише авторка [395, с.191].

Особливе значення для ефективності сугестивного впливу має мова. Т. Воротняк підкреслює, що використання лексичних та стилістичних засобів у текстах проповіді, здатні впливати на людину поза її свідомістю [396, с. 81]. У проповідях митрополит Іларіон намагається прищепити кожній людині любов до Бога, ближнього, до свого народу. Використовуючи лексичний повтор, він обстоює для слухача або читача нову заповідь: «Служити народові – то служити Богові» [219, с. 4]. Тобто підводить реципієнта до думки, що любов до Бога невіддільна від любові до батьківщини. Митрополит справедливо вважав, що лише на власній батьківщині людина може бути щасливою. «А чужина все буде – чужиною, все буде нам холодною мачухою: їй потрібні тільки наші руки» [123, с. 1], – говорив він.

Синтаксичний повтор, зокрема анафора, що виконує експресивну роль, широко використовується у промовах і проповідях для ритмізації мови. У проповіді «Не можу мовчати» митрополит Іларіон намагається привернути увагу української громадськості Канади до проблем емігрантів у Європі та спонукає її до надання допомоги своїм співвітчизникам, які перебувають у надзвичайно складних умовах діаспорного життя. Апелювати до емоцій реципієнта він намагається за допомогою анафори: «Не можу мовчати, бо щоденно чую розпучливий крик і благання цих обдертих, голодних і померзлих кращих синів України! […]. Не можу мовчати, бо нашу кращу інтелігенцію,

нашу національну еліту на скитальщині огорнула вже чорна безнадія […]. Не можу мовчати, бо наша інтелігенція сама не простягне руки за допомогою […]. Не можу мовчати, і не замовчу, бо я маю право й обов'язок говорити...» [218, с. 3].

Також на свідомість людей мають вплив і інші стилістичні прийоми, які використовуються у текстах проповіді, зокрема, метафори. У «Словнику образотворчих засобів. Тропи і стилістичні фігури» Віталія Святовця зазначено, що метафора є одним із найефективніших засобів словесного оздоблення і наводяться вислови про цей троп визначних письменників. Так, зокрема, Г. Ортега-і-Гасет говорить, що ефективність метафори «межує з чаклунством», а Гарсіа Лорка вважає її здатною одним стрибком уяви зв'язати протилежні світи [506, с. 30 – 32]. Саме художні засоби відіграють особливу роль у сугестивному насиченні тексту. Тож не випадково митрополит Іларіон вдається до них: «І з того часу, коли вперше розлігся на землі цей пророчий спів, людність з глибокою вірою й гарячою надією безперестанно чекає свого найбільшого щастя на землі – животворящого спокою» [166, с. 2]. Але люди у своєму несприйнятті, байдужості до цього заповіту часто до нього не дослухаються, а тому «занепала любов на землі, правда потоптана, пішов лютий неспокій і кривдою покрилась уся наша земля безталанна….» [166, с. 3].

У своїх проповідях митрополит Іларіон широко використовує й такі стилістичні фігури, як порівняння. «Вільна Рідна Земля, як рідна мати, тепло опікується своїми дітьми, і робить усе для їхнього правдивого щастя. Вільний Рідний Край, як рідний батько…» [123, с. 1]. Часто вдається до порівнянь, коли характеризує нелегку долю українських емігрантів (у часопису скитальників): «І вся ця інтелігенція голодує, живе в холоді, ходить обдерта і потроху гине… Сухоти косять її, як косар тне траву» [218, с. 1]; «Огорнула безнадія, бо завтрішній день для українського скитальника-інтелігента темний, як могила» [218, с. 3].

У проповідях митрополит Іларіон використовує епітети, аби підкреслити велич української церкви, любов до батьківщини, описати складність емігрантського життя. Епітети надають особливого емоційного забарвлення висловам, показують предмет або явище саме в тій якості, котру помітив автор, а, отже, виконують у тексті сугестивну функцію: «Свята, єдина, чисто православна, глибоко учительна й авторитетна Українська Церква», «чорна безнадія», «правдива любов», «рідний край», «шляхетний прояв», «безталанна земля», «мудре слово Апостольське», «будучність темна», «зневірена інтелігенція» тощо.

Загалом проповіді митрополита Іларіона, опубліковані на сторінках часопису «Слово істини», прості за викладом думок, проте мають глибокий зміст. До того ж маємо підстави стверджувати, що проповіді та звернення, надруковані в часопису, пробуджують та активізують думку й мислення, формують любов до України, спонукають робити загальнолюдські, «богоугодні» вчинки.

Незважаючи на релігійне спрямування часопису, з 6 числа за березень 1948 року на його шпальтах з’являються статті з проблем історії та культури української мови. Поява таких матеріалів викликана бажанням української громади Вінніпега та читачів місячника глибше вивчити українську літературну мову. «На бажання наших читачів, з наступного 6-го числа «Слова Істини» будемо містити в ньому також статті та замітки для вивчення української літературної мови...», – йдеться в публікації «Вивчення української мови» [31, с. 30].

Неодноразово на сторінках місячника його видавець митрополит Іларіон зазначає, що «Рідна мова – це свята мова, це основний камінь культурного розвою народу, це душа його» [118, с. 10]. Редакція часопису «Слова істини» систематично інформує читачів про вивчення української мови в школах, на курсах українознавства в Українському народному університеті Канади, подає бібліографію нових українськомовних видань та рецензії на них, публікує погляди діаспорної українськомовної преси та

періодики УРСР. З червня 1948 року з'являється рубрика «Словник української літературної мови».

Крім того, в часопису «Слово істини» видруковано ряд мовознавчих праць самого видавця – І. Огієнка. На особливу увагу заслуговують наступні: «Мова наших сучасних видань» [243, с. 25 – 27], «Шевченко як творець української літературної мови» [181, с. 22 – 27], «Душа. Мовно-семантичний нарис» [121, с. 1 – 6.], «Котляревський як основоположник нової української літературної мови», [126, с. 22 – 26], [127, с. 19 – 25], [128, с. 12 – 16.], [129, с. 10 – 16], [130, с. 11 – 16], «Рідна мова. Створення людської мови. Містерія на одну дію» [161, с. 16 – 19], [162, с. 13 – 18].

У такому творчому контексті стаття «Шевченко як творець української літературної мови» містить науково-виважені, по-сучасному актуальні твердження про головні основи Шевченкової мови, яку Іларіон вважає головною підвалиною літературної мови. Вчений визначив основні риси Шевченкової мови, що надавали їй ознак літературності: народний елемент, відмова від говіркових місцевих виразів (локалізмів), уникнення полонізмів, характерних для Правобережжя, відмова від архаїзмів, чужих (іншомовних) слів, опрощення (жаргону живої народної мови). Також у своїй праці автор звертає увагу на особливість синтаксису мови Шевченка: «Треба підкреслити ще велику простоту і ясність Шевченкової мови, а то тому, що в його творах речення будуються по-народньому, – зауважує він. – В Шевченковій складні панує так звана паратакса, цебто рівнорядні речення [...]. І власне це робить Шевченкову мову ясною і простою. І цим Шевченко створив свій власний поетичний стиль, опертий на українську пісню не тільки мовою, але й ритмічною формою», – пише Іларіон [181, с. 26 – 27]. За його словами, «Шевченко – творець нашої поетичної літературної мови, але не мови прозаїчної, яка в нього не завжди першорядна. В цьому відношенні Шевченка перевищила Марко Вовчок» [181, с. 27]. Однак, за словами огієнкознавиці Є. Сохацької, це твердження не акцентується в сучасній науці.

Цінним називає дослідниця й викладені у статті думки Іларіона про роль П. Куліша в творчості Т. Шевченка. «У часи, коли в підсовєтській Україні ім'я П. Куліша шельмувалося і вилучалося зі шкільних програм (згадаймо постанову ЦККП(б)У про «Нарис історії української літератури» (1946 р.), такі судження, безперечно, були актуальними», – пише Є. Сохацька [468, с. 123 – 124].

Так, у статті зазначено, що П. Куліш багато працював над Шевченковими творами «Наймичка», «Назар Стодоля», «Неофіти» тощо. Поет до його думок, побажань, зауважень прислухався і робив виправлення. Наприклад, у вірші «До Основ'яненка» Т. Шевченко написав: «Наш завзятий Головатий // Не вмре, не загине!», а Куліш виправив на: «Наша дума, наша пісня // Не вмре, не загине!». У такому варіанті цей вірш читаємо й тепер.

Згодом основні положення статті «Шевченко як творець української літературної мови» практично без змін, проте з деякими доповненнями, були перенесені в працю «Словник Шевченкової мови» (Вінніпег, 1961 рік).

У праці «Котляревський як основоположник нової української літературної мови», опублікованій у п'яти числах місячника, І. Огієнко розповідає про життя і творчість Івана Котляревського, досліджує мову його творів, визначає вплив творчості письменника на подальший розвиток української літературної мови. Автор наголошує на тому, що у творчості І. Котляревського найголовнішим була його нова думка, що літературною мовою для українського народу мусить бути жива народна мова, а не мова церковнослов'янська. «Мова Котляревського має в собі багатющу народню фразеологію, якої до нього не знаходимо ані в одному творі...», – підкреслює вчений [127, с. 19].

Надруковані в «Слові істини» статті «Котляревський як основоположник нової української літературної мови» та «Шевченко як творець української літературної мови» увійшли до мовознавчої монографії Огієнка «Історія Української літературної мови» (Вінніпег, 1949 рік). Вихід монографії вчасно анонсувався на шпальтах часопису. Зазначалось, що

в книзі описано тисячолітню історію розвитку української мови. «Нова праця – це широка енциклопедія знання про українську мову. Виклад науково-популярний, доступний усім» [236, с. 13], – повідомлялось читачеві.

Серед мовознавчих матеріалів цікавою є рецензія на роман Уласа Самчука «Юність Василя Шеремети», видрукувана під заголовком «Мова наших сучасних видань». Учений звертає увагу на помітне удосконалення, зростання У. Самчука в оволодінні літературною мовою: «Мовно У. Самчук помітно росте, – він пише вже добірною літературною мовою» [243, с. 25], – йдеться в рецензії. Це проявляється у правильному вживанні знахідного відмінка у формі родового на *-а.* За Огієнком, це одна з тих ознак, що відрізняє нашу мову від російської й польської. Тут же автор наводить приклади з твору: схопив листа, підняв кашкета, пише щоденника. Підкреслює, що в творі письменник вживає властиву українській мові форму наказового часу і правильну форму «увесь» чи «ввесь», а не «весь». Однак, вказує читачеві і на суттєві помилки, зокрема, редактор пише: «Але такої притаманної нашій мові форми на *-ону-* У. Самчук зовсім не відчуває, і передає її формою російською *-ану-* або просто *-ну-* , – й наводить приклад, – Розмашно рванулась коляда... (а треба рвонулась)» [243, с. 25]. Дорікає авторові роману за написання слів з малої букви стосовно слова Бог та вказує на те, що зустрічається у творі забагато місцевої мови (волинських діалектизмів).

Під час ознайомлення з рецензією відчувається, що Іван Огієнко виявляє себе тонким знавцем рідної мови та художньої літератури і намагається через шпальти редагованого ним місячника поширювати знання з української літературної мови серед українців по всьому світі.

Значна увага в часопису приділена літературознавчим проблемам. Серед матеріалів цієї тематики на особливу увагу заслуговують статті митрополита Іларіона про визначну пам’ятку давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім». У матеріалі «Чи «Слово о полку Ігореві» справді згоріло?» дослідник ділиться з читачами припущенням, що рукопис не згорів

під час пожежі в Москві в 1812 році, яка знищила також усю бібліотеку графа О. Мусіна-Пушкіна (власника рукопису). Він зробив припущення, що на час пожежі пам'ятка тимчасово перебувала в приватній колекції історика М. Карамзіна. Така гіпотеза базувалась на спогадах княгині С. Мещерської, онуки графа О. Мусіна-Пушкіна (1902), доповіді Н. Кононова і Н. Іванова у січні 1912 року на зборах Московського археологічного товариства. З перших рядків статті відчувається тяжіння до проукраїнської ідеології її автора. І. Огієнко називає «Слово о полку Ігоревім» перлиною давньоукраїнської літератури, висловлює критичні зауваження щодо тенденції російської офіційної науки про залучення «Слова» до здобутку російської культури. «У десятках нових праць (головно російських) «Слово о полку Ігоревім» звичайно зветься «русским» чи «российским», і тільки рідко-рідко який необережний дослідник проговорювавсь і називав «Слово» пам'яткою «южнорусскою», – підкреслює він [177, с. 2].

Учений твердо дотримується концепції про українське походження «Слова» в статті «Вічність ідеології «Слова о полку Ігореві», опублікованій у наступному 12 (36) числі місячника за 1950 рік. І. Огієнко піддає критиці і спростовує твердження французького вченого А. Мазона про те, що буцімто «Слово о полку Ігоревім» – фальсифікат, написаний на основі «Задонщини» Софонія за цариці Катерини II кимось з її оточення: «Таке твердження безпідставне, – пише він, – і мова «Слова», і його реальний зміст належить виключно XII віку, і не могло бути такої геніяльної людини, щоб наприкінці XVIII-го віку так глибоко перенеслася в вік XII, – таке чудо виключене!» [110, с. 2].

Автор розкриває актуальність ідейного змісту пам'ятки як ідеї єдності Руської (мається на увазі української) землі. Ставить «Слово» (за його гарячу патріотичну ідею) на перше місце серед інших творів нашої давнини, називає геніальним, безсмертним, вічним, бо вічна його ідеологія: «1. Гаряча любов до своєї славної Батьківщини, 2. Палкий заклик усіх князів до єдности, і 3. Палкий заклик битися з ворогом об'єднаними силами. Ці ідеї «Слова»,

ідеї національні й політичні, стали вічними в Русі-Україні, бо вони ніколи не забувалися, ніколи не минали, хоч не завжди реалізувалися», – наголошує Митрополит Іларіон [110, с. 1].

Ідеї національної волі, честі, всенародної єдності, якими просякнуте «Слово», редактор відстоював на сторінках власного часопису. Адже в умовах діаспорної роз'єднаності, відірваності від рідної України вони були глибоко актуальними й конче потрібними.

Особливої уваги заслуговують поетичні твори митрополита Іларіона, опубліковані в часопису. Так, за час існування місячника на його шпальтах опубліковано 89 віршів І. Огієнка. За підрахунками Т. Воротняк, «вісім з них надруковано в першому номері: «Радуйся Чиста Маріє!», «Кому я повім своє горе», «Бездомний», «Вартівниця», «Схід сонця», «Тепла заступниця», «Покрова», «Пурпур заходу»» [393, с. 182] .

Бачимо, що на нелегку долю емігрантів митрополит Іларіон звертав увагу не лише в своїх проповідях, статтях, а й у поезіях. Яскравим прикладом є вірш «Бездомний», у якому йдеться про гірку долю українських переселенців у чужому, необжитому середовищі. Життєві негаразди змусили нашого співвітчизника покинути рідну країну, він не має постійного місця проживання, волі, душевного спокою. На далекій чужині почувається обділеним, голод і холод примушують його братися за будь-яку роботу, працювати від ранку до пізнього вечора. У тяжкі хвилини він знаходить розраду у зверненні до Бога, зокрема, до Матері Божої, адже не завжди на чужині можна було перемовитися рідним словом з близькою людиною. «Пречистая Діво, – я з Рідного Краю / Був змушений лихом втікати, / І став я бездомний, й світами блукаю, / Позбавлений волі та хати... / І скрізь я чужий, скрізь не маю пристанку, / Не маю ніде я спокою: / На праці нужденній весь день від світанку, / Прибитий нуждою тяжкою...» [100, с. 8].

Вражаючими художніми образами поетичної мови, простотою і яскравістю слова митрополит Іларіон допомагав читачам глибше, емоційніше сприймати непростий, суперечливий стан душі переселенців.

Як і в публіцистичних працях, так і в поезіях він пропагував високий взірець патріотизму, закликав любити свою Вітчизну, повсякчас вірно служити їй, ставити інтереси України на перше місце. У повсякденній праці на благо рідного народу вбачав мету людського життя кожного істинного українця, де б він не мешкав: «Найбільше щастя: для Народу / Віддати все своє життя, / Покласти душу за Свободу, / Прийнять за неї й розп'яття!» [146, с. 1].

Одні вірші засвідчують любов до рідного краю, готовність служити Батьківщині, а інші, наприклад, поезія «Кому я повім своє горе», – розкривають душевний стан митрополита Іларіона, його тугу за рідною землею, бажання хоч на хвилинку повернутися додому в Україну: «А серце без Рідного Краю / Трипоче, як пташка, й болить.../ Чи я коли щастя зазнаю / Побачить його хоч на мить?» [125, с. 5].

Як бачимо, у багатьох своїх віршах І. Огієнко, аби особливо наголосити на дорогих його серцю словах, використовує асоціонім (троп, у якому аби підкреслити особливе значення слова, позначають його великою літерою). Поезія митрополита Іларіона насичена різноманітною палітрою образотворчих засобів. У вірші «Пурпур заходу» автор використовує такий різновид метафори, як уособлення: «Проміння цілує омлоєну воду // Й купається в тихім озерці» та паралелізм: «Стою зачарований й радісні співи // Трояндами з серця пливуть» [269, с. 32]. Закінчується вірш блискучим поетизмом: ліричний герой говорить, що коли звернене «до Неба моління», то відбувається в душі людини диво – в її серці «Купається Бог» [269, с. 32].

Характеризуючи часопис, варто зауважити, що відсутність змісту у більшості номерів журналу, на наш погляд, є одним із його недоліків. Так, зміст починають друкувати з числа 7 (31) за 1950 рік. Із сорока восьми чисел «Слова істини» зі змістом видруковано лише такі номери журналу: № 7 (31) , № 8 (32), № 9 (33), № 12 (36), № 1-2(37-38) за 1950 рік та № 101-11(46-47) за 1951 рік.

Опрацювання повного комплекту журналів надало можливість їх ретельно вивчити і на підставі цього нами було укладено хронологічний покажчик змісту 48 чисел журналу «Слово істини» (Див. Додаток А).

Оскільки митрополит Іларіон вів плідну церковну, наукову, громадську діяльність, тож чимало матеріалів часопису стосуються саме особи митрополита. У таких публікаціях позитивно оцінюється його діяльність, проте інколи такі матеріали набували похвального характеру, що натомість викликало неоднозначну реакцію читачів. Зокрема, у листі до митрополита Іларіона В. Дубровський пише: «Усіх, хто хвалить Вас в статтях в «Сл[ові] Істини», намовте не робити це надто прямолінійно й надто часто. Це непотрібно. Добрі діла й високі думки ваші самі говорять за себе. Навмисне вихваляння – хоч воно і цілком підставне й правдиве – затьмарює світ вашої чудової постаті й дає привід різним злоязичникам інтриганам насміхатися і ганьбити вас в пресі й поза пресою. А це – непотрібне, небажане, боляче чути і читати» [435, с. 163].

Часопис «Слово істини» був високо поцінований українською громадою. Багато емігрантів називали його цілющою водою, яка не давала вмерти від духовної спраги. Це засвідчують листи читачів, надруковані на шпальтах видання. Зокрема, М. Котульський пише: «Слово істини» – це правдива наша духовна пожива, так потрібна змученому скитальникові, як і хліб наш щоденний» [210, с. 32]. Єпископ Сильвестр з Австралії зазначає, що береже й зшиває «Слово істини»: «…бо це таке видання, що мусить бути настільною книгою. Мені дуже часто «Слово Істини» стає у пригоді своїми науковими й канонічними довідками» [43, с. 22].

Документально засвідчено, що більше десяти коротких листів надруковано у 5 числі журналу за 1950 рік під заголовком «Листи наших прихильників про «Слово істини». Використана в заголовку лексема «прихильники» говорить про те, що це були позитивні відгуки про журнал зі словами вдячності за його змістовні, актуальні матеріали. За приклад візьмемо лист протоєрея Костянтина Данелевського: «Я одержав числа

вельми цінного журналу «Слово Істини», й був зачарований як його глибоким філософсько-моральним змістом, так і історичною правдою про нашу Рідну Церкву, літературу та культуру нашого народу», – підкреслює протоієрей [213, с. 22] .

У листі професора М. Садиленка говориться про популярність журналу серед української спільноти: «Слово істини» читається в нас на захват і зачитується до дірок […]. Такий інтерес до цього місячника зрозумілий, бо він подає ті відомості, якими тепер так цікавиться українське суспільство», – пояснює він [213, с. 22 – 23]. Подібних листів на адресу редакції приходило багато і, як засвідчує редакційний колектив, цей зв'язок з читачем надихав їх: «Великою підтримкою нам постійно були листи наших Прихильників, які підогрівали нас на дусі й закликали до подальшої праці, бо праця ця корисна для нашої Церкви й нашого народу» [213, с. 21].

Чимало листів були підписані «священник», «директор», «професор», тощо. Це пояснюється тогочасними переслідуваннями українців та репресіями тоталітарного режиму. Яскраве підтвердження цьому знаходимо у листуванні митрополита Іларіона з Петром Чечетом: «У «Слові істини» Ч. 3, яке я одержав позавчора, Ви згадали моє справжнє прізвище. Я дуже того боюсь, бо залишив дома родину, батьків і братів. Весь наш рід дуже «милий» «братам», то як дізнаються, що я тут, то їм буде дуже погано. Прошу Вас врахувати, що я тільки через це я для преси тільки Петро Волиняк» [435, с. 93] .

Дослідження матеріалів часопису «Слова істини» дозволяє стверджувати, що це видання об'єднувало українців у діаспорі, несло українське слово по всьому світу та сіяло ідею українського духовного відродження. Завдяки часопису вдалося згуртувати українських емігрантів в Канаді. Аналіз матеріалів рубрик «Митрополитальний комітет опіки над скитальниками», «Скитальниче життя» дає підстави констатувати, що тогочасній редакції часопису «Слово істини», котра систематично акцентувала увагу читачів на вкрай скрутному становищі українських

емігрантів, вдалося, об'єднавши зусилля канадських українців, організувати надсилання матеріальної допомоги своїм співвітчизникам, які опинилися поза межами батьківщини. Крім того, матеріали часопису дають чітку картину тогочасного емігрантського життя, вони формують любов до України: її церкви, мови, літератури, мистецтва, традицій, розкривають роль національно-духовного життя української діаспори Канади.

Таким чином, християнський місячник «Слово істини» виконав одне із найважливіших завдань, яке полягало в тому, щоб спільними зусиллями допомогти українській інтелігенції, зберегти її, і цим самим не припиняти розвиток української культури.

Характерною ознакою християнського місячника «Слово істини» стало те, що більша половина матеріалів належала перу редактора і видавця І. Огієнка, або стосувалася безпосередньо його діяльності. До прикладу, проаналізувавши матеріали часопису за рік (№ 1 листопад 1947 – по № 12 жовтень 1948), можемо констатувати наступне: з авторськими підписами нараховується 105 публікацій, 58 з них – належить митрополиту Іларіону (55, 2 %), 47 – іншим авторам (44, 8%).

Загалом, за нашими підрахунками, на сторінках часопису опубліковано 199 матеріалів за підписом «Іларіон» та 377 матеріалів, що стосуються його діяльності чи, ймовірно, могли належати йому. Йдеться про публікації, подані під псевдонімами: «Професор», «Історик», «Учасник», «Соборянин», «Єпископ» та інші.

Вважаємо, що часопис «Слово істини» витримав свою програмну лінію. Проте, залишаючись вузькопрофільним релігієзнавчим виданням, де більшість матеріалів належали одному автору – самому редактору і видавцю І. Огієнку, це звужувало коло читачів. Презентувавши себе і свою діяльність в еміграції через сторінки «Слова істини», митрополит Іларіон прагне урізноманітнити тематику видання, розширити коло авторів. Тож закономірним постало питання зміни профілю видання, а відтак і розширення його тематики. У жовтні 1951 року виходить останній номер «Слова істини».

РОЗДІЛ 3.
ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПУБЛІКАЦІЙ ЧАСОПИСУ «НАША КУЛЬТУРА»

У листопаді 1951 року митрополит Іларіон (Іван Огієнко) видає новий науково-популярний місячник «Наша культура». Про появу нового місячника «Наша культура» редакція журналу «Слово істини» повідомила своїх читачів в останньому номері. Так, у № 12 (48) за жовтень 1951 року надруковано інформацію про те, що з листопада 1951 року почне виходити новий науково-популярний місячник «Наша культура».

У цій же замітці заявлено програму нового часопису, зокрема, повідомлялося: «З початком листопада 1951 року зачне виходити в Вінніпегу новий науково-популярний місячник «Наша культура». Журнал 1. Містить наукові й науково-популярні статті зо всіх ділянок нашої духової і матеріальної культури: література, історія, історія Церкви, мистецтво, філософія, богословіє, театр, мовознавство, етнографія, право, археологія, педагогіка, архітектура, й т. ін. 2. Друкує короткі спомини з нашого недавнього минулого. 3. Дає критичні огляди наукових і літературних творів. 4. Нотує бібліографію наукових літературних новин. 5. Містить необхідні ілюстрації. Нехай не буде української хати, де б не читали «Нашої культури»! Видає Видавництво «Наша Культура», що працює в Канаді від 1947-го року. Річна передплата $2.50» [237, с. 31].

У редакційній статті, поданій у першому числі «Нашої культури», «Творімо українську культуру усіма силами нації» підкреслено, що новий науково-популярний місячник – служитиме «широким українським масам на еміграції» [286, с. 6] та стоятиме на сторожі української національної культури, і саме тому призначена річна передплата є найменшою, щоб кожен мав змогу придбати часопис. На думку редактора й видавця І. Огієнка формування національної ідентичності не можливе без збереження і розвитку

культури. У програмному зверненні розкрито не тільки мету й завдання, тематичне коло майбутніх матеріалів журналу, а й передумови його створення.

Нове видання, власне, є продовженням часопису «Слово істини». Про це свідчить редакційна стаття: «Новий місячник «Наша культура», новий тільки місцем своєї редакції, – ми його довгі роки видавали вже на західно-українських землях, під тією ж назвою, та назвою «Рідна Мова», а на землі канадійській він виходив під назвою «Слово Істини». Продовжуємо його під ширшою програмою, – прагнемо служити всьому українському народові в розсіянні на сторожі його віковічної культури», – йдеться у матеріалі [286, с. 6].

Варто зауважити, що Іван Огієнко протягом 1935 – 1937 років у Варшаві видавав часопис «Наша культура» як науково-літературний місячник. Т. Воротняк зазначає, що видання користувалося авторитетом серед науковців і завоювало прихильність широкого кола читачів, але припинило своє існування через три роки [386, с. 64].

Гостра потреба у відновленні часопису з'явилася після Другої світової війни. На той час українська культура творилася під пильним наглядом радянської тоталітарної влади. Редакція часопису відкрито, на своїх шпальтах, звернулася із закликом до національно свідомої інтелігенції долучитися до видання журналу, аргументуючи це тим, що українську культуру потрібно творити всіма патріотичними, духовно здоровими силами нації, пояснивши нагальну потребу й актуальність такого роду видання так: «Українська культура, на якій зростала наша Україна й яка принесла їй світову славу, знаходиться тепер у великій небезпеці, – в небезпеці повного знищення її. Ворог запосів на Україну і свідомо нищить її до останку […]. «Наша культура – це орган української, головно духової культури, і до участи в ньому цим закликаємо всіх українських культурних працівників. Творімо українську культуру всіма силами нації» [286, с. 5 – 6].

Попри те, що через відсутність коштів редакція не мала змоги виплачувати гонорар своїм дописувачам, митрополиту Іларіону, який

виявив неабиякі організаторські та підприємницькі здібності, вдалося за короткий час залучити до співпраці у виданні українських відомих мовознавців, істориків, літераторів, інших авторитетних науковців та культурних діячів. При всій різноманітності їхніх творчих уподобань, усіх об'єднувало прагнення до національної свободи та духовного відродження українського народу.

На сторінках журналу «Наша культура» опубліковано матеріали Дмитра Чуба, Наталії Полонської-Василенко, Сергія Парамоніва, Степана Килимника, Ярослава-Богдана Рудницького та інших відомих науковців, громадських і культурних діячів.

Часопис мав обсяг 40 двоколонних сторінок. Його обкладинка друкувалась двома кольорами. (Див. Додаток Е).

Детальна характеристика авторської палітри жанрів та рубрикації часопису викладена нами в статті «Часопис «Наша культура»: історія заснування, проблематика, інформаційне насичення» [382, с. 10 – 15]. У даній статті зазначено, що рубрикація була насичена різноманітними матеріалами. Серед основних рубрик: «Хроніка українського культурного життя», «Нові книжки», «Читачі про «Нашу культуру». У 1952 році було започатковано нову рубрику «Хроніка церковного життя» (у деяких числах «Церковна хроніка»), а починаючи з № 4 – 5 (181 – 182) за 1953 рік, вона замінюється двома іншими – «Українська православна церква» та «Вселенська церква». У цьому ж числі вперше з'являється нова рубрика «Наші церковні обряди і звичаї та богослужіння». Існували такі актуальні рубрики, як «Наукові замітки», «Рецензії», «Меценати та приятелі «Нашої культури», «Різне», «Для розваги». Вони з'являлися у виданні періодично, змінюючи одна одну.

Підкреслено, що авторська палітра «Нашої культури» представлена інформаційними жанрами (замітка, звіт), аналітичними (стаття, рецензія, відкритий лист) та різними жанрами релігійної комунікації: проповідь, промова, звернення тощо, які широко використовуються в релігійній пресі.

Редакційна колегія «Нашої культури» виконувала роль ретранслятора українського культурного життя в різних країнах на різних континентах нашої планети. Часопис «був творцем і носієм віковічної української культури» [390, с. 94]. Варто зауважити, що більшість заміток у часопису – хронікальні. В. Здоровега визначає хронікальну замітку як таку, що висвітлює подію дуже стисло, відповідаючи на три запитання «Що відбулося?», «Де?», «Коли?». Хронікальні повідомлення, зазвичай, друкуються без заголовків під певними рубриками [419, с. 171].

У «Нашій культурі» хронікальні замітки об'єднані під однією рубрикою «Хроніка українського культурного життя». Нею розпочинався кожен номер журналу. Незважаючи на те, що хронікальні повідомлення здебільшого публікувалися без заголовків, у «Хроніці українського культурного життя» перше речення (або перші слова) у замітці були виділені жирним шрифтом. Тож є підстави такі виділені слова чи речення розпізнавати як заголовок опублікованого повідомлення.

У «Хроніці українського культурного життя» публікувалися замітки, що містили інформацію про різноманітні українські культурні події, які відбувалися у різних куточках світу. У повідомленні «Розкопки стародавнього міста Вишгороду» йдеться про роботу Київської Археологічної Експедиції на батьківщині, наводяться факти про попередні експедиції у м. Вишгороді в 1935 – 1937 роках, коли археологи займалася дослідженням виявлених руїн спорудженого наприкінці II ст. храму Бориса і Гліба. Ця хронікальна замітка виконує важливу функцію схиляє читача до думки, що український народ має свою давню, унікальну культуру [271, с. 4]. Матеріали рубрики «Хроніка українського культурного життя» акцентували увагу й на тому, що радянська влада докладає багато зусиль, щоб знищити нашу національну культуру. Зокрема, в одному із повідомлень подано інформацію про те, що на території однієї з найбільших київських святинь – Михайлівського монастиря, побудують Державну Публічну Бібліотеку Академії Наук УССР, а центральна частина будівлі буде на тридцять метрів

вищою, ніж дзвіниця Києво-Печерської Лаври. Зазначається, що монастир підірвали в 1934 р. «для правильного розпланування міста» [285, с. 36 – 37].

У рубриці розповідалося про культурні події, що відбувалися не тільки в містах, а й у селах. До прикладу, в одній із заміток «Хроніки…» подано інформацію про те, що в селі Кобаки (Івано-Франківська обл.) відкрито пам'ятник видатному українському письменникові Марку Черемшині [253, с. 4].

Проведений нами аналіз рубрики «Хроніка українського культурного життя» показав, що в ній публікувалося близько двадцяти різних за тематикою інформацій, а в окремих числах навіть понад 20. Зокрема, у «Хроніці українського культурного життя», опублікованій в 6 числі «Нашої культури» за 1953 рік, розміщено наступні замітки: «Погруддя Т. Шевченка» [258, с. 3], «Населення міста Вінніпегу» [228, с. 3], «Сорочинський ярмарок» у Буенос-Айрес» [282, с. 3], «Українець на чолі» [290, с. 4], «Досліди над космічними проміннями» [73, с. 4], «Назар Стодоля» на чуваській сцені» [227, с. 4], «Українське малярство в Ірані» [292, с. 4], «У Бейруті» [288, с. 4], «Слово о полку Ігореві» [279, с. 4], «Ювілейна виставка робіт художниці Олени Кульчицької» [311, с. 37], «Нові фільми українських кіностудій» [241, с. 37], «Виставка китайського мистецтва у Львові» [35, с. 37], «Літопис про війну Богдана Хмельницького» [215, с. 37], «Вирубують карпатські ліси» [34, с. 37], «Телевізія в Києві» [287, с. 37], «Колгоспний університет» [209, с. 37], «Академія наук УССР» [19, с. 37], «Нові лавреати сталінської премії» [240, с. 37], «Мандрівна виставка творів совєтськіх митців у Макіївці» [216, с. 37], «Кіностудія «Київучфільм»» [206, с. 37], «Виставка творів самодіяльних мистців» [36, с. 37], «Верхньо-інгулецьку зрощувальну систему закінчено» [30, с. 37], «250-ліття російської газети» [314, с. 37].

У статті Т. Василик «Часопис «Наша культура»: історія заснування, проблематика, інформаційне насичення» [382] детально проаналізовано окремі замітки «Хроніки…, розміщеної в 6 числі часопису за 1953 рік. Зокрема актуальною на той час для української громади в Америці авторка

вважає замітку «Перебудова Дому Української Культури в Нью-Йорку», оскільки повідомлялося, що в отриманому ще у II половині 1952 року будиночку, який повинен стати Домом Української Культури в Америці, розпочались ремонтні роботи. Матеріал «Українська назва для площі в Маямі» розкриває події з життя українців у Маямі. У ньому, йшлося про останні рішення міської ради, відповідно до одного з них деякі площі міста носитимуть імена національних героїв найсильніших національних меншин, які проживають у Маямі, а саме: угорської, української, польської, італійської та іспанської. Представники української меншини запропонували для назви площі ім'я видатного українського письменника, борця за ідеї свободи і демократії Тараса Шевченка [382, с. 11].

Багато інформаційних заміток стосувалося й української громади в Канаді. Рубрика повідомляє, що у Вінніпегу проживає понад 354 000 осіб, з них 41 537 – українці [228, с. 3]. Інформує рубрика і про кількість українців у Канаді: «Число українців у Канаді, як показав IX-ий перепис 1951 року, є 395, 043 душі. За 10 літ (1941 – 1951) число українців зросло на 89, 144 душі. Православних 17 2271, а греко-католиків 19 0831», – йдеться у повідомленні. [306, с. 3].

Опубліковано коротку розповідь про Григорія Месила. Це молодий український вчений з Канади, який довів, що атом, крім протона, нейтрона, електрона, має ще 16 інших складників, і вивів склад атому в математичних формулах [73, с. 4].

У замітці «Українець на чолі» йдеться про українця за походженням Євгена Деслава, який очолив, створену об'єднанням французьких кіностудій у Ніцці, «екіпу, призначену для створення короткометражних фільмів для телевізії» [290, с. 4].

Цікавою є замітка про участь Марії Томашівської, кореспондентки канадського українськомовного журналу «Наше Життя» у Міжнародному конгресі журналісток, що відбувся в Гамбургу. У ньому взяли участь близько 200 осіб [291, с. 3].

Отже, у рубриці «Хроніка українського культурного життя» висвітлено події з різних ділянок українського культурного життя. Це, у свою чергу, засвідчує високу інформаційну насиченість журналу.

У замітках зустрічаються посилання на радянську пресу чи радіо: зокрема, серед них «Онук Шевченкового брата» [252, с. 3], «Новий робочий день в УССР» [238, с. 3], «Українське малярство в Ірані» [292, с. 4], «Харківський Університет у новому приміщенні» [295, с. 3] та інші. У матеріалі «Онук Шевченкового брата» зазначено: ««Рад. Україна» подає, що «контролером-доглядачем в Музеї Т. Шевченка в с. Шевченковому працює 75-літній онук брата поета – Терентій Трохимович Шевченко. В Музеї коло 450 копій і фотодокументів. До музейних експонатів належить і хата дяка-п'яниці, яка й досі стоїть недалеко музею. За 1951 рік Музей відвідало 12, 150 чоловік» [252, с. 3].

У публікації «Новий робочий день в УССР», розповідається про нелюдські умови праці на батьківщині. Наведено цитату кореспондента «Радянської України» (прізвище не вказано): «Кореспондент «Рад. України», в числі з 22 червня з Одещини, виясняючи причини невиконання пляну обробітку бавовника в Біляєвському районі, пише: «Багато колхозниць не виконують денних норм, бо працюють без напруження і не цілий день». Цебто, треба працювати від години 3 зранку до 10 ввечері, цебто 19 годин денно! Це гірше ніж панщина, це – каторжна праця!» [238, с. 3].

Розповідаючи читачам «Нашої культури» про те, що в столиці Ірану відбулося відкриття виставки сучасного малярства України, редакція часопису посилається на інформацію українських радіостанцій [292, с. 4].

Замітка «Харківський Університет у новому приміщенні» містить інформацію про один з найстаріших українських закладів вищої освіти – Харківський університет імені В. Н. Каразіна. Редакція «Нашої культури» посилається на газету «Радянська Україна» та зазначає, що університет розташовано у старих, не пристосованих до навчання будівлях XVIII ст., згадується й про зруйновані під час німецької окупації корпуси

географічного й геологічного факультетів. Повідомляється, що в 1955 році відбудують нове вісімнадцятиповерхове приміщення «Будинок проєктів», на 2000 кімнат і всі 9 факультетів, 3 музеї, лабораторії, бібліотека і зала засідань університету функціонуватимуть у цій новій будівлі [295, с. 3].

Звернення до витоків культури, сприйняття її і як національної, і як християнської – було однією з основних ознак оновленого часопису. Це яскраво засвідчують публікації першого номера «Нашої культури» за 1951 рік. Так, в ньому відразу після редакційної статті опубліковано: розвідку головного редактора митрополита Іларіона «Наш символ віри» [147, с. 7 – 14], публікацію за підписом Учасниця «Незабутня хвилина» (про обрання Іларіона Митрополитом Канади, [293, с. 15 – 21], матеріал професора П. Одарченка «Переклади Лесі Українки з Біблії» [249, с. 22 – 25], літературний огляд К. Біди «Ідеологія совєтської літератури» [26, с. 25 – 30], статтю А. Романенка «Спомин з життя на Холмщині» [272, с. 30 – 35].

У часопису матеріали здебільшого друкувалися відповідно до їх надходження до редакції. Були також намагання структурувати дописи. Проте редакційному колективу журналу, не вдалося витримати програмну лінію і часопис поступово набрав релігійного спрямування. Зокрема, в 1952 році в «Нашій культурі» (№ 10 – 11 (175 – 176)) з’являється нова рубрика «Хроніка церковного життя». З лютого наступного 1953 року її замінюють дві інші: «Українська православна церква» та «Вселенська церква».

З часом журнал стає своєрідним порадником, домашнім популярним довідником для віруючих. Митрополит Іларіон запроваджує рубрику «Наші церковні обряди й звичаї та богослужіння», що почала публікуватися з № 4 – 5 (181 – 182) за 1953 рік. Це був своєрідний публічний діалог владики з читачами місячника. Надіслати лист із запитанням до редакції міг кожен охочий громадянин. Після чого його запитання та вичерпна відповідь митрополита Іларіона публікувалася в рубриці «Наші церковні обряди й звичаї та богослужіння».

Актуальним і в наш час може бути матеріал рубрики «Як підходити до Св. Причастя» [312, с. 32]. Це відповідь на запитання, що надійшло до редакції від Д. Бартошука. Він цікавився чи потрібно підходити до причастя зі свічкою в руках і чи може жінка причащатися з непокритою головою. Святе Причастя – є одним з найважливіших християнських Таїнств, яке підтримує душевні сили людини. Тож, митрополит Іларіон опублікував вичерпну відповідь на запитання дописувача: відповідно до вікової православної традиції «Причастя вірних робиться на Солеї перед Святими Вратами, а Священик стоїть у цих Вратах», – пише владика [312, с. 32]. До Чаші він радить підходити з молитовно схрещеними на грудях руками, а після святого причастя – побожно поцілувати нижній край Чаші, а не руку священика. Митрополит пояснює, що «За православним звичаєм жінки в церкві стоять з «покритою головою», так підходять і до Св. Причастя; але нерідко в цьому випадку жінки знімають капелюхи» [312, с. 32].

За порадою до редакції, окрім звичайних віруючих, зверталися також представники духовенства. До прикладу, протоєрей М. Фляк запитує у своєму листі чи можна вінчати молоду пару без вінців, оскільки цього інколи вимагають окремі члени канадських громад [232, с. 65].

Редактор докладав усіх зусиль, щоб на запитання дописувачів були опубліковані досконалі відповіді. Оскільки розумів, що проповідування православної віри в багаторелігійному соціумі потребує глибоких знань, а велика кількість священнослужителів на еміграції живуть дуже скромно і не мають можливості вивчати праці святих отців. Тож, роз'яснюючи, що без вінців молоду пару вінчати неможливо, митрополит Іларіон звертається до праць Івана Злотоустого й зазначає: «Сам чин зветься «Таїнство Вінчання», і вже це саме свідчить, що накладання вінців – це наш необхідний православний звичай, який дав назву самому Чинові [...]. Іван Злотоустий, Святий Отець IV-го віку, так з'ясовує значення вінців (9-та Бесіда на Послання до Тимофія): «Вінці кладуться на тих, що вінчаються, на знак

перемоги, щоб показати, що вони переможні пристрастю до Вінчання, такими приступають й до весільного ложа», – підкреслює він [37, с. 65].

До редакції надходили листи з різними запитаннями про те: Як освячувати ту чи іншу річ? Чи мають право жінки заходити до Вівтаря? Де можна правити Святу Літургію? Відповіді на ці запитання збагачували знання у релігійні знання українців. Митрополит Іларіон також започаткував та вів цикл розповідей про «Благовіщення», «Великдень-Пасху», «Стрітення Господнє», «Піст».

Піст, на думку митрополита Іларіона, є тим необхідним чинником, без якого неможливо гідно виховати людську душу. З огляду на це переконання, він публікує на шпальтах «Нашої культури» за 1953 рік ряд матеріалів, у яких подає докладну інформацію про християнські пости. Свою розповідь він починає твердженням, що у більшості релігій піст практикувався як спосіб піднесення духа.

Про появу посту, а також унікальну інформація про Великий Піст подано в № 4 – 5 (181 – 182) «Нашої культури» за 1953 рік. Владика пише, що Великий Піст – найдавніший піст, і що більшість людей його найбільше найчастіше дотримуються. Митрополит Іларіон розповідає читачам, що Великий піст був «установлений на пам’ятку 40-денного посту Самого Ісуса Христа, а його ціль віддавна – належно підготуватися до Пасхи, як найбільшого Свята», – зазначає він, – підкреслює, що Великий Піст – це десятина нашого життя для Господа. В Законі Господь наказав ізраїлевим синам давати десятину зо всього, що здобудуть. І виконуючи це, вони були благословенні в усіх ділах своїх. Знаючи це, святі Апостоли вважали за добре відділити десяту частину всього нашого життя й присвятити її Богові, щоб ми були благословенні в ділах наших й очищали гріхи свої, зроблені протягом кожного року. Тому вони й постановили від 365 день освятити ці 7 тижнів, і відділити їх. Але Отці пізніш надумали прибавити до них ще один тиждень (масляну) почасти для того, щоб у ньому навчитися і підготовитися до трудів Посту, а почасти і рахуючи число днів, які постив Господь наш» [157, с. 15 – 16].

Про Петрів і Успенський пости мова йде у 7 номері «Нашої культури» за 1953 рік. Митрополит Іларіон, опираючись на вчення богослова початку XV ст. Єпископа Симеона Сулунського, пояснює помилковість твердження, що Петрівський піст установлений на честь святих апостолів Петра і Павла. Зокрема, він зазначає: «Установлений цей піст на пам'ятку, що всі Апостоли, по зшесті на них Духа Святого, постили й розійшлися на проповідь. Тому в давнину цей піст частіше звався Апостольським […]. Піст Апостолів встановлений на честь їм, як учителям посту, стримання та послуху. Після дня зшестя Святого Духа ми повинні один тиждень святкувати, а потім постити», – писав він [157, с. 15]. Митрополит Іларіон акцентує увагу на тому, щоб суворо дотримуватися й Успінського посту. Він підкреслює, що цим самим ми наслідуємо Божу Матір, яка багато постила.

Для більшості українців в діаспорі матеріали «Нашої культури» були джерелом знань, найперше, релігійних. Н. Байдола, один з читачів журналу, у листі до редакції підкреслив, що «Наша культура» – цікавий часопис, що «повчає про православні обряди, про Церкву, про пости, подає Устав Церковний», а такі знання потрібні кожному православному християнину [307, с. 38].

Українська церква, як патріотичний осередок, завжди була перешкодою для радянської влади на шляху до побудови безрелігійного суспільства. Тож церкву намагалися знищити. Зазнавало переслідувань з боку влади й духовенство. Активно проводилася антирелігійна пропаганда. В часопису «Наша культура» публікувалися матеріали, в яких критикувалася антирелігійна політика радянської влади. Особливу увагу редактор звертав на те, що відбувається навмисне нищення православної віри, видаються антирелігійні книжки. Публікації часопису яскраво ілюструють, що одним із методів знищення релігійних поглядів українців було видання антирелігійної літератури: «Боротьба з релігією в Україні в 1952 р. значно посилилась. Вийшли з друку протирелігійні книжки: С. Худякова «Релігійні забобони і боротьба з ними», В. Прокоф'їва «Великі російські природознавці в боротьбі

з ідеалізмом і релігією», А. Емме «Наука й релігія про постання життя на землі». Ці протирелігійні книжки видані в мільйонах накладу, головно для молоді… Большевики нищать Православну Віру, щоб тим знищити Україну!», – йдеться в одній із публікацій рубрики «Хроніка церковного життя» [29, с. 34 – 35].

Про антирелігійну політику, що велася на той час в Україні, розповідається в матеріалі «Стан Церкви в Совєтській Україні не змінився», надрукованому в 7 числі «Нашої культури» за 1953 рік. Підкреслюється в публікації той факт, що церкву начебто менше обкладають податками, нема переслідувань священників і прихожан, у кожному районі дозволено відкрити один храм, але в той же час у найбільші християнські свята – Різдво Христове чи Великдень – людей зобов'язують виходити на роботу. Детально описано випадок, коли біля церкви влада організувала танці, тому що у суботу, напередодні Світлого Христового Воскресіння, в одному з місцевих храмів зібралося багато молоді: «Це було не до смаку місцевим верховодам. Тоді начальник МВД Кандауров зібрав дві оркестрі музикантів, підвів їх під двері до церкви й зробив баль на вулиці...», – зазначено в публікації [283, с. 34 – 35].

Опубліковано в «Нашій культурі» уривок з редакційної статті «Комсомольской Правды» за 4 липня 1952 року, який показує читачам, що віру в Бога радянська влада намагається викорінити будь-яким способом: «В нашій землі знищене саме соціяльне коріння релігії, – поторощені визискувальні класи. Комуністична партія і совєтська влада не вважають релігійних залишків нешкідливими. Партія ніколи не мирилась з релігійними забобонами. Устав комсомола вимагає від кожного комсомольця активної боротьби з релігійними забобонами. Комсомолець – це активний борець проти релігії. Релігія – ворожа до трудящих […], – так навчає своїх читачів офіційний орган...» – підкреслюється в матеріалі «Погляд комуністів на релігію» [257, с. 32].

Редактор і видавець Іван Огієнко також сприяв поширенню знань з історії церкви, канонічного права, богословського мистецтва тощо. На релігійну тему в часопису «Наша культура» висвітлював свої матеріали не тільки редактор, а й такі атори як: Архієпископ Михаїл «Про ікони й іконографію» [24, с. 7 – 12], В. Сенютович-Бережний «Іоаникій Сенютович» [275, с. 21 – 26], М. Міллер «Таємниці Десятинної церкви» [224, с. 19 – 26], Н. Полонська-Василенко «Князь Київський Аскольд і перше хрещення Руси» [259, с. 23 – 30], М. Садиленко «Перша Українська Парафія в Полтаві» [274, с. 31 – 32], І. Волинський «Національне церковне право» [40, с. 9 – 6], Михайло Смик «Не перебільшуймо московського впливу на Українську Православну Церкву» [280, с. 21 – 24], Онезький «Про релігію в СССР» [251, с. 19 – 22].

Варто зауважити, що багато з цих матеріалів залишаються актуальними. До прикладу, в статті архієпископа УГПЦ в Канаді Михаїла зібрано унікальні факти про ікони та іконографію. Так, автор розповів про відтворення образу Діви Марії та про нерукотворний образ Ісуса Христа: «Передання свідчить, що маляр кн. Едеского Авгаря, на ім’я Ананія, бажав змалювати Ісуса Христа, коли хотів Ісуса бачити, тоді Ісус Христос дав йому нерукотворний образ на обрусі. Цей факт показує, що Богові угодно, щоб образи Його, написані рукою людей, були шановані людьми на землі. Також Церковне Передання вважає, що євангеліст Лука відтворив образ Пренепорочної Діви Марії з Божественним Дитятком Ісусом Христом У статті говориться, що цей образ він показав Пресвятій Діві, а побачивши його, Вона сказала, що з цим образом моя благодать і сила [24, с. 9].

Той самий автор, Архієпископ Михаїл, розповідав читачам, що у зв’язку з постійними переслідуваннями тримати справжні ікони було небезпечно. Тоді почали малювати ікони символічно Христос – як Пастух з ягнятком, Діву Марію з дитятком на руках як Діву з рибою в руці (бо слово «риба» з грецької мови має всі літери зі слів Ісус Христос, Син Божий). Крім того, автор пояснив, що ікона не належить до портретів: «Малювання Ікон не є ремесло, – то проповідь величності Бога» [24, с. 11].

Митрополит Іларіон вважав, що український народ і Українська Православна Церква – це синоніми. Тож, домінування релігійної тематики в часопису пояснюється переконаннями самого редактора, який зазначав: «Це наша Православна Церква створила українську націю. Вона завжди була глибоко народня, – в ній міцно поєдналися усі українські класи: і інтелігенція, і селянство, і купецтво, і робітництво. І цим правдивим поєднанням створився український народ, як нація. Ось тому ще з глибокої давнини в нас стали синонімами: православний і українець. Віра й нація злилися в Українського Народу в одне неподільне ціле. Це наша Церква створила нам усю українську культуру, – культуру духову, соціяльну й матеріяльну. І нема в нашому житті жодної культурної ділянки, якої не створила б або не започаткувала власне наша Церква», – підкреслив він [138, с. 17 – 18].

Як бачимо, науково-популярний журнал «Наша культура» друкував велику кількість матеріалів з релігійної тематики. В. Кубко писав, що сучасний американський соціолог Роберт Белла вважав релігію особливою системою комунікації, символічною моделлю, яка формує людський пізнавальний та емоційний досвід у розв’язанні найважливіших проблем буття. Основа релігійної комунікації, на думку соціолога, «передання (трансляція) важливих для людини і суспільства етичних смислів» [430, с. 17].

Важливим джерелом релігійної комунікації можна вважати й жанр проповіді. У часопису «Наша культура», як і в його попереднику «Слові істини», проповіді митрополита Іларіона з нагоди релігійних та історичних свят або визначних подій посідають помітне місце. До прикладу – «Бережімо свої рідні традиції!» [101, с. 5 – 9], «Достойно вшануймо рік нашої Української Православної Церкви в Канаді» [120, с. 5 – 10], «Воскреснемо й ми!» [217, с. 5 – 8], «Радуймося й веселімося, бо Господь постійно з нами!» [159, с. 23 – 26] тощо.

Іван Огієнко у своїх полум’яних проповідях, звернених до душі й серця всіх українців діаспори, порушував важливі, актуальні проблеми їх

неоднозначного, скрутного існування в зарубіжних країнах, а також розглядав конструктивні питання поліпшення їхнього матеріального, культурного та релігійного життя. Повсякчас наголошував на важливості дотримання Божих заповідей, вміло виховував почуття любові до ближнього, до материкової батьківщини. Зокрема, у проповіді «Воскреснемо й ми!» митрополит намагався переконати читачів «Нашої культури», що взаємоповага, взаємодопомога, любов до ближнього сприятиме подоланню всіх труднощів, успішно пройти через усі випробовування і воскресити незалежність нашої держави.

Наводимо стислий приклад із проповідницьких доповідей митрополита Іларіона: «Нехай воскресне між нами прибита світом цим любов до всіх ближніх своїх, – то воскреснемо й ми!»; «Нехай воскресне поміж нами пошана до людини, як великого твору Божого, – то воскресне й забута Правда на землі!»; «Нехай воскресне між нами правдива любов до своєї Батьківщини, до нашої розп’ятої України, – то воскреснемо й ми до вільного життя у своїй вільній і незалежній державі!», – так звертався до читацької аудиторії Іларіон [217, с. 5 – 8].

Варто звернути увагу і на своєрідну, неповторну композицію жанрів Івана Огієнка. Для його виступів характерне неспішне, послідовне і ґрунтовне вмотивування порушених злободенних питань з короткими, але чіткими вступами та висновками. Усі думки автора побудовані на основі простої народної лексики з майстерною літературною корекцією. Нерідко вони насиченні доступними, прозорими образотворчими засобами, які аж ніяк не ускладнюють сприймання тексту. Трапляються також розмовно-інтонаційні тогочасні форми, прості народні слова і висловлювання, що надають щирих, оповідальних, змістових та емоційних відтінків та штрихів.

Значне місце в часопису відведено історії національного українського друкарства. І. Огієнко звертає увагу прихильників книги на давнє походження друкарства, розкриває таємниці його первинних форм. Вказує він і на викривлення фактів в історії друкарства: «За останнього часу багато

українських часописів умістили статейки про 375-ліття українського друкарства (1574 – 1949), вважаючи першим друкарем у нас диякона москвина Івана Федоровича, а першим друком – його львівський Апостол 1574 року. Це не так: з часу постання українського друкарства минуло вже 460 (1491–1951) років, а першим нашим друкарем був німець Швайпольт Фіоль. Німець, а не росіянин» [158, с. 5].

Крім того, у цій статті подана біографія Швайпольта Фіоля та інформація про перші українські книжки: «Працював Фіоль яких два-три роки, і нарешті року 1491-го в Кракові появилися перші наші друковані книжки. Це були Октоїх (169 листків) та Часословець, обидві 1491-го року. Котра з них вийшла раніше, цебто котру з них вважати первенцем українського друку, – не відомо, але традиція вважає Октоїха 1491-го року за найпершу не тільки українську, але й взагалі слов'янську книжку, надруковану кирилицею» [158, с. 6].

Цікаву інформацію про початки друкарства подано і в замітці без підпису «Початки техніки друкарства». Зокрема, наведено такий факт: «…імператор Візантійський Юстин I (518 – 527) був неписьменний і не вмів підписуватися. І йому зробили дощечку, на якій було вирізано слово legi (читав), – так імператори писали на своїх наказах. Взагалі печатки появилися ще в глибоку давнину, і власне вони подали думку про друкарство книжок. У глибоку давнину виготовляли також цілі дошки, на яких вирізували потрібне, і так і друкували. Так були друковані перші календарі в середньовіччі» [264, с. 31].

Переглядаючи «Нашу культуру», переконуємося, що її засновник стежив за станом преси в Україні, переймався проблемами її двомовності. Так, у замітці «Двомовність партійних газет у Києві» повідомлялося, що в Києві виходить «Радянська Україна» і «Правда Украины» (рос. мовою) – по шість разів на тиждень; «Колгоспне Село» і «Колхозное Село» – по п'ять разів на тиждень; «Молодь України» й «Сталинское племя» – по п'ять разів на тиждень; «Зірка» й «Юный ленинец» – тижневики. Видаються також і

журнали: «Блокнот комуніста», «Коммунист» (рос. мовою), «Сучасне й майбутнє», «Україна», «Радянська Жінка», «Перець», «Культурно-освітня робота», «Відомості Верховної Ради УССР» [72, с. 37].

У наступному номері часопису йшлося про літературно-мистецькі журнали, що виходили в радянській Україні: «В УССР, крім нечисленних літературно-мистецьких альманахів, що їх видають обласні видавництва, постійно (як місячники і квартальники) виходять такі літературно-мистецькі журнали: «Вітчизна», «Дніпро», «Жовтень» та «Совєтская Україна», – повідомляється в замітці [83, с. 37].

Подавався також перелік наукової періодики: «Академія Наук УССР видає такі журнали: «Вісник Академії Наук УССР», «Доповіді АН УССР», «Геологічний журнал», «Ботанічний журнал», «Мікробіологічний журнал», «Український біохімічний журнал», «Медичний журнал», «Автоматическая сварка», «Украинский химический журнал», «Украинский математический журнал» [19, с. 37].

Редактор звертав увагу і на українськомовну періодику, яка друкувалася поза межами України. У першому номері журналу за 1952 рік сповіщається про підготовку до друку наступного числа «Бібліографічних вістей». У 10 – 11 числі за цей же рік ідеться про вихід у світ наукових збірників УВАН в США: «Друкується «Науковий Збірник Пам’яти Проф. Д. Дорошенка», який має вийти в першій половині червня (українською мовою). Друкується також «Збірник Пам’яти М. Драгоманова» англійською мовою. Готується до друку черговий «Літературно-Науковий Збірник УВАН», ч. 2» [33, с. 38].

У замітці «Число газет в ЗША» [305, с. 34 – 35], редакція «Нашої культури», посилаючись на журнал «Едитор енд Паблишер» наводить цікаві дані про кількісний склад щоденних часописів США. Зокрема, у замітці зазначено: «Журнал «Едитор енд Паблишер» подає статистичні дані про обіг щоденної преси в США минулого року. Зо звіту виходить, що вперше в історії США цей тираж досягнув 54 мільйони передплатників. На 1 січня

1952 р. там було в 1,773 щоденники, а при кінці жовтня минулого року продано одного дня 54,017, 938 примірників газет. 1950 року середній обіг цих часописів виносив 53,829,072 примірники» [305, с. 34 – 35].

Повідомляється також про припинення існування окремого щоденника «Свобода», зазначаючи, що натомість буде виходити окрема літературно-мистецька вкладка в щоденнику «Свобода» кожного другого тижня [268, с. 3].

Відслідковує часопис і вихід російськомовних еміграційних видань. В одному з матеріалів розповідається про Видавництво ім. Чехова: «У Нью-Йорку рік тому відкрилося нове російське Видавництво ім. Чехова, яке виявляє широку діяльність, за один рік вийшло 47 книг, а далі щомісяця виходить по 3 – 4 книги. Усе це товсті книжки, по 200 – 400 ст. кожна, видруковані на доброму книжковому папері. Книжки різного змісту: романи, оповідання, збірники, праці з філософії, економії, соціології, спогади й т. ін. Книжки нових авторів, а також російські класики. Немало перекладів європейських авторів» [32, с. 35].

З нагоди 250-ліття виходу у світ першої друкованої російської газети вміщена коротка інформація, а в ній зібрані цікаві факти. Йдеться про те, що перша газета в Росії була рукописна і мала назву «Куранты». Вона видавалася для царя Петра І та його оточення. А 13 січня 1703-го року в Москві вийшла перша вже друкована газета «Ведомости». Друкувалась вона обмеженим тиражем на 1 – 4 сторінках. Цікаво, що в цих «Ведомостях» з’являлися звістки з України та про неї [230, с. 38].

Не був позбавлений часопис і гумору. У п’яти числах під загальною назвою «Для розваги» надруковано переклади гумористичних оповідань М. Зощенка: «Лазня» [92, с. 31 – 34], «Кіно-драма» [91, с. 25 – 26], «Злодії» [95, с. 21 – 24], «Наша кооперація» [93, с. 37 – 40], «Ростемо» [94, с. 15 – 20].

У всіх оповіданнях іронічно описується тогочасне повсякденне життя радянської людини, наприклад, у матеріалі «Кіно-драма» головний герой розповідає, що похід у кіно може залишити не тільки враження від перегляду

стрічки, а й розірваний одяг. Описуючи тисняву біля входу до зали, де транслюватимуть стрічку, автор підкреслює другорядність людини в радянському соціумі. Головний герой говорить, що коли народ ринув до дверей, його стиснуло як рибину в консервній банці і віднесло вправо. І перша його думка була, що людиною можна двері розламати: «Матінко, думаю, щоб ще дверей не розбити! […]. А двері ж державні!» [91, с. 25 – 26].

Театр для всіх народів був великою цінністю, яка мала незвичайне громадське, культурне і моральне значення. Театр – це правдиве дзеркало ідей, почувань, змагань, якими жив народ у той чи інший час. Тому й нерідко писала про театральне життя «Наша культура». У рубриці «Хроніка українського культурного життя» повідомлялося про відіграні п’єси, драми, комедії. Зокрема, в інформації під назвою «Князь Ігор» на сцені Львівського Оперного Театру» йдеться про те, що опера російського композитора О. Бородіна «Князь Ігор» була представлена глядачам Львівського державного театру опери та балету. Зазначалось, що головні ролі виконували П. Дума, Г. Юрловська, В. Коржбицький. Ставив оперу – Я. Гречнєв, диригував Я. Вожак [207, с. 4].

Окрім інформацій, друкувались статті про відомих театральних діячів. У 9 (174) числі «Нашої культури» за 1952 рік розповідається про блискучу акторку Марію Заньковецьку. У своїй статті Дмитро Чуб [308] спирається на спогади М. Садовського, Б. Романицького, М. Богомолець-Мазурської. Ставлячи українське мистецтво у безвихідне становище, Москва намагалась звести нанівець, знищити українську культуру. Автор наводить спогад М. Садовського та описує, як М. Заньковецька виклопотала дозвіл на постановку п’єси І. Карпенка-Карого «Чарівниця» або її ще називають «Безталанна».

Українському театру доводилось існувати серед численних заборон і перешкод. Крім того, наших артистів часто переманювали на російську сцену. Дмитро Чуб пише, що редактор «Нового Времени» Суворін пропонував М. Заньковецькій кинути український театр, ставав перед нею

навіть навколішки, благаючи переходити на російську сцену. Але актриса не погодилась на кращі умови праці, які їй пропонували. Вона не зрадила свого театру. Завершуючи статтю, автор зазначає, що від першого дебюту в Полтаві 1882 року Марія Заньковецька невтомно працювала на українській сцені аж до останнього виступу на своєму сорокарічному ювілеї творчості в Києві у 1922 р. Ні переслідування русифікаторів, ні поліційні обшуки в її приміщенні, ні заборона і перешкоди нащадків Валуєва, ніщо не збило її з раз і назавжди обраного шляху – служити рідному народу [308, с. 9 – 18].

Наведений матеріал про український театр викладений у часопису аргументовано й послідовно. Автору вдалося правдиво відтворити плідну діяльність М. Заньковецької як великої, геніальної актриси. Матеріал цікавий ще й тим, що є своєрідним намистом спогадів тих режисерів і акторів, які безпосередньо працювали з легендарною М. Заньковецькою.

Т. Воротняк зазначає, що «Наша культура» звертала увагу і на мовні питання. То й не дивно, адже в мові, як зазначав Огієнко, – наша стара і нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це душа кожної національності, її святості, її національний скарб [389, с. 182].

У «Нашій культурі» за 1952 рік вміщено чотири статті митрополита Іларіона про мову: «Перші записані слов'янські слова» [153, с. 30], «Рідна мова і Біблія» [160, с. 22], «Гебраїзми в старослов'янській мові» [111, с. 18 –24], «Слово «глум» [168, с. 26 – 28].

У трьох числах часопису за 1953 рік надруковано також матеріали Івана Огієнка «Гебраїзми в старослов'янській біблійній мові» [112, с. 5 – 10], [113, с. 9 – 14], [114, с. 10 – 12].

Редакційна колегія «Нашої культури» піклувалася про цілісність української спільноти в багатоетнічному суспільстві, дбала, насамперед, про формування і розвиток духовної культури української етноменшини Канади.

Вважаючи предківську традиційну духовну культуру України одним із найважливіших консолідуючих чинників рідного народу за кордоном, враховуючи її здатність впливати на формування найважливіших,

визначальних цінностей, на розвиток і самореалізацію кожного індивідуума, матеріали часопису висвітлювали питання з різних сфер духовної культури: літератури, релігії, мови, історії, мистецтва тощо. Різноманітні публікації в часопису на ці теми виступають джерелом прищеплення і виховання важливих духовних цінностей і беззаперечно виконують головну роль у процесі етноконсолідації зарубіжної української спільноти.

Художня література, яку аксіоматично називають сіллю землі кожного народу, має величезне значення для розвитку української культури. Вона включає в себе писемні пам'ятки народу, в яких він виявив свої духовні досягнення, пориви до нових висот, свої мрії, печалі, надії, сподівання. Література, як і інші сфери духовного життя, творилася під впливом історичних подій, що їх довелося пережити українському народові. Кожен літературний твір є мірилом як духовної культури окремих письменників, так і цілої нації, до якої вони належать. Саме тому на шпальтах «Нашої культури» редакційний колектив відводить значне місце матеріалам про життя і творчість видатних українських письменників.

Про постать видатного українського поета Тараса Шевченка на українському культурному обрії читачам журналу розповідала професорка Н. Полонська-Василенко. Її стаття «Шевченко» була опублікована у чотирьох номерах «Нашої культури»: [260, с. 11 – 16], [261, с. 11 – 18], [262, с. 21 – 26], [263, с. 5 – 10].

Цикл статей про геніального поета авторка розпочинає матеріалом «Шевченко (1. Шевченкова освіта)». Вона звертає увагу читачів на те, що, незважаючи на щорічні святкування роковин Кобзаря на кожному клаптику землі, де живуть українці, він кожного разу постає перед нами новий, невичерпний, повний глибокого змісту, правдивої геніальності. Цитує слова Грушевського: «...правий був М. Грушевський, коли писав, що Шевченкові «слова незмінні в своїй буквальній формі..., але еволюціонують в свойому змісті»; тому що по різному сприймають їх читачі, «по іншому розуміють знаходять інше значення...» [260, с. 11], – пише авторка і додає, що хоч і за

роки після смерті поета з'явилася величезна кількість літератури, але однаково його погляди, його ідеологія викликають палкі дискусії. Адже поява постаті Шевченка на культурному обрії тогочасної царської Росії була сенсацією. Метаморфоза бідного кріпака та улюбленця петербурзьких салонів, його мистецькі портрети, картини, вихід у світ неперевершеного «Кобзаря» – все це було приголомшливе несподіване явище для його сучасників. Вони не могли довгий час належно розібратися у феномені Тараса Шевченка.

Н. Полонська-Василенко звертає увагу й на те, що водночас деякі його сучасники з певних причин не змогли по-справжньому оцінити Шевченка. Вони називали його «селянським» поетом, від поезії якого «тхне дьогтем». У публікації дослідниця зібрала різні твердження про Шевченка, позитивні й негативні. Зокрема, пише, що думка російського письменника І. Тургенєва про те, що «Читав Шевченко мало (навіть Гоголь був йому поверхово знайомий), а знав ще менше» [260, с. 12], ніби загіпнотизувала цілі покоління. А погляд М. Драгоманова мав фатальний вплив на народницьку літературу. За його міркуванням, Шевченка не можна називати «закінченим поетом», адже він не мав ані доброї письменницької школи, ні освіти, тому його творам бракувало старанної обробки, він робив багато помилок проти історичної правди. Зазначає, що такий погляд був властивий народницьким колам. Згадує навіть твердження С. Єфремова, який переконував, що Шевченко «геніяльний мужик», основа його поезії – «соціяльна боротьба», вона не виходить за межі «мужицьких інтересів», а його духовному образові якнайбільше пасує його портрет у кожусі й смушевій шапці [260, с. 11].

Проте Н. Полянська-Василенко підводить читача до думки, що не слід погоджуватися з помилковими поглядами, які примітизували особистість талановитого поета і великого українця Т. Г. Шевченка. Водночас зазначає, що всі вони піддавались серйозній критиці. Закликає реципієнта ретельніше розглянути праці П. Зайцева, М. Шагинян, Л. Білецького, В. Петрова, Ю. Шереха, О. Оглоблина, котрі показують Шевченка в іншому

об'єктивному, справді науковому світлі як поета-самородка, високоосвічену людину, свідомого українського патріота, філософа й політичного діяча. Авторка, вдало оперуючи біографічними фактами, говорить, що можна тільки подивуватися наполегливості поета, який за досить короткий час (з 1838 – 1845 рр.) досягнув «колосальних успіхів у справі своєї освіти» [260, с. 11]. Він не тільки успішно закінчив Петербурзьку академію мистецтв, а й став одним із кращих її випускників, отримав 3 медалі та Похвальну грамоту. Ґрунтовно засвоїв низку наукових дисциплін, потрібних для митця: анатомію, міфологію, історію мистецтва тощо. Він також захоплювався художньою літературою, історією Греції, Риму, Середньовіччям, естетикою, філософією, не кажучи уже про історію України і т.ін.

Т. Шевченко не був байдужим до природничих наук, ходив на лекції професорів Куторки з зоології, Буяльського – з фізіології, фізики, географії, ботаніки. Окрім того, він володів кількома іноземними мовами. Перебуваючи ще кріпаком із своїм паном у Вільно та Варшаві, опанував польську мову настільки, що читав наукові твори польською мовою («Естетику» Лібельта, історію Польші Бантке і Лелевеля, красне письменство). Також він володів французькою мовою (у 1840 р. переклав роман Поль-де-кока «Брат Яков»). У «Щоденнику» зустрічаються цитати латинською. Отже, мав певні знання з латини. Більш-менш знав чеську мову, бо згадує, що для написання поеми «Єретик» прочитав чимало наукових джерел.

Н. Полонська-Василенко акцентує увагу читача і на тому, що поет був добре обізнаний з літературою різних народів, зокрема «Іліадою», яку хотів ілюструвати, але не склалося. Любив пристрасно музику, театр. Тематика його творів свідчить, що він не обмежувався селянськими інтересами: бачимо і Рим (Брута, Деція, Нерона), і перші часи християнства, і Яна Гуса. Окрім того, Т. Шевченко був членом Київської археологічної комісії. Також цікавився педагогікою, знав систему Ланкастерського навчання, був ініціатором заснування Академії мистецтв у Києві і журналу «Основа» у Петербурзі. Після повернення до Петербургу його обрано академіком

(1859). «Цей стислий перелік того, чим цікавився Шевченко, – за словами Н. Полонської-Василенко, – свідчить, що «він не тільки стояв на рівні зі своїми сучасниками-інтелігентами, а де в чому й вище за них» [260, с. 14 – 15].

Цикл статей про життя і творчість Т. Шевченка авторка продовжує публікацією «Тарас Шевченко» (2. Політична ідеологія Шевченка). У своєму матеріалі вона намагається розповісти про те, як змінився характер творів видатного письменника після того, як у 1843 році він вперше після звільнення побачив Україну. Та ж панщина, той самий побут, і лише тепер поет познайомився з українською інтелігенцією, серед якої жила пам'ять про революційний рух і поширювалась у рукописних списках славетна «Історія Русів». Дослідниця зазначає, що Т. Шевченко під час своїх подорожей Україною у 1843 – 1845 роках побачив глибокий патріотизм, прагнення до незалежності України: «Побачивши настрій провідної верстви України, Шевченко переродився», – пише Н. Полонська-Василенко і, передаючи бадьорий настрій письменника, використовує його слова, написані отаманові Якову Кухаренкові: «Якби ти знав, що тут робиться! Тут робиться таке, що цур йому казати. Козацтво ожило!» [261, с. 15]. Також вона підкреслює, що написані в 1843 – 1845 роках твори («Розрита могила», «Чигирин», «Сон», «Наймичка», «Кавказ») відзначаються глибиною змісту й великим патріотичним почуттям.

Про участь Т. Шевченка у Кирило-Мефодіївському товаристві та про роки заслання веде мову Н. Полонська-Василенко у статті «Тарас Шевченко» (3.Кирило-Мефодіївське Братство й Шевченко. 4. Заслання) [262, с. 21 – 26].

Вона коротко нагадує читачам, що Кирило-Мефодіївське товариство було засновано 1845 року. Ініціатором заснування був історик М. Костомаров, а членами: П. Куліш, В. Білозерський, М. Гулак, О. Тулуб та ін. Це був цвіт інтелігенції. Душею товариства став Т. Шевченко.

У статті зауважено, що товариство не релігійна, не наукова, не просвітянська, а політична організація. Його мета: створити на засадах свободи і рівності могутню федерацію слов'янських народів, у якій кожен

народ мав би свою державу. Погляди товариства викладені у «Книзі буття українського народу», автором якої є М. Костомаров. Цю книгу шанували члени товариства і, за словами авторки, називали її «Законом Божим» [262, с. 23].

Н. Полонська-Василенко зазначає, що провідна роль Т. Шевченка у Братстві була беззаперечна, окрім того, на нього мала великий вплив «Книга буття українського народу», ідеї якої були близькі ідеям поета. У 1847 р. на підставі доносу студента Київського університету Олексія Петрова членів Братства заарештували. Але найбільшу кару отримав Т. Шевченко – на 10 років його заслано до Оренбургу із забороною читати і малювати. Саме у засланні Т. Шевченко написав одинадцять чудових віршів, серед яких «Садок вишневий коло хати». Також ми знаємо, що в цей час були створені поетом чотири «захалявні» книжечки. Повернувся Т. Шевченко із заслання через десять років із виснаженим, підірваним здоров'ям, але ні злидні, ні приниження й тортури солдатської служби не зламали його духовно. «Караюсь, мучусь, але не каюсь», – писав він.

Ідеї служіння народові, любові до України у Т. Шевченка переплітались з релігійними ідеями. Про це йдеться у статті «Тарас Шевченко» (5. Релігійність Шевченка). Його поезія наповнена релігійним почуттям, він служить народові, і служить Богові. Щоб довести глибоку релігійність поета, авторка використовує уривки з віршів та листів. «Молися, якщо можеш молитись, і, молячись, віруй у замогильне краще життя. Віруй, і віра спасе тебе», – пише поет одному із своїх друзів – О. Козачківському, який втратив дитину [263, с. 8]. Публікації про творчість поета дослідниця Н. Полонська-Василенко закінчує оптимістично, піднесено: «...духовний символ великого поета-патріота об'єднує всю Україну, об'єднує береги океанів, і кличе до боротьби за Україну, за її волю...» [263, с. 9].

Поміж рядків кожної із статей прочитується намагання авторки донести до читача незламну силу і велич Шевченкової постаті, котра спонукала наслідувати його ідеї у служінні, у патріотизмі українському

народові, у сповідуванні Христовій науці, у дотриманні споконвічних традицій Української Церкви.

Літературознавчу наукову тематику в часопису доповнює стаття професора П. Одарченка «Переклади Лесі Українки з Біблії». Особливість його розвідки полягає в тому, що тексти перекладів Лесі Українки з Біблії та окремі факти й цитати для її написання взяті, як засвідчує сам автор, з машинописних копій листування поетеси з М. Драгомановим, які отримані з його архіву. За дозвіл використати матеріали автор висловлює подяку М. Драгоманову.

Біблійні сюжети, образи, лексичні форми, фразеологічні звороти, мова простежуються в багатьох творах Лесі Українки. Серед них автор виділяє «Самсон», «Саул», «Пророк», «Ізраїль в Єгипті», «Єврейські мелодії», «Плач Єремії», «На руїнах», «Вавилонський полон» і т.ін. На думку П. Одарченка, вона використала мову Святого Письма для того, аби якнайповніше висловити свої палкі почуття безмежної любові до поневоленого українського народу. В статті також йдеться про те, що влітку 1891 року, перебуваючи у містечку Шаба, Леся Українка, на прохання свого дядька М. Драгоманова, переклала уривок із Біблії (Книга Єзекіїля XXXVII). Біблія була для неї джерелом справжнього поетичного натхнення. Автор наводить висловлювання поетеси про Біблію: «...Мені скучно, коли я довго її не читаю» [249, с. 23]. Переклад українською мовою тексту 37-го розділу з книги Єзекіїля вона відіслала в листі до М. Драгоманова 12 серпня 1892 року. А в листі від 30 вересня 1892 року отримала нове замовлення на переклад з Біблії. М. Драгоманов писав Лесі Українці: «Коли хочеш попробувати свою ліру на біблійні теми й трохи помогти мені, то переложи віршами з Ісаії I, ст. 2 – 3, 1 – 18. Мені треба буде це вставити в одну статейку в «Хліборобі», – йдеться в його листі [249, с. 22 – 25]. П. Одарченко зауважує, що прохання свого дядька вона виконала дуже швидко і ретельно, уже через два тижні надіслала йому переклад з Ісаії.

Крім того, автор дослідження підкреслює, що ці переклади були для української поетеси дуже приємною працею. Свої слова підкріплює уривком з її листа: «Оце посилаю Вам переклад, що Ви хотіли, – чи до сподоби Вам буде. Я збираюся ще скільки уривків перекласти з Ісаії та з Їєремії для власної втіхи. Як Вам треба, то можу прислати», – зазначала вона.

Висловлює П. Одарченко і думку про те, що вибір уривків для перекладу з книги Ісаії зумовлений алюзіями до тогочасної української дійсності. За його словами, нового символічного змісту набули тут слова пророка Ісаії: «та до мене мій люд не признався. Знає віл свого пана, осел знає ясла свої, а мене тільки люди не знають мої, мій Ізраїль мене відцурався». Він говорить читачам: «У ці слова свого перекладу Леся Українка вклала новітній зміст, висловлюючи ними тогочасну трагедію України, якої відцуралися національно несвідомі її сини, – і наводить приклад з її оригінальних творів, – «Народ наш мов дитя сліпеє зроду, Ніколи світа-сонця не видав... » [249, с. 25].

Праця П. Одарченка розкрила читацькій аудиторії «Нашої культури» новий погляд на творчий доробок видатної поетеси Лесі Українки. Завдяки опублікованим уривкам з листів поетеси стає зрозуміло, що у вічній книзі Біблії вона знаходила те, чого прагнула її душа – віру, волю, надію, християнську любов до ближнього, а все це відлунює у її ліриці.

З листів автора статті П. Одарченка до митрополита Іларіона видно, що він надзвичайно високо цінував запрошення редактора друкуватись у часопису «Наша культура». В одному з листів від 27 вересня 1951 року П. Одарченко пише: «Дуже дякую Вам за запрошення співробітничати в журналі «Культура», що буде виходити за Вашою редакцією. Це запрошення вважаю за велику честь. Відклавши всю чергову працю, ночами після важкої праці я написав маленьку статтю на тему «Переклади Лесі Українки з Біблії», – повідомляє він і додає: «на жаль, ненормальні обставини праці не дали мені можливости підготувати цей матеріал так, як би я хотів» [435, с. 379].

Науково-популярний часопис «Наша культура» став своєрідним «архівом» епістолярної спадщини ще одного відомого українського діяча, письменника Андрія Чайківського. Уривки з двадцяти чотирьох листів А. Чайківського опубліковано в матеріалі під назвою «Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка» в трьох номерах журналу [21, с. 5 – 14]; [22, с. 5 – 16], [23, с. 13 – 22].

Згадані публікації часопису надзвичайно цінні, бо мають особливе значення для вивчення творчості письменника. Листи містять таку важливу літературознавчу інформацію, яку з інших джерел не довідаєшся. Можна з різного роду досліджень дізнатися про факти народження, навчання, праці письменника, але жодна історія літератури чи енциклопедія не розкаже про те, як йому жилося, міркувалось, про що він мріяв, за що вболівав. Листи, опубліковані Огієнком у журналі, розкривають різні періоди життя письменника. Кожен лист – це перемога чи невдача А. Чайківського, краплини його радості чи смутку, історія написання твору чи розповідь про невсипущу творчу працю на користь українському народу. Цікавий цей матеріал і тим, що змальовує деякі аспекти з життя Галичини під протекторатом Польщі. Перш ніж познайомити читачів місячника з епістолярною спадщиною А. Чайківського, митрополит Іларіон дуже коротко, із правдивим емоційним захопленням репрезентує самого письменника: «Скільки сили духа було в цьому щуплому, часто недужому чоловікові, яким сильним патріотичним вогнем завжди горіло його шляхетне серце! І він усе стоїть перед моїми очима, як приклад стійкости, як приклад незрушимости... І як часто я в нього цього навчався!» [21, с. 5].

І. Огієнко розповідає, що познайомився з А. Чайківським у 1923 році, коли проживав у м. Винниках під Львовом. З того часу розпочалось їхнє листування, і за свідченням самого І. Огієнка, «тяглося 12 літ, аж до смерти дорогого Андрія». На жаль, не всі листи дійшли до нашого часу. Іван Огієнко зазначає: «...багато листів Чайківського до мене загинули в «останній завірюсі». Крім того, у Винниках я сам спалив початкове листування, –

надзвичайно цінні листи А. Ч. до мене, де автор їдко висміював поляків та тодішній невідрадний стан в Галичині. Я мусів знищити це листування, бо був попереджений, що вночі завітає до мене в гості польська поліція» [21, с. 5].

Частина листування з 26 червня 1923 року по 3 квітня 1935 року збереглася. Уривки із збережених листів, які розповідають про літературну працю А. Чайківського, змальовують його психологічні переживання, ставлення до Греко-Католицької церкви, до письменників Галичини, митрополит Іларіон видрукував у «Нашій культурі».

Перший опублікований лист датується 7 липня 1923 року, в якому А. Чайківський розповідає про те, над чим працює: «В послідніх часах я взявся до писання історичних оповідань і повістей, бо я бачив велику прогалину у тій царині нашої літератури [...]. Крім тих оповідань, які вже вийшли, у мене є велика повість історична «Сагайдачний» [...] в 5 частях. Перша часть «Побратими» вже вийшла, і либонь наклад вичерпаний, бо не знаходжу книжки в списку книгарні Шевченка. Другі частини вже готові, але я не маю накладника путнього, та й не дуже то спішусь, а вижидаю [...]. Тепер у мене на укінченню більша історична повість з часів Хмельниччини: «Олексій Корнієнко». Вона кінчиться в'їздом Хмельницького у Київ [21, с. 7 – 8].

У цьому ж листі письменник висловлює занепокоєння з приводу того, що вже опубліковано шість оповідань, а української критики на них не було. «Може я на фальшивій дорозі, може поробив помилки», – пише А. Чайківський. А далі звертається з проханням до І. Огієнка, аби він висловив кілька щирих слів критики моїх історичних оповідань, коли не в «Укр. Голосі», то бодай в листі до мене» [21, с. 8].

У листах можна знайти деякі факти, подробиці з тогочасного літературного життя та з життя Галичини в цілому: «Намножилося більше авторів, як книжок, і всякий письмака пнеться між письменників, і радо

заплатить, щоб лише його достойне ймення видніло на книгарській полиці...» [21, с. 12].

Розповідав А. Чайківський і про свої починання: «Не знаю, що скажете, Дорогий Професоре, як Вам в секреті скажу, до чого я взявся тепер. Складаю по-німецьки кінематографічну фільму з моєї «Козацької помсти»» [22, с. 8]. Автор зазначає, що ця справа ризикована, але якби все склалося добре, то з цього була б користь і йому, і Україні, адже це популяризація нашої історії.

І. Огієнко, аналізуючи листи А. Чайківського, звертає увагу на мальовничість стилю, зазначає, що часом вони читаються як літературний твір. Справді, літературний талант письменника простежується і в епістолярній спадщині. Наприклад, про відсутність коштів на видання повісті «Корнієнко» він пише: «Хотів би я видати, та нема за що, бо в канцелярії моїй вітер свище і не можу вдержати конкуренції з молодшими» [22, с. 10]. В одному з листів письменник розповідає, що розпочав лікуватись: «Треба якось латати здоров'я, мов старий дах новими гонтами» [22, с. 11].

Надруковані в «Нашій культурі» листи А. Чайківського містять унікальний джерельний матеріал. Іван Огієнко опублікував їх в основному дослівно, інколи опускаючи лише деякі гострі вирази.

До ряду визначних літературних діячів, які сприяли розвитку культури і чия творчість розглядалась на сторінках часопису, належить також і Микола Гоголь. Два номери «Нашої культури» за 1952 рік друкують статті, присвячені століттю від дня смерті М. Гоголя. Так, у матеріалі Костянтина Біди «На грані науки і мистецтва» йдеться про історичні погляди, орієнтацію М. Гоголя [27, с. 15 – 22]. Автор зупиняється на тому короткому відтинку життя письменника, коли він за сприяння О. Пушкіна і В. Жуковського був обраний ад'юнкт-професором (помічником) по кафедрі всесвітньої історії в Петербурзькому університеті. Висловлює власну точку зору на те, чому М. Гоголю, який з ранніх років серйозно захоплювався історією, не вдалося повністю розкрити свого потенціалу в науково-педагогічній сфері.

За словами К. Біди, відомий російський історик М. Погодін покладав на М. Гоголя великі надії, навіть припускав, що його колега може після нього очолити кафедру всесвітньої історії в Московському університеті.

Наприкінці 1833 – початку 1834 року, після того, як першим ректором Університету св. Володимира став молодий український вчений М. Максимович, який щойно повернувся із Москви до Києва, запропонував М. Гоголю зайняти кафедру у новоствореному Київському університеті. Проте М. Гоголь не погодився, бо йому пропонували викладати історію Росії, а не всесвітню. Отже, він не виправдав сподівань тих, хто вважав, що він не тільки талановитий письменник, але й майбутній великий історик. Автор статті пише: «Невдачу Гоголя-професора треба добачувати в першій мірі в його духовій природі мистця, поета, який силою своєї творчої снаги творив нові, власні речі, не в силі спинитись над об'єктивною оцінкою та сухою класифікацією існуючих фактів» [27, с. 15 – 22].

Автор наступної статті про М. Гоголя «Перші потреби української гоголіяни» Юрій Мулик-Луцик говорить про те, що не можна трафаретно підходити до М. Гоголя, потрібно відмовитися від «механічно-формального аспекту» у вивченні творчості письменника. Він зазначає, що Т. Шевченко ніде й ніколи не називав М. Гоголя зрадником, – навпаки, мав його за українського патріота, хоч і докоряв йому за писання російською мовою, але цього факту не ототожнював з фактом зради свого народу. Т. Шевченко чітко розрізняв ідею мови та ідею національного переконання.

Ю. Мулик-Луцик доводить необхідність включити письменника до історії української літератури та зауважує, що не можна нехтувати українським походженням М. Гоголя, його патріотизмом, українською ідеологією творів, а підносити як мірило всієї творчої спадщини лише один мовний аспект [226, с. 17 – 24].

Крім статей про Т. Шевченка, Л. Українку, М. Гоголя, на сторінках журналу публікуються матеріали про інших видатних митців України. Так, у № 1 (178) часопису за 1952 рік та в № 1 (180) і № 6 (183) за 1953 рік

вміщено спогади Сергія Парамонова про унікального письменника, академіка Агатангела Кримського. Публікації надзвичайно яскраві, колоритні, здатні запалити іскру цікавості у читачів. Автор був добре знайомий з А. Кримським. Їхні взаємини склалися під час спільної праці в Українській академії наук. Тому в статті йдеться про А. Кримського як головного організатора, керманича, захисника УАН. С. Парамонів з особливою теплотою згадує про цю унікальну людину. Спираючись тільки на досвід персональних стосунків з академіком, він намагається змалювати творчий портрет, описує його зовнішність: «Маленький, але не дуже худий, з сивою борідкою та завжди підстриженими вусами, що лишали його ріст зовсім відкритим, в окулярах, сіренький, непомітний, з тихим голосом без різьких рухів [...]. Завжди одягнений дуже просто, навіть бідно [...]. Завжди занурений в свої наукові думки та господарчі клопоти по Академії...» [254, с. 17].

У розповідях С. Парамоніва особистість А. Кримського постає перед читачами як душа, тіло і основний рушій Української академії наук, який заснував її, довів до стадії, коли в Академії вже утворилися власні усталені традиції: «Це він здобув для Академії будинки, друкарню, станції, заповідники, це він зібрав кілька сот науковців усіх галузів, це він рушив цю важку машину, перевівши її з часу жахливого голоду і холоду через всі рогатки радянської влади до квітучого стану, коли вона кинула в світ сотні значних наукових творів, словників, літератури, поезії, часописів тощо» [254, с. 17]. Автор переконаний, що коли буде написана історія УАН, то чільне місце на першій сторінці по праву посяде її фундатор і основоположник – Агатангел Кримський.

Серед численних матеріалів «Нашої культури» праця історика Валентина Шугаєвського «Нищення в Україні національно-культурних цінностей» не втратила своєї актуальності та може стати в нагоді сучасним дослідникам національно-культурних пам’яток України. Варто зауважити, що до співпраці в часопису митрополит Іларіон запросив вченого в травні 1951 року, – на що вказує листування між ними. Зокрема, В. Шугаєвський

писав митрополиту Іларіону: «Два дні тому повернувся додому після досить довгого перебування поза Нью-Йорком і знайшов Вашого листа з 11-го травня із запрошенням взяти участь у Вашому новому місячнику «Наша культура». Щиро дякую Вас, Владико, за Ваше ласкаве запрошення і радо приймаю його...», – звертався він до митрополита, але зауважував, що значна частина його статей була знищена під час його втечі з Києва, тому не зможе одразу надіслати підходящий для журналу матеріал» [435, с. 509]. Цей лист вчений передає у жовтні 1951 року, а 31 грудня надіслав до друку в «Нашій культурі» короткий нарис історії руйнації в Україні національно-культурних цінностей. Він висловлює сподівання, що дана праця збудить у читачів журналу «почуття відповідальности за пам'ятки української культури, з якими вони зустрічаються в своїй життєвій практиці, і спонукатиме їх, читачів, вживати заходів, потрібних для збереження цих пам'яток» [435, с. 511].

Стаття В. Шугаєвського «Нищення в Україні національно-культурних цінностей» видрукувана у № 5 (170) і № 6 (171) за 1952 рік і містить коротку розповідь про те, як Україна втрачала свої національно-культурні скарби під час грабунків і нищень її кочівниками-печенігами, половцями, турками, поляками, більшовиками, німцями. Зазначає, що під час Другої світової війни наша держава була головною ареною бойових дій і все те, що було помилуване долею в попередні лихоліття, загинуло. Автор зупиняється на розповіді про старовинне місто Чернігів, говорить, що німецькі загарбники вщент знищили Державний історичний музей, який містив у собі найкраще, найцінніше зібрання експонатів української старовини XVII – XIX ст., і силу інших речей художнього та історичного значення. Згадує також факти зруйнування видатної пам'ятки української культури, зокрема, Успенського Собору Києво-Печерської Лаври, що загинув від вибуху мін, закладених більшовиками перед втечею. А коли відступали німці з України, то спалили майже все Лівобережжя. В. Шугаєвський зазначає, що для вивчення історії культури українського народу залишилось надзвичайно мало пам'яток.

Зі шпальт часопису він закликає кожного українця дбайливо ставитися до тих пам’яток, що їх він має у своєму розпорядженні і піклуватися про те, щоб у подальшому вони не загинули, а потрапили в ті місця, де можуть бути використані для вивчення культури українського народу. Адже доволі часто власники культурних цінностей, потребуючи коштів на прожиття, змушені продавати їх, інколи майже задарма, не маючи можливості вибирати покупців. Автор звертає увагу читачів на те, що патріотичний обов’язок кожного українця – це, насамперед, аби культурні цінності не втратилися, не зникли, не розсіялися серед населення чужих країн.

Не менш цікаві історичні факти зібрані ще в одній розвідці В. Шугаєвського «Печатка великого князя Мстислава». Історик розповідає про унікальну печатку, виявлену під час археологічних досліджень стародавнього Білгорода (знаходиться у 30 км від Києва). Аргументуючи наукову і культурну цінність знахідки, автор інформує прихильників «Нашої культури» про те, що круглі свинцеві печатки були поширені в Київській Русі. Проте, більшість печаток були структуровані наступним чином: на одному боці вміщували зображення святого, ім’я якого носив власник печатки, а з іншого – напис грецькою або староруською мовами: «Господи, поможи рабу твоєму (ім’я)». Вказувалось, як правило, ім’я не «мирське», а хресне. Титул на печатці не позначався майже ніколи. Історик підкреслює, що печатка із зазначенням титулу – це виняток. Таких цінних знахідок віднайдено надзвичайно мало, мабуть, тому, що для того аби вказати своє князівське звання, повинні передувати якісь спеціальні, специфічні обставини. Знайдена під час розкопок стародавнього Білгорода печатка князя Мстислава є надзвичайно цінним експонатом, адже вона відноситься до тих поодиноких винятків. На реверсі печатки зображено святого, на думку вчених, св. Івана Предтечі, на звороті – напис: «Местіславос мегас архон Росіас», що означає: «Мстислав, великий князь Руси».

В. Шугаєвський розповідає, що вчені ще не дійшли згоди в питанні: якому ж саме Мстиславу належить печатка? Д. Більфельд вважає, що печатка належить брату Ярослава Мудрого, Мстиславу-Костянтину Тмутараканському-Чернігівському (помер 1036 року). Російський археолог Б. Рибаков приписує печатку Мстиславові Ізяславовичу Волинському, правнукові Володимира Мономаха. В. Шугаєвський наприкінці статті висловлює сподівання, що існуючу проблему належить з'ясувати наступним дослідникам. Але той факт, що розкопки під Києвом збагатили сфрагістику домонгольської Русі пам'яткою значної історичної ваги, залишається беззаперечним [310, с. 23 – 28]. Варто зауважити, що матеріал проілюстровано. Тож читач мав змогу побачити, як виглядає печатка.

Статті історика В. Шугаєвського, надруковані на сторінках часопису, написані цікаво, доступно для пересічного читача, що повністю відповідає науково-популярному стилю журналу.

Серед матеріалів, що проілюстровані малюнками статті «Орнамент та техніка золотих сережок велико-княжої доби Київської Руси» Б. Жука [81, с. 27 – 32], [82, с. 27 – 32], «Печатка князя Льва Даниловича» М. Битинського [25, с. 25 – 32], «Ряди чи поверхи в Іконостасі» Іларіона [163, с. 25 – 30].

У статті «Орнамент та техніка золотих сережок великокняжої доби Київської Руси» Б. Жук описує сережки XII–XIII ст. Читачі «Нашої культури» завдяки клопіткій праці Б. Жука отримали унікальну інформацію, адже основний матеріал (сережки – 21 експонат), на підставі якого написана праця, автор зібрав сам у місті Києві. Описані прикраси не були музейними експонатами. Як зазначає сам автор, у той час розкопаними ювелірними виробами мало хто цікавився, а в радянський – це не цікавило навіть працівників музеїв. Більшість знайдених ювелірних речей, що мали культурну цінність, гинула у майстернях ювелірів, які переплавляли їх. У статті описано 5 видів сережок: сережка з суцільною гладенькою кулькою, сережка з суцільною кулькою та зерню, сережка з ажурною кулькою без

дрібних кулечок, сережка з імітацією зерні, сережка ажурова з кульчиками. Звичайно, даний опис не можна вважати як такий, що вичерпує всі без винятку види й форми орнаменту, але охоплює переважну більшість сережок великокняжої доби Київської Руси.

Стаття Б. Жука дає можливість читачам познайомитись з життям і побутом наших предків. Публікуючи матеріали подібного характеру, редактор намагався збагатити знаннями читацьку аудиторію, адже без знання історії і традицій свого народу навряд чи можливо забезпечити йому гідне майбутнє в історичному розвитку.

Праця велика за обсягом, тому опублікована з продовженням у двох числах місячника. У «Нашій культурі» такий поділ подачі матеріалів простежується досить часто. Проте у випадку із статтею Б. Жука редакція не врахувала того, що опис сережок з посиланнями на малюнки надруковано в одному номері, а малюнки – в іншому. Крім того, початок статті опубліковано в № 4 – 5 (181 – 182) журналу за 1953 рік. [81, с. 27 – 32], а продовження – аж у № 10 – 11 (187 – 188) за 1953 рік. [82, с. 17 – 22]. Мабуть, це було спровоковано технічними можливостями видавництва, а може це – своєрідний редакційний хід, щоб зацікавити читача.

Про цікаву сфрагістичну пам’ятку, що збереглася з давніх часів – печатку князя Льва Даниловича, йдеться у статті М. Битинського. Він роз’яснює певні спірні питання, неточності, що виникали під час вивчення печатки. М. Битинський на початку статті зазначає, що дослідження печатки ведуться, використовуючи не оригінал, а фоторепродукції печатки, що були розміщені в «Ілюстрованій Історії України» М. Грушевського (вид. Київ – Відень 1921 рік) та повторені у «Великій Історії України» (вид. І. Тиктора, Львів – Вінніпег, 1948 рік). У своєму матеріалі автор спростовує твердження історика І. Крип’якевича про те, що зображений на печатці лев має негеральдичну форму, та ілюструє свою тезу двома малюнками: а) візерунок печатки хибно орієнтований; б) візерунок печатки орієнтований на правильне

розташування елементів печатки, аби переконатись у тому, що лев не стоїть на чотирьох ногах, а, отже, має геральдичну поставу.

Звідси М. Битинський робить висновок, що впливи геральдичної європейської культури на знакову систему Західної України позначились дуже рано, і що гербові витвори княжих часів оформлювались доволі досконало. Це підтверджують також печатки й інших князів із зображенням лева [25, с. 25 – 28]. Редакційний колектив часопису подібними публікаціями формував у читача думку про те, що українська культура має глибоке коріння і не поступається культурам інших країн.

На початку статті йдеться про те, що у XIII ст., до виникнення геральдики як науки, котра ще не скрізь утвердила свої правила, різні геральдичні курйози могли мати місце і в Україні, до якої геральдична культура доходила зі Заходу із запізненням. Проте уважне і докладне вивчення малюнка репродукції печатки князя Льва Даниловича свідчить про хибність тверджень І. Крип'якевича, що, у свою чергу, підводить до думки про те, що вже в XIII ст. герби створювалися з дотриманням геральдичних правил, і це свідчить про високу освіченість наших предків.

У ґрунтовній науковій розвідці митрополита Іларіона «Ряди чи поверхи в Іконостасі» йдеться про розміщення ікон у церкві. Зокрема, докладно розглянуто розподіл ікон на Манявському Іконостасі. Тобто зображено іконостас, а на місці ікон розставлені цифри, до кожної з яких у статті подано розгорнутий точний опис. Іларіон детально розповідає читачам, що Великий Скит Манявський мав широкий розголос і неабиякий значущий вплив на прихожан. У ньому був перший Іконостас – Богородчанський XVII ст., який здійснив авторитетний мистецький гурток ченців під проводом відомого Ієромонаха Іова Кондзеревича. Оскільки цей гурток малював іконостаси в храмах багатьох міст України, розміщення ікон на Манявському Іконостасі є дуже цінним спостереженням і надбанням [163, с. 28].

Матеріали «Нашої культури» засвідчують, що українські емігранти в Канаді, самостверджуючись, намагалися зберігати й розвивати на чужині

свою велику національну українську культуру. Кожен номер журналу редакційний колектив намагався формувати, підбираючи публікації, які б підвищували статус культурного рівня читачів, виховували неухильну потребу і здатність сприймати духовні цінності. Яскравим прикладом цього твердження є критичний іконографічний огляд «Запрестольний образ у катедральному Соборі Св. Володимира у м. Торонто» за підписом «Іконограф». В огляді також розповідається і про те, що значним здобутком нашої культури став Собор Св. Володимира в Торонто. Автор зазначає, що це перший національний храм в Канаді, розписаний українськими мистцями в старовинному стилі. Тому цей значущий історичний факт заслуговує на особливу увагу. Читачам пропонувалось докладно ознайомитись із специфікою розпису. Автор подає детальну характеристику головного твору у Вівтарі, запрестольного Образу, а також вказує на бездоганно й довершено зображені постаті й урочистий лик Бога-Отця та фігуру Святого Духа у вигляді злітаючого голуба. Проте піддає гострій критиці решту частин Образа. Розкриваючи малярські технічні й іконографічні помилки, він пише, що найбільша і найголовніша помилка, допущена в запрестольному Образі – це суперечливе невластиве вжиття німбів. Святому Богу-Духові у вигляді голуба мистці-маляри зобразили німб, як трикутник, приналежний Бог-Отцеві, хоч правильно він називається промінним німбом. Іконограф підкреслює, що через подібні помилки запрестольний Образ торонтського Собору Св. Володимира є прикладом того, як легко можна зіпсувати поважну мистецько-церковну річ, коли нехтувати іконографічними вимогами [99, с. 9 – 14].

Незважаючи на те, що часопис «Наша культура» виходив як науково-популярний, а не релігійний журнал, з кожним номером все більше простежується домінування релігійної тематики над іншими матеріалами. На нашу думку, це насамперед пов’язано із світоглядом і переконаннями редактора і видавця митрополита Іларіона. Адже більшість матеріалів релігійного спрямування належать саме його перу.

Зі шпальт «Нашої культури», як і зі шпальт попередника «Слова істини», він неодноразово підкреслював важливість релігії у концепції культурного розвитку. Митрополит звертав увагу реципієнтів на важливу роль церкви у розвитку української культури, наголошував на тому, що православна церква створила українську націю, оскільки завжди була глибоко народна, поєднувала у собі всі українські класи: інтелігенцію, селянство, робітництво, купецтво. На думку редактора і видавця, церква є головним і вирішальним рушієм нації, саме тому у всі часи вороги спрямовували свій головний удар на українську православну церкву, якщо мали на меті закабалити, завоювати і знищити Україну.

Отже, варто зауважити, що з часом культурологічний часопис «Наша культура» набував більш релігійного спрямування. Вивчаючи останні 12 номерів часопису (№ 1 (178) – № 12 (189), простежується збільшення матеріалів релігійної тематики. Якщо у перших трьох номерах їхня кількість не перевищувала 5 матеріалів, то у наступних уже було 6 – 7. За нашими підрахунками, у дванадцяти числах журналу подано 140 публікацій, 64 з них релігійного характеру, 15 – культурного, 9 – мовного, 21 – літературного (включаючи поетичні твори Іларіона), 7 – історичного, 4 – наукового, 20 – з історії та практики видавничої справи. Тобто 45, 7% – припадало на релігійну тему, решта 54,3 % – на всі інші, заявлені в часопису. При підрахунках повідомлення, об’єднані однією рубрикою, розглядалися як один матеріал.

Зрештою, на відміну від «Слова істини», часопис «Наша культура» мав ширше коло авторів, про це свідчать наступні цифри: до прикладу, у дванадцяти номерах часопису (№ 1 (178) – № 12 (189)) опубліковано 73 авторські матеріали. З них 31 подача, що складає 42, 5 % від 73-х авторських публікацій, – належить редактору митрополиту Іларіону, решта 42 матеріали, у відсотках – це 57, 5% – іншим авторам.

Резюмуючи все викладене вище, можна констатувати, що часопис «Наша культура» за дворічний час існування, виконуючи просвітницьку і виховну місію, користувався великою популярністю серед українських переселенців. Про це свідчать численні відгуки вдячних читачів.

Так, Ф. Кульчинський вважає «Нашу культуру» духовною стравою, яка йому «дає найбільшу насолоду, тим паче в далекій Бразилії. Цей місячник переносить мене думками в ті часи, коли він із Варшави ніс світло просвіти й на нашу незабутню Волинь, а тепер він єднає мене з високою церковно-духовною культурою в Канаді» [42, с. 36]. Н. Байдола дає свою оцінку журналу: «Наша Культура» цікава, – повчає про православні обряди, про Церкву, про пости, подає Устав Церковний. Усе це треба знати православним християнам» [307, с. 38].

Аналіз публікацій часопису дає підстави стверджувати, що місячник «Наша культура», був також корисним виданням для віруючих, оскільки систематично інформував діаспорну українську громадськість світу про цікаві події у сфері культури, релігії, освіти, науки, подавав матеріали про Радянський Союз і Україну зокрема. Важливим напрямом діяльності культурологічного часопису було висвітлення життя різних конфесій світу, насамперед, християнських. Релігійне спрямування культурологічного часопису пов’язано, насамперед, із світоглядними позиціями Івана Огієнка та з обранням його Митрополитом Української Греко-Православної церкви в Канаді.

РОЗДІЛ 4.
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЖЕРЕЛЬНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ ЖУРНАЛУ «ВІРА Й КУЛЬТУРА»

У листопаді 1953 року митрополит Іларіон починає видання третього періодичного органу в Канаді – місячника «Віра й культура», що виходив до грудня 1967 року. Новий журнал відрізнявся від своїх попередників змістовою насиченістю, розміром та тематичним розмаїттям матеріалів. «Нарешті дочекалися всі ми того радісного дня, коли наш місячник подвоївся своїм розміром! Цебто надалі він буде виходити щомісяця не на 40 сторінок, як було досі, а на 72 сторінки» – читаємо в першому номері часопису [229, с. 1 – 8].

У цьому ж числі оголошувалась і його програма. Завдання та основні тематичні пріоритети часопису редакція окреслила так: «Журнал наш буде містити: 1). Наукові й науково-популярні статті зо всіх ділянок нашої духовної й матеріальної культури: богословіє, історія Церкви, література, мистецтво, іконографія, філософія, мовознавство, етнографія, церковне право, археологія, педагогіка, архітектура і т. ін.; 2). Друкуватиме короткі спомини з нашого недавнього минулого; 3). Даватиме критичні огляди наукових і літературних творів; 4). Нотуватиме бібліографію наукових і літературних новин; 5). Міститиме необхідні ілюстрації; 6). Даватиме огляд нашого церковного життя» [229, с. 7].

Спектр проблематики, яку порушило видання, широкий і різноманітний. У часопису висвітлювались питання морально-етичного спрямування, обґрунтовувались постулати віри, духовності, праведного життя тощо. Та передусім йдеться про публікацію матеріалів з усіх галузей богословської науки та церковного життя. Редакція видання висвітлювала богословські проблеми: розповіді про православні свята; тлумачилося значення тілесного й духовного постів. Та це й не дивно, бо редакція «Віри й

культури» наголошує, що ставить собі за ціль обіруч допомагати церковному життю, адже вважає Віру й Церкву головною основою української культури.

Оскільки новий часопис був покликаний продовжувати традиції своїх попередників, то в ньому залишились програмні положення «Нашої культури»: література, історія, мистецтво, огляд книжкових новинок.

У журналі переплелися риси наукового, культурологічного та богословського видання. Зміну назви «Наша культура» на «Віра й культура» редакція часопису пояснює наступним чином: «Робимо так, бо Віра й Культура – то найміцніша основа кожного народу, то наріжний камінь кожної держави, що хоче бути сильною й могутньою. Бо без Віри й Культури народ не може розвиватися, і державним ніколи не стане. Віра й Культура – то необхідна дорога до самостійного державного життя» [229, с. 1].

З березня 1954 року часопис «Віра й культура» (місячник богословської думки й культури) стає органом Українського наукового богословського товариства: «З цього четвертого числа «Віра й культура стала місячником Українського Наукового Православного Богословського Товариства» [38, с. 30] .

Журнал «Віра й культура» – результат тяжкої, невтомної видавничої праці Івана Огієнка. Журнал став ідеалом друкованого органу, до якого митрополит прагнув. До редакційної колегії, яку було обрано 15 січня 1954 року на зборах Наукового православного богословського товариства, входили: протопресвітер Григорій Метюк, протоієрей Сергій Герус, проф. Ю. Мулик-Луцик, а також найближчі помічники митрополита Іларіона – секретар видавництва ігумен Іов Скакальський та баптиський проповідник Михайло Подворняк [270, с. 30].

Григорій Метюк (Митрополит Андрей) (1898 – 1985) – священик і церковний діяч, згодом первоієрарх Української Греко-Православної церкви Канади; автор богословських праць. Закінчив Віленську духовну семінарію (1924), православний богословський факультет Варшавського університету (1929). Магістр богослов’я. Священник та громадський діяч на Холмщині

(1924 – 1944), з 1945 по 1948 рік перебував у Швейцарії, а від 1948 року – у Канаді. Висвячений на священника у вересні 1924 року (Варшава; митрополит Діонісій). Єпископ. хіротонія 5 липня 1959 (Едмонтон, каф. св. Івана Хрестителя). Від 1959 року – єпископ УАПЦ Едмонтона і Західної Канади, від 1963 року – архієпископ, від 1975 року – митрополит УАПЦ в Канаді.

О. Ґе́рус Сергій Васильович (19.10.1900 – 08.10.1988) – український священник, церковний діяч УПЦК, професор богослов'я, протопресвітер. У 1923 році завершив навчання у Кременецькій духовній семінарії, у 1929 році – закінчив богословський факультет Варшавського університету. У 1923 році був висвячений у священники митрополитом Православних церков у Польщі Діонісієм Валединським. Душпастирював у парафіях на Волині, служив у митрополита у соборі в Луцьку. У 1941 році перейшов до УАПЦ, від 1945 року – член Церковного управління на теренах британської зони Німеччини після Другої світової війни при митрополитові Полікарпові Сікорському. У 1950 році емігрував до Канади, приєднався до Української православної церкви Канади, був заступником голови Консисторії. У 1951 – 1952 роках – співпрацівник митрополита Іларіона Огієнка. Викладач і професор богослов'я у Колегії св. Андрія [543].

Юрій Мулик-Луцик (псевдоніми – Скаржевський, Олексіїв, Назар Полин та ін.) (31.12.1913 – 12.06.1991) – славіст, філософ, історик. Дійсний член Української вільної академії наук. Початкову школу закінчив у с. Матвіївка, гімназію – у м. Кременець. Вивчав право й суспільні науки у Віленському університеті (нині Вільнюський університет, литовською мовою Vilniaus universitetas), слов'янську філологію у Львівському. У 1939 році отримав ступінь магістра у Варшавському університеті. Належав до української студентської корпорації «Запоріжжя» та до членів редакції науково-популярного «Волинського альманаху». Працював на Поліссі, де збирав матеріали для роману з життя поліщуків. Брав участь в організації українського шкільництва на Холмщині. У 1943 році виїхав з Волині до

Львова, звідти – до Варшави, згодом – до Чехословаччини, під кінець війни – у Мюнхен (Німеччина). У 1948 році в Українському вільному університеті захистив докторську дисертацію і був запрошений на посаду лектора до Української богословської педагогічної академії в Мюнхені. У грудні 1948 року переїздить до Канади. У 1950 році був запрошений викладати в колегії св. Андрея у Вінніпезі (Канада). Брав участь в організації УВАН в Канаді, допомагав Я.-Б. Рудницькому в організації відділу славістики у Манітобському університеті. Один з організаторів товариства «Волинь», науковий редактор їхніх видань. Редактор часописів «Вісник», «Віра і культура», «Канадійський фармер», «Український голос» та ін. [550].

Іов Скакальський (01.01.1914 – 18.02.1974) – Архієпископ Курітибський і Південної Америки Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) на еміграції, народився в м. Кременець. Після закінчення школи, під час навчання у Волинській духовній семінарії був послушником у Свято-Успенській Почаївській Лаврі. Після закінчення семінарії у 1936 році прийняв чернечий постриг з ім'ям Іова, опікуна й будівничого Почаївської Лаври. У 1938 році Архієпископ О. Громадський рукоположив його в сан ієромонаха. Перша московська окупація Волині у 1939 – 1941 років змусила о. Іова шукати притулку у Холмі, який став тоді центром українського православного життя.

У 1940 році постала Холмсько-Підляська єпархія, яку очолив Архієпископ Іларіон (Іван Огієнко), з його благословення о. Іов став працювати в Холмській духовній консисторії. Наприкінці 1943 року о. Іов був призначений капеляном для православних вояків дивізії «Галичина», пізніше – 1-ої дивізії Української Національної Армії. У 1947 році вояків дивізії переведено з табору в Ріміні до Великої Британії, о. Іов став першим православним священиком на терені тієї країни і до 1951 року був членом Генерального церковного управління УАПЦ, обслуговував парафії в Галіфаксі, Брадфорді. Владика Мстислав 1951 року запросив о. Іова до Канади, де він до 15 вересня 1964 року виконував обов'язки секретаря

митрополичої канцелярії митрополита Іларіона, а тоді був призначений духовним опікуном і настоятелем церкви богословського факультету Колегії св. Андрія при Манітобському університеті у Вінніпезі [553].

Подворняк Михайло Миронович (4.12. 1908 – 27.05 1994) – народився в с. Хотовице на Волині. З дитинства відвідував православну церкву та співав в хорі. Часто відвідував Почаївський монастир, хотів стати монахом. Однак, після відвідин зборів євангелістів Михайло став членом церкви євангелістів християн (1926). Навчався у Біблійній школі радості. У 1937 році поступив в Біблійну семінарію у Варшаві, котру закінчив з відзнакою. Головний редактор журналу «Євангельський християнин», що є органом Союзу євангельських християн у Польші. У 1944 році був інтернований з Волині на роботи в Німеччину. Після капітуляції Німеччини проводив багатолюдні євангельські богослужіння і проповідував у таборах переміщених осіб в англійській і американській зонах, де утримувались українці. Головний редактор журналу «Дорога Правди». У 1946 році одружився з Валентиною Куценко, емігрував у Канаду. Поселився в м. Торонто, потім у м. Вінніпегу (Західна Канада). Проповідував у різних містах Канади й Америки, виступав на церковних з'їздах. Протягом 30 років був редактором українського християнського журналу «Християнський Вісник». У 1959 році разом з І. Барчуком і З. Речун-Паньком заснував видавництво «Дорога Правди», що видало чверть мільйона примірників різних християнських книг. Написав і видав понад 20 книг, переважно українською мовою [538].

Силами цього невеликого колективу добровільних помічників Івана Огієнка випущено у світ 162 числа журналу в 148 зошитах.

Деякі дослідники життя і діяльності І. Огієнка вважають, що він сам виконував редакторські функції. В. Ляхоцький спростовує ці твердження. Науковець зазначає, що крім дружини Домініки, сина Анатолія та доньки Лариси, митрополита завжди оточували однодумці, які разом з ним натхненно працювали на користь української національної ідеї [441, с. 258].

Крім того, про поділ редакторської праці свідчать відповіді авторам часопису. На запитання про долю їхніх матеріалів, митрополит Іларіон відповів, що вони передані окремому спеціальному редакторові, який і розміщує в журналі матеріал. Це підтверджує лист М. Битинського, одного з авторів «Віри й культури», збережений у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України: «Вельмишановний пане редакторе! Ласкаво прошу вибачити, що примушений звернутися до Вас, можливо, з проханням, прикрим для Вас. Отож, дуже і дуже прошу додрукувати нарешті в наступних числах Вашого шановного журналу мою забуту Вами статтю про Київський герб св. Михаїла. Друк тієї статті у «В. і К.» розпочався ще в 1956 р. і вона з'являється в журналі вже понад півроку рідко, і, на жаль, з великими перервами через кілька чисел. Коли в Торонті у травні перебував Його Ексцеленція Високопреосвященніший Митрополит, я дозволив собі звернутися до нього й отримав відповідь, що він усі редакційні справи передав окремому спеціальному редакторові, який розміщує в журналі матеріял. Ось тому я звертаюся з ласкавим проханням до Вас офіційного й відповідального…» [2, арк. 19]. (Див. Додаток В).

Тематика публікацій часопису «Віра й культура» була різноманітною: від церковно-духовного, мистецького життя до публікації некрологів на смерть видатних українських діячів, проте стильовий виклад матеріалів часопису й надалі залишався науково-популярним.

Постійні читачі періодики, що виходила у видавництві «Наша культура», дали позитивну оцінку новому виданню. Зокрема, інженер А. Нестеренко у листі до редакції пише, що його перше враження від нового місячника більш ніж позитивне. Він зазначає, що гарне враження справляє обкладинка часопису, по-мистецьки оформлена малюнком Миколи Бутовича, який, на думку автора, разом з написом «Віра й культура» становить одне гармонійне ціле, а зображення у горішній частині ангела, підкреслює релігійний характер місячника. Емблема на зворотньому боці обкладинки (зазначимо, що це шестикутний ромб, усередині якого зверху у світлому колі

зображено православний хрест, по боках початкові літери назви журналу, завершує композицію тризуб, зображений у світлому колі) не залишає жодного сумніву щодо того, яку саме віру й культуру плекає цей науковий журнал [39, с. 11].

Варто зауважити, що збільшення обсягу і урізноманітнення спектру проблематики «Віри й культури» вдало довершувало й оновлене зовнішнє оформлення обкладинки часопису, підкреслюючи досконалість і зрілість журналу. Детальний опис обкладинки подано у праці В. Ляхоцького. Він зазначає, що малюнок обкладинки часопису «Віра й культура» витримано із збереженням форм і традицій «Нашої культури». Малюнок той самий, але зі зміненою внутрішньою формою, де розміщено назву журналу, портал. Автор пише: «Виноградну лозу замінено колонами із виноградного грона.

У нижній композиції візерунка виноградної лози з'являється коло із зображенням лілії, а у верхній частині – ангоу виразно підкреслює релігійний характер місячника. В центрі обкладинки прямокутна композиція – часткова стилізація українських стародрукованих титулів початку XVII ст. У подвійній графічній рамці зліва та справа – стилізовані колони, що внизу спираються на волюти, які підтримує квітоподібна підставка. Основа колон – рустований прямокутник з білим трикутником угорі, в центрі якого уміщено зірку Давида (чорним). Завершення колон – квітоподібні стилізовані капітелі, які підтримують прямокутники з штриховкою та білими трикутниками. Верхня частина композиції – склепіння зі стилізованим квітковим орнаментом. У просторі півкулі розміщено постать янгола з книгою, що схилився на одне коліно. Постать розвернута вправо. Нижня частина композиції – на тлі лінійної штриховки орнамент з квітами. У центрі – клеймо у вигляді кола з білою і чорною рамками та стилізованою білою квіткою. У центрі композиції – прямокутний картуш з «альтанковим» завершенням і перехресною штриховкою. В картуші стилізований шрифт (назва) і кінцівка з волютами» [441, с. 259 – 260]. (Див. Додаток Є).

Т. Воротняк зазначає, що нове видання «Віра й культура» успадкувало від своїх попередників – «Слова істини» та «Нашої культури» низку рубрик: «З хроніки українського культурного життя», «Хроніка церковного життя», «Читачі про наші видання», «Серед книжок», «Обряди і звичаї православної церкви» та ін. [388, с. 153].

Цікавою була рубрика «Серед книжок», яка розповідала про нові друковані видання. Проте, рубрика не мала чіткої схеми подачі матеріалу. В одних номерах часопису було подано бібліографічний опис книги чи статті й стисла анотація, в інших – рубрика була поділена на кілька тематичних розділів (підрубрик), що були пронумеровані та мали окрему назву. Детальніший аналіз рубрики подано нами в статті «Бібліогрфічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура» [387, с. 175 – 185].

Рубрика «Церковна хроніка» містила різноманітну інформацію, що окреслювала всі поточні події церковного життя. Тут публікувались замітки про церковні собори і з'їзди. До прикладу: в одному з номерів до рубрики подана інформація про те, що з благословення й ініціативи Митрополита Іларіона відбулися чотири Окружні Церковні з'їзди: 3 серпня – у Йорктоні, Саск., 9 серпня – Дафені, Ман., 3. 17 серпня – у Сомоні-Лейк, Алта., і 18 серпня – Едмонтоні, Алта. Інформація про такі з'їзди допомагала українцям в Канаді об'єднуватись довкола різного роду справ, пов'язаних з церковним життям [303, с. 32].

Рубрика інформувала про будову й освячення нових храмів. Зокрема, в числі 11 за 1954 рік таких повідомлень три. У першому йдеться про Церкву Св. Іллі, що побудувала українська громада у Воркстоні. Читачів інформують про те, що відбулось свято першої Архиєрейської Візитації, на яке зібралась велика кількість людей. Зазначалось, що Митрополитові Іларіону сослужили о. Прот. Є. Грицина та місцевий Парох о. Л. Дячина. Окрім розповіді про надзвичайну урочистість богослужіння, підкреслювалось, що проповідь

митрополита мала надзвичайно важливе значення, його слова виголошені в церкві та за обідом піднесли дух усієї громади [303, с. 32].

У другому повідомленні йдеться про те, що у Дрифтинг Ривер, Ман., українська громада хоч і невелика, але добре зорганізована. Тож зуміла замість старої церкви побудувати нову – Церкву Св. Івана Хрестителя, яку 8 серпня посвятив Митрополит Іларіон [301, с. 32].

У наступному повідомленні йдеться про стан будівництва храму в Содбурі. Прот. О. Є. Чижів розповідає про успіхи громади. За його словами, від 30 червня до неділі 18 липня виконано 1574 години безоплатної праці. На будівництві працювали усі. Є випадки, коли з однієї родини на будівництво церкви приходило по три робітники. Є такі вірні, що протягом усієї своєї відпустки працювали від 8 години ранку до 10 години вечора. Він зазначає, що працювали й працюють навіть люди, котрим понад 70 років, учні гайскул та діти 13 – 14 років. Розповідає про те, що один парафіянин увесь час працює сам з великим троком, і всі перевозки здійснює безкоштовно [304, с. 33].

Так інформація поширювалася й стимулювала інші громади будувати й відновлювати храми, об’єднувати зусилля для розбудови Української Церкви.

У рубриці також повідомлялось про стан церкви в Радянському Союзі. Зокрема, у публікації «Церква під Совєтами» розповідалось про те, що у Москві богослужіння проводяться в 55 православних храмах, на кожних 125.000 населення припадає одна церква і на свята ці храми переповнені. Також була інформація про відкриті для богослужінь 4 синагоги [296, с. 30].

Друкувались у «Церковній хроніці» листи до редактора, а також його листи до окремих громадян: Наприклад, митрополит публікує лист о. Василеві Федькові, в якому пише: «Всечесніший Отче! При будові Храму Св. Рівноапостольського Князя Володимира в місті Темілтоні Ви поклали багато своєї праці та багато своєї ініціятиви, наслідком чого постала Святиня. Цією Митрополичою Грамотою висилаю Вам, Всечесніший Отче, свою Архипастирську подяку. Кличу Боже благословення на Вас й на Вашу працю.

Митрополит Іларіон, Ваш постійний богомолець. Року Божого 1954-го, липня 14 дня, Вінніпег» [297, с. 26].

Йшлося в рубриці й про справи недільних шкіл. Зокрема у № 4 (28) за 1956 рік «Церковна хроніка» інформує, що 4 січня 1956 року відбулось зібрання Комісії недільних шкіл і було вирішено ряд питань. Зазначалось, що передано до друку підручники «Православні Богослуження» та «Православна Віра». Крім того, Комісія доручила підготувати протягом шести місяців ще 4 книги: «Старий Заповіт», «Новий Заповіт», «Історія Церкви», та «Методика навчання у недільних школах» [302, с. 26].

Починаючи з першого числа, у журналі «Віра й культура» функціонувала постійна рубрика «З хроніки українського культурного життя». Цю рубрику редакція часопису не змінила, і так само, як у «Нашій культурі», рубрика продовжувала висвітлювати різноманітні аспекти з життя українців у діаспорі та на батьківщині.

Для прикладу наводимо підбірку інформації «З хроніки українського культурного життя» у восьмому числі за 1954 рік. У замітці «140 літ з дня народження великого сина українського народу Тараса Шевченка» відмічається, що це «поет, улюблений усіма народами Совєтського Союзу». І додається інформація: «За роки Совєтської Влади твори Т. Шевченка мали 336 видань. Загальний наклад їх – 8 мільйонів примірників. Вірші й поеми великого Кобзаря перекладені на 38 мов». Далі йдеться про те, що у видавництві готується до друку щоденник Т. Г. Шевченка.

~ У рубриці повідомляється, що український композитор Б. Н. Лятошинський написав «Слов'янський Концерт» для фортепіано з оркестром. У цьому творі «уперше в широких розмірах розкривається ідея спільности музикальних культур східнослов'янських і західнослов'янських народів». Цей «Слов'янський Концерт» уже виконувався під управою автора у Москві, Києві, Львові й Ризі. Наводяться данні про те, що створено урядовий Комітет для підготовки й проведення «Свята 300-ліття возз'єднання України з Росією». До складу цього Комітету увійшли «видатні

державні й громадські діячі». Комітет був утворений у Києві. У висвітленні культурного життя в Україні увага акцентується на проведенні літературного конкурсу з нагоди 10-річчя діяльности «Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету» (ЗУАДК). Бажаючи долучитися до збагачення української літератури вартісними творами, ЗУАДК проголошує Конкурс на оригінальний сценічний твір (драму, комедію, сценічне видовище, музичний водевіль, чи інші літературні твори для театральної вистави. Повідомляється, що твори треба надсилати не пізніше 15 жовтня 1954 року за адресою ЗУАДК: United Ukrainian American Relief Committee 866 North 7 th St., Philadelphia 23, Pa., U.S.A.» [85, с. 1].

У рубриці наявна інформація і про стан вищої освіти в Радянському Союзі: «… є тепер 33 університети й 887 Вищих Технічних Шкіл. Ці школи випускають річно 150.000 фахівців з різних ділянок (галузей). Так подає совєтська преса».

Рубрика репрезентувала новинки літератури, відомості про діяльність композиторів, художників, скульпторів, про театральну діяльність. Інформації, як правило, супроводжувались редакційними коментарями.

Цікаву картину мистецько-культурного життя українців вимальовують інформації, зібрані з публікацій у періодиці. За підрахунками В. Ляхоцького, в 162 випусках вміщено понад 4000 таких заміток. Деякі з них: «Совєтські «Известия» від 27 лютого 1954 року подають: «19 лютого 1954-го року відбулися Збори Президіюма Верховного Совєта СССР, присвячені розгляду спільного представлення Президіюма Верховного Совєта РСФСР і Президіюма Верховного Совіту УССР про передачу Кримської області зо складу РСФСР у склад Української ССР». Ці Президіюми, а також Совєт Міністрів РСФСР, «беручи на увагу територіяльну близькість Криму до України, спільність їх економіки та тісні господарчі й культурні зв’язки признали за необхідне передати Кримську Область у склад Української ССР» [86, с. 1].

«Новий Шлях» подає, що на Пряшівщині іде українізація тамошніх шкіл і, зокрема, тепер науковці та викладачі працюють над перекладами підручників із словацької мови на українську, а також готують до друку видання великого словника українсько-словацького і словацько-українського» [87, с. 1].

У рубриці друкувалися некрологи на смерть видатних українських діячів. Щодо текстів некрологів, то вони вирізнялися стислістю і сутнісним викладом фактів: «Юрій Яновський, український письменник в УССР, по довгій недузі, помер на 51 році життя. Його повість «Вершники» перекладена на кілька мов. Сильно поширені його «Оповідання про Київ», постільки комуністичного напрямку, що одержав за них сталінську премію» [90, с. 1]; «Л. Садовська. 18 червня 1954 року трагічно й несподівано померла в Торонто громадська наша діячка, жінка проф. Валентина Садовського, – Лідія Іванівна Садовська. Мала 58 років, походила з Волині. Нехай буде легка їй Канадська Земля!» [89, с. 1]. Є ще більш стислі некрологи; «Д-р Остап Грицай, відомий літературознавець, літературний критик, есеїст і поет, помер у Баварії 7 травня 1954-го року» [88, с. 1].

Т. Василик у своїх дослідженнях звертає увагу на цікаві спостереження, вміщені на сторінках канадського видання, та підкреслює, що «ретельно відібрані замітки рубрики «Хроніка українського культурного життя» часопису «Віра й культура», систематично інформуючи читачів про літературне, художнє, музичне, театральне, освітнє, наукове життя розпорошених по світу українців, створювали документальну картину культурного життя нашого народу» [381, с. 83].

Як бачимо, замітки створювали документальну картину життя українського народу. У статті «Історія релігійного життя в Україні в середині XX століття за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» [378, с. 19 – 22] підкреслено, що рубрика «Хроніка церковного життя» розповідала про переслідування віруючих, руйнування і розкрадання церков, насильне насаджування атеїзму на теренах СРСР. І хоча матеріали рубрики написані в

інформаційному жанрі, вони точно та правдиво віддзеркалювали методи, що застосовувала влада для знищення релігії на українських землях. Один з них – знищення, закриття храмів. Про зруйнування одного харківського храму йдеться в замітці «Рятуйте». Зокрема там зазначено: «Ось недавно цього 1960 року у Харкові зруйнували Церкву Олександра Невського, дуже гарна була Церква!...» [273, с. 22].

У 12 номері журналу за 1960 рік у публікації «Нищення релігійних пам'яток в Галичині», розповідається, що з церкви монастиря в Крехові забрано і спалено цінні зразки декоративної різьби та живопису, у львівській П'ятницькій церкві зруйновано старовинний іконостас, а в Лаврові більшовики перетворили церкву на господарський склад: «Старовинна монастирська Церква в Лаврові біля Старого Самбора, де були цінні мальовила з 15-16 стол., перемінена з доручення большевицької влади на господарський склад. При тому жертвою впала вартісна різьба та живопис Іконостасу з 18 століття» [235, с. 24], – зазначено в матеріалі.

Зі сторінок «Віри й культури» повідомлялося, що в Україні радянська влада закривала храми, аргументуючи свої дії різними причинами: потреба у приміщенні для сільського клубу чи кінотеатру, необхідністю побудувати торгові ряди саме там, де розташована церква тощо.

У публікації «Православна Церква в Україні під Совєтами» Олекса Степовий розповідає, що в Полтаві закрили Каплицю Олександра Невського, аргументуючи тим, що там будуватиметься дитячий парк. Автор повідомляє справжню причину закриття каплиці: «Коло каплиці стояв триповерховий будинок, і там мешкали «відповідальні» члени партії... «Такому товариству» Капличка була «кісткою в горлі», а тому вирішили ліквідувати її. У газеті написали, що там буде дитячий парк, а Капличка, бачите заважає, – пише автор, – і ось на тому місці, що двісті років вважалося священним, з'явилася гноярка... Про дитячий парк вже забули» [284, с. 19] .

У багатьох матеріалах часопису «Віри й культури» зазначалося, що «Церква – це душа і серце України, найбільша сила, яка приведе Україну

до незалежності, тому радянська влада її боїться і намагається знищити» [378, с. 20]

Іван Огієнко негативно ставився до пануючого в Україні радянського режиму. Т. Воротняк зазначає, що він «не погоджувався з радянською політикою боротьби проти релігії і відстоював свою позицію на сторінках часопису. Митрополит опублікував ряд матеріалів антикомуністичного спрямування. Серед них – «У совєтах збільшилася боротьба проти релігії»» [392, с. 380]. Матеріал містить перелік способів боротьби з релігією, вірою, церквою. Антирелігійну пропаганду в Україні ведуть засоби масової інформації, друкують антирелігійні наукові праці. Беручи до уваги, що діти люблять картинки й казки, в журналах вміщуються протирелігійні малюнки з насмішливими віршами під ними. Також практикується прочитання в районних центрах і селах викладів на релігійні теми. У підсумку Іван Огієнко пише: «Перечитавши вище поданий фактичний матеріал, ясно бачимо, що жодної волі Віри в Совєтах нема, навпаки, панує планове переслідування, щоб замінити Христову Віру комуністичними видумками» [289, с. 2].

У статті «Тільки Вірою переможемо комунізм» редактор розповідає про книгу К. Петруса «Узники коммунизма» [352]. Характеризуючи оповідання, які ввійшли до збірки, Іван Огієнко намагається показати, що навіть у більшовицьких концтаборах люди протистояли нищенню Віри. Нерідко таке протистояння закінчувалося смертю [98, с. 29].

Незламність людини перед владою, перемога над страхом померти – дає зрозуміти, що Віра перемагає все. Так стверджувала людина, яка побувала в концтаборах і тюрмах – К. Петрус. Такої ж думки був і сам І. Огієнко.

У квітневому номері журналу за 1957 рік на першій сторінці часопису його засновник Митрополит Вінніпегу і всієї Канади закликає Всечесне Духовенство, Преподобне Монашество та всіх Благолюбивих вірних Української Православної Церкви в Канаді боротися з небезпекою комунізму. Комунізм митрополит називає міцним орденом, який оголосив

смертельну боротьбу всім християнам, протихристиянською згубною наукою, яку комуністи поширюють державним насиллям. Головне спасіння від антихристової науки він вбачає у Вірі: «Тільки Віра Христова активна й діяльна по формі, а соціяльна й соборна по змісту, справді спасе світ від небезпеки комунізму. Цю Віру треба поставити прапором усього вільного світу проти войовничого комунізму» [105, с. 2].

У листопаді 1959 року виходить друком менш оптимістична стаття «Небувала загроза для світу. Комуністична мораль», підписана І. О. Автор зазначає, що над світом нависла велика небезпека з боку радянської комуністичної влади: «Зійшлися два світи: світ християнський, оснований на Божій Правді, і світ комуністичний, на збройному насиллі, обмані та нищенні всього, що стоїть йому на дорозі до захоплення цілого світу. І вся трагедія нашого часу в тому, що християнський світ не бачить і не розуміє, яка смертоносна трагедія насунула на нього! І вірить усьому, що плете убійник Хрущов. Суне обманний, безбожний і кривавий московський комунізм», – пише він. [97, с. 21].

Праця «Сучасний комуністичний імперіалізм супроти української церкви» [171, с. 1 – 4], як і всі попередні, віддзеркалювала вороже ставлення до комунізму. У ній І. Огієнко підкреслює, що комуністи створили зі свого комунізму окрему віру, збройним насиллям накидають її всьому світові, а світ дивиться – і мовчить. Але найбільше турбувало автора мовчання українського народу, адже комуністи осквернили тисячі українських святинь: Михайлівську Золотоверху Церкву XII ст. в Києві, Св. Успінську Печерську Лавру. Цей список великий «і ніхто не протестує», – зазначається в статті.

Завдяки антикомуністичному публіцистичному перу Івана Огієнка «Віра й культура» виступає непримиренним борцем проти комунізму. На її сторінках безжально і конструктивно критикувалася антирелігійна політика радянської влади, а найефективнішою зброєю у боротьбі з насадженням атеїзму проголошувалася Правдива Християнська Віра.

У першому числі «Віри й культури» було заявлено, що журнал враховуватиме потреби молоді: «У своєму місячнику ми будемо звертати належну увагу також на питання збільшення національної свідомости нашої молоді, на потреби й завдання наших Рідних і Недільних Шкіл...» [229, с. 8]. Відповідно до заявленої програми у часопису з'являється рубрика «Джерело любови. Читанка для молоді», інколи назва рубрики видозмінювалася на: «Джерело любові», «Криниця християнських чеснот».

Проаналізовані матеріали рубрики дають підстави стверджувати, що вони були продумані й відповідали викликам того часу. До прикладу, одна з публікацій часопису «Дитяча злочинність» засвідчує, що на початку 1950-х років у Америці й Канаді значно зросла дитяча злочинність. За поданою статистикою в Америці в 1952 році 53% усіх автомобільних крадіжок та 48% усіх пограбувань зі зломом вчинили підлітки, молодші 18 років [96, с. 24]. У статті зазначається, що д-ка Марта Еліот, яка стоїть на чолі федерального бюро опіки над дітьми під час Сенатської підкомісії з питань дитячої злочинності 19 листопада 1953 року, повідомила про те, що за минулий 1952 рік більше мільйона дітей стали перед судом за скоєння злочинів. На її думку причина полягає у браку дисципліни в сім'ї, належної любові між батьками й дітьми, «боротьбу проти дитячої злочинности повинні провадати не тільки родини, а й усе громадянство» [96, с. 29].

Автор публікації звертає увагу читачів на те, що у Америці й Канаді є навчання, але нема належного виховання, яке не можливе без викладання релігії: «Без навчання Віри нікого належно не виховаєш. Усе здане на саму Церкву, а до Неї вчащає тільки мала частина людности. Церква без школи не в силі виконати своє завдання. І діти позостаються без виховання, бо в багатьох родинах батьки цілий день на праці. Цебто і родина не може дати дітям виховання…» [96, с. 24]. Реакція редакційного колективу не могла залишитися поза цією гострою проблемою. Аби навернути молодь до Бога, до чесного, законопослушного життя, митрополит Іларіон публікує у рубриці «Криниця любови» ряд повчальних матеріалів.

Враховуючи вікові особливості юнацтва, він у формі притчі чи оповідання навчав християнським чеснотам, Божим заповідям. Ці повчальні бесіди були надзвичайно цікаві, закінчувались обов'язковим торжеством добра та любові. Так, за 1953 – 1954 роки було опубліковано такі матеріали: «Любов мур пробиває» [139, с. 61 – 62] , «Сила любови безмірна» [165, с. 62 – 64] , «Любити треба за добрість, а не за красу» [135, с. 26] , «Любов мусить бути добровільна» [140, с. 26 – 27] «Шануй батька та матір свою, і добре тобі буде» [180, с. 28], «Тільки любов вічна» [172, с. 26 – 27], «Любімо найбільше свій рідний народ!» [137, с. 27 – 28], «Серце без любови черстве» [164, с. 26 – 27], «Любити – то прощати» [134, с. 24 – 25], «Блаженний, хто й скоти милує» [104, с. 25], «Служити народові – то служити Богові!» [169, с. 24 – 25], «Найбільша заповідь» [144, с. 29], «Найбільша любов» [145, с. 23], «Любов'ю злодія спинимо» [141, с. 26 – 27].

Любов митрополит вважав найважливішою християнською чеснотою, найбільшою силою в житті. Він зазначав, що чого не можеш зробити жодною іншою силою, те легко зробиш любов'ю. Бо коли Бог – то любов, то й любов сила Божа [115 с. 62].

Митрополит наголошував на подружній любові, любові до близьких людей, до народу. Все на світі не вічне, скороминуче, все, крім любові, бо на любові будується світ. «Усе побудоване не на любови впаде й поруйнується. А любов буде сяяти вічно, й буде вічно освітлювать путь для людей. Теплота від любови також віковічна, – і тільки від неї і нею світ житиме. А коли перестани на світі любов, – світ не встоїть і впаде» [131, с. 27].

Просто і дохідливо розповідає митрополит про Божі заповіді. «Любити – це служити, тому дві головніші Заповіди Святого Письма бринітимуть так: Служи Богові й ближньому. А що заповіді ці подібні, то: служити ближньому – це служити Богові. Цебто, – служити Богові службою ближньому. А беручи ближнього широко, як увесь народ, маємо заповідь: Служити Богові службою народові» [133, с. 29].

Оскільки людина немає нічого ціннішого і милішого за своїх батьків, то редактор у рубриці публікує розповідь під назвою, співзвучною з п'ятою Божою заповіддю «Шануй батька і матір своїх і добре тобі буде».

Всі матеріали рубрики навчають любити, прощати, не черствіти серцем і душею, бути чесним, милосердним, вміти дотримуватись даного слова та відповідати за власні вчинки. А найголовніше, що цією рубрикою намагався зробити владика – це привити молодому підростаючому поколінню любов до Бога і до Народу. «Любімо ж свій рідний народ і служімо йому всіма силами» [132, с. 28].

У кінці сторінки під першою колонкою тексту рубрики дрібним шрифтом зазначалось: «Цей розділ «Криниця любови» будемо давати в кожному числі нашого місячника. Ці оповідання надаються для Недільних Шкіл та домашнього читання молоді. Надаються вони й як приклади для церковних проповідей» [211, с. 24].

Виконувати одну з найважливіших функцій часопису «Віра й культура»: зберігати культурні надбання та робити їх живими елементами суспільного життя, редакційному колективу допомагали постійні дописувачі: М. Овчаренко, П. Ковалів, С. Килимник, І Гончаренко, В. Шугаєвський, архієпископ Михаїл, М. Битинський, О. Степовий, М. Рудницький, Д. Балас, Н. Полонська-Василенко, В. Волканович, В. Ливицький, А. Нестеренко та ін. Багато з них були друзями й однодумцями митрополита Іларіона. Ще до виходу у листопаді 1953 року першого номера часопису «Віра й культура» митрополит надсилає листа до Архієпископа Михаїла з проханням написати статтю: «Листом цим звертаюся до Вас з щирим проханням, – дайте невелику статтю до першого числа нового журналу «Віра й культура», – ми його мусимо створити спільними силами [1, арк. 34]. (Див. Додаток Б).

Яскравим прикладом відданого дописувача «Віри й культури», а також її попередників «Слова істини» й «Нашої культури» є інженер Афанасій Нестеренко. На шпальтах часопису «Віра й культура» опубліковано понад 40 його дописів. Більшість з них короткі рецензії.

Найчастіше він писав відгуки на праці митрополита Іларіона, серед них «Книга нашого буття на чужині» [234, с. 12 – 13], «Візантія й Україна» [236, с. 29 – 30], підкреслюючи актуальність порушуваних тем. Така увага до праць митрополита Іларіона пояснюється дружбою А. Нестеренка з митрополитом. Факт багатолітньої співпраці, що переросла у дружбу між двома діячами, підтверджує і сам митрополит Іларіон, присвятивши пам'яті А. Нестеренка вірш «Чистому серцем…» [178, с. 18 – 19], що був опублікований разом із некрологом на шпальтах часопису. Зазначивши, що «29-го вересня 1963-го року відійшов з цього світу мій Найдорожчий Приятель Інж. А Нестеренко», автор переходить до віршованих рядків: «Прощай, мій Друже незабутній, / Прощай, товаришу достойний, – / Заступник вірний і могутній, / На поміч щиру завжди гойний! / Кохав Ти правду вище всього, / І чиста Совість сяла з Тебе / По вінця повен був Святого / І серцем рвався попід Небо! / Ти чесним був, і чесність ставив / Як за найвищою чесноту, / І Правду серцем щиро славив / І йшов за нею й на Голготу! ...» [178, с. 18 – 19].

Після опублікування некрологу на адресу редакції приходили листи із співчуттям як родині спочилого, так і редакційному колективу. Зокрема, у листі, датованому 27 листопада 1963 року, що надійшов із Чікаго, інженер Й. Оберемко пише: «Високодостойний Пане Редакторе! З великим смутком довідався з останнього числа журналу «Віра й культура» про смерть бл. п. Інженера А. Ф. Нестеренка. Висловивши окремим листом своє глибоке співчуття Дружині й Родині Покійного, дозвольте мені висловити таке саме співчуття також і Редакції журналу «Віра й культура», – журналу, якого Він так високо цінив і любив, та в якому містив свої дописи й праці, опрацьовуючи їх навіть під час виключно тяжкої хвороби – майже до смерти» [242, с. 27].

Такі листи свідчать, що навколо часопису митрополит Іларіон згуртував велику кількість української інтелігенції, що були не лише читачами, а й авторами, які спільними зусиллями забезпечували журнал

матеріалом з найрізноманітніших сфер національної культури, працюючи, таким чином, задля її збереження та розвитку.

На шпальтах часопису «Віра й культура» опубліковано матеріали, що є важливим джерелом вивчення діяльності Митрополита Іларіона (Огієнка), зокрема, його ролі у національно-духовному житті української діаспори та загалом українського народу.

Переклад Біблії на українську літературну мову, який здійснив Іван Огієнко – це подія всенаціонального значення, що має великий вплив на весь український народ. Біблія – є Книгою Книг. «Саме цей твір став першою друкованою книгою на землі. Її виготовив на своєму винаході у першій половині XV ст. латинською мовою знаменитий німець Йоган Гутенберг. Повний переклад Святого Письма здійснено понад 250-ма мовами світу, окремі книги перекладали ще й 740-ма мовами та діалектами, що загалом складає близько 1000 перекладів» [557].

Український народ волею обставин, через ряд численних жорстких заборон з боку окупаційної влади в країні, не мав змоги звертатися до Бога рідною мовою. Спроби видати переклади Святого письма робили Пилип Морачевський, Маркіян Шашкевич, Володимир Александрович. Українськомовна Біблія була видана у 1903 році у Відні. «На твердій обкладинці її було відтиснено українські слова: «Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького і І. Пулюя. Відень, 1903». Найголовнішим недоліком цієї праці було те, що П. Куліш здійснював свій переклад Старого й Нового Завіту місцями не дослівно, а у вільному перекладі, що спричинило значні відхилення від оригіналу, що для канонічного тексту вважається неприпустимим» [557]. Тож здійснивши повний, дослівний, канонічно визнаний переклад Святого Письма українською мовою, митрополит Іларіон зробив неоціненний внесок у національну культуру.

Робота над перекладом тривала понад 40 років. У часопису «Віра й культура» розміщено багато матеріалів, що розкривають нелегкий та

тривалий процес роботи Івана Огієнка над перекладом Біблії. Цікавим і багатим на джерельну інформацію з бібліографічної точки зору є нарис самого митрополита Іларіона про працю свого життя «Новий переклад Біблії» [152, с. 3 – 12].

У першій главі «Радісний день мого життя» митрополит пише: «Сьогодні 12 червня 1962-го року, летунська пошта доставила мені з Лондону від «Британського й Закордонного Біблійного Товариства» три примірники мого перекладу Біблії на українську мову. Великий, світлий і радісний день у моєму житті! Ні, – найбільший, найсвітліший і найрадісніший день у всьому моєму довгому й трудящому житті! П'ятдесятлітня моя мрія і тридцятилітня моя робота сповнились, – ось моя всежиттєва праця лежить на столі передо мною: Біблія моєю рідною, моєю найдорожчою мовою, – українською! Українська Православна Церква тепер повна і закінчена: вона має свій науковий переклад Біблії на свою рідну мову! Тому, це день, що його створив Господь для всієї Православної Церкви, – «радіймо й веселімося цього дня!» Бож Біблія – підвалина нашого духовного життя, нашої Віри, нашої нації, нашої культури!» [152, с. 3].

Зміст історичного нарису «Новий переклад Біблії» своїми підрозділами засвідчує його титанічну працю: 1. Радісний день мого життя! 2. Причина мого зацікавлення перекладом Біблії. 3.Переклад богослужбових книг. 4. Церковна нагорода за переклади. 5. Перше предложення перекласти Біблію. 6. Моя праця в Варшаві. 7. Британське Біблійне Товариство доручило мені перекласти Біблію. 8. Початок нової праці. 9. Як перекладати Старий Завіт. 10. Переклад Старого Завіту. 11. Німці в Варшаві. 12. Закінчення перекладу. 13. Я став Архиєпископом. 14. Блукання по Європі. 15. Охорона мого перекладу від знищення.16. Перекладна праця в блуканні. 17. У Лозані в Швейцарії. 18 У Канаді в Вінніпегу. 19. Урятування моїх матеріялів з совєтської зони. 20. Перекладна праця в Вінніпегу. 21. Ухвалення перекладу до друку. 22. Початок друку перекладу.

23. Обрання перекладача почесним членом Біблійного Товариства. 24. Ціложиттєва праця.

Зокрема у розділах, присвячених перекладам Старого Заповіту, автор зазначає, що над ним працював з 3 листопада 1936 року по 1940 рік та ділиться методикою перекладу зі старогебрейської (староєврейської): «Я вибрав свій власний метод праці, – я постановив перше зробити дослівний гебрейсько-український переклад, а вже з нього робити переклад на літературну українську мову […]. Я став записувати гебрайський старий завіт до зшитків, так, щоб одне гебрайське слово було на одному окремому рядкові зшитка. Механічна робота забирала в мене забагато часу, і в кінці з р. 1938-го я доручив її окремому писареві, студентові Єврейської Семінарії в Варшаві. Він виготовляв мені такі зшитки. І ось таких зшитків по 400 сторінок у мене зібралося 37, – тут повна гебрейсько-українська Біблія на 14000 сторінок…» [152, с. 7].

Такий переклад потребував великих зусиль, багато часу, але дозволив найточніше передати зміст оригіналу. Тож на сьогодні цей переклад Біблії українською мовою – найбільш поширений і уживаний.

Серед матеріалів часопису, що стосуються його діяльності, заслуговує на увагу публікація ігумена Іова Скакальського «Десятиліття видавничої праці митрополита Іларіона в Канаді» [277, с. 9 – 12]. У першому розділі статті автор розповідає про заснування та видання трьох місячників видавництва «Наша культура»: «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура». Іов Скакальський зазначає: «Ці три місячники (120) чисел Митрополита Іларіона зробили за десять літ (1947 – 1957) велике діло в Канаді – вони глибоко вияснили широкому громадянству підстави Православної віри та величезне культурне значення Православної Церкви для українського народу» [277, с. 9 – 10].

У другому розділі подано перелік праць митрополита Іларіона, виданих у його видавництві «Наша культура», які широко розійшлись по всьому світу, де живуть українці.

Третій розділ засвідчує, що митрополит Іларіон видавав як місячники, так і книги власним коштом. Автор підкреслює, що «Митрополит Іларіон за десять літ (1947 – 1957) доклав до свого видавництва, цебто видав на український народ у Канаді з власного утримання 15339, 02 дол.» [277, с. 11].

Закінчує статтю Іов Скакальський переліком неопублікованих на той час праць митрополита Іларіона та закликом до пожертв на видавництво, які уможливлять подальше видання перерахованих праць.

Високу оцінку невтомній праці митрополита Іларіона давали його сучасники. В одному із опублікованих на шпальтах «Віри й культури» листів від Інституту досліджень Волині читаємо: «Ваші неперевершені труди для нашої Православної Церкви, для української богословської науки, для української історії, літератури і культури є свідками перед народом і Богом, що Ваш життєвий путь був насичений неоцінимою працею Великого мужа, великого достойника і правдивого Великого сина свого народу та його Св. Православної Церкви, ім’я якого залишиться в історії нашого народу на віки вічні» [267, с. 27].

За нашими підрахунками, у ста шістдесяти двох номерах часопису «Віра й культура» опубліковано понад 1800 дописів про життя і діяльність митрополита Іларіона.

Серед найбільш активних дописувачів часопису «Віра й культура» привертає увагу постать Степана Килимника, який, популяризуючи національні культурні надбання, надрукував чимало розвідок з різних сфер тогочасного художнього та мистецького життя суспільства.

Степан Килимник – відомий історик, етнограф, фольклорист, який після Другої світової війни перебував на еміграції: від 1945 року в Австрії, від 1949 року – в Канаді. Автор праць з етнографії, історії України кінця XVII – початку XVIII ст. [558]. Його ґрунтовні праці з’являються на шпальтах «Віри й культури» з третього числа.

Першою опублікованою працею Степана Килимника на сторінках часопису була наукова розвідка «Похоронні обичаї тілопалення у стародавніх

слов'ян» [196, с. 20 – 24], опублікована з продовженням у двох числах журналу [197, с. 22 – 24]. Другий, не менш глибокий матеріал, – «Писанка» [183, с. 20 – 23], теж надрукований з продовженням [195, с. 26 – 28].

Автор розповідає про техніку розпису писанок, про фарби, що використовувалися, символіку дохристиянської писанки, перераховує види писанок, дає перелік наукових праць щодо історії писанки тощо. Поряд з тим С. Килимник нагадує, що на шпальтах «Віри й культури» викладено не увесь матеріал: «Початок див. «Наша культура» 1953-го року ч. 4 – 5, ч. 8. Тут продовження» [195, с. 26]. Як бачимо, С. Килимник входив до постійного авторського колективу канадських українськомовних часописів видавництва «Наша культура», праці якого й сьогодні викликають інтерес.

Цікавим для дослідження є есе «Стародавня веснянка «А ми просо сіяли» [205, с. 10 – 13], де доступно розповідається про стародавні веснянки. У матеріалі автор наголошує, що «більшість істориків-етнографів вважають цю веснянку найстарішою щодо віку...». Подаючи у своїй розвідці текст самої веснянки «А ми просо сіяли», С. Килимник зауважує, що вона з-поміж інших найменше піддалась змінам, тому реалістично відбиває світогляд, побут, вірування наших предків. Автор аналізує створену понад кілька тисяч літ веснянку й робить ряд висновків про те, що найстарішою хлібною культурою був рис, що вже в ті часи наші предки знали, що злиття крові веде до виродження та ін.

Розповідає автор також і про веснянку-гаївку «Кривий танець» [193, с. 9 – 10], яка символізувала пробудження живої сили в природі. На початку статті акцентує увагу на тому, що «Кривий танець» – також одна з найстаріших веснянок-гаївок. Він інформує про техніку виконання гаївки, її філософський зміст та розповсюдження територією України, а також про різні варіанти її звучання. У статті автор подає текст гаївки: «Кривого танцю йдемо, / Кінця му не знайдемо: / То вгору, то в долину, / То в ружу, то в калину./ А ми кривому танцю/ Не видимо кінцю,/ Бо його треба вести, / Як віночок плести [193, с. 9], та зазначає, що ця веснянка-гаївка має дуже багато

варіантів звучання у всіх областях, зокрема, «Академік В. Гнатюк записав у Галичині чотири варіанти веснянки-гаївки» [193, с. 10]. Розповідаючи про «Кривий танець», автор наводить, як приклад, дослідження праць Л. Білецького, М. Грушевського, П. Чубинського.

Заслуговує уваги історичний нарис «Свята гора Афон» [184], який друкувався в кількох числах місячника. Професор Килимник пише, що Свята гора Афон спочатку була храмом бога Аполона, а згодом на місці поганської святині постали Християнські Святині. Наводить дослідник цікавий факт перебування на святій горі Божої Матері: «По вознесінні Христа на небо, Учні Його разом з Матір'ю Божою кинули жереб куди кому йти проповідувати Євангелію. Матері Божій випав жереб іти в Грузію... Але Ангол Божий оголосив, що їй призначена інша земля й Сам Господь поведе її в ту землю. Лазар, якого Христос воскресив, був Єпископом на Кипрі, й він запросив до себе Матір Божу. Вона сіла на корабель їхати до Кипру, але вітри погнали той корабель до Афону. Афіняни з великою радістю зустріли Матір Божу, прийняли Християнство. Передання оповідає, що Божа Мати, в'їжджаючи до Афону, так сказала: «Це місце є Моїм жеребом-уділом, даним Мені Сином і Богом Моїм» [204, с. 8 – 12]. Це лише один з низки цікавих епізодів нарису. Він характеризує природу Афону, описує Святині, які там знаходяться.

Турбувала автора доля не тільки Афонських святинь, а й українських. У матеріалі «Зруйнування київських святинь» автор розповідає про знищення Михайлівського монастиря, Трьохсвятительської церкви, Успенського собору на Подолі, Успенської церкви Києво-Печерської Лаври. «Неймовірно великою втратою України – це збурення головної церкви – собору Св. Успіня в Києво-Печерській Лаврі у 1941 році (в часи війни) теж з руки й наказу московських найманців. Большевики підклали міни під Собор Успіня, а зірвались ці міни при німецькому окупантові» [189, с. 12].

С. Килимник акцентує увагу на тому, що під час руйнації Братсько-Богословського Монастиря на Подолі, який був осередком

церковної і світської науки ще від XVI ст. було втрачено більше 18 тисяч історичних пам'ятників, серед яких стародруковані книги, брошури, фотографії, рукописи, пам'ятники архітектури, живопису, скульптури. Розкриває факт знищення панорами Голгофа (на Володимирській гірці). «Не можна оминути й панорами Голгота […]. Це колосально високий і великий циліндричний павільйон, у середині якого й було суцільно також циліндрично улаштоване велетенське полотнище-мальовило, виконане славними й високоталановитими мистцями-малярами Пігенгаймом, Крюгером та Фротом […]. Не сотні, а мільйони прочан з усіх кінців землі, з захопленням, любов'ю оглядали цей високомистецький витвір людських талантів. Глядачі входили в середину, підіймалися східцями на підвищене в центрі панорами місце й починали оглядати, поступово повертаючись, – від перших земних кроків Христа аж до Голготи» [191, с. 19].

Оскільки витвір мистецтва здобув собі славу і, таким чином, популяризував Україну серед інших країн світу, це не подобалося тогочасній окупантській владі й культурну пам'ятку було знищено. У матеріалі вказується, що полотно було крадькома знято й скинуто в Лаврському городку, де воно попсувалося й пропало. Павільйон теж було знесено, а на його місці влаштовано майданчик для дітей.

Йдеться у статті також і про те, як московські окупанти зрівняли з землею дорогоцінні могили Аскольдового кладовища. Автор пише: «Аскольдова могила – це був музей чудесної різьби, це було місце краси й мистецтва з мармуру та металю. Московські окупанти зрівняли дорогоцінні могили з землею, а дорогу мистецьку каплицю-ротонду перетворили в двоповерхову будову, де на другому поверсі грала оркестра, а на першому продавалися прохолоджуючі напої. На місці могил зроблено гульбище...» [191, с. 19].

У викладі зібрані документальні свідчення й дослідження Б. Мікорського «Руйнування культурно-історичних пам'ятників у Києві 1934-1936 рр.», П. Курінного «На руїнах Києво-Печерської лаври» та ін.

Принагідно зазначимо, що у наші дні багато зруйнованих святинь столиці було відновлено. У XXI ст. ми маємо можливість милуватися відновленими культурними пам'ятками. Серед них пам'ятник княгині Ольги, золотоверхий Михайлівський собор і не здогадуємося, що є ще деякі забуті невідновлені пам'ятники духовної архітектури. Про один з них розповідає С. Килимник: «Крім зруйнування цих цінних княжої доби пам'ятників, треба назвати невеличкий Пам'ятник Святої Ірини, що уявляв собою хрестовидну форму пілона (стовпа), рештки Храма Св. Ірини, Ангола дружини вел. князя Ярослава (вона була норвезькою княжною Індігердою, а в Православії - Ірина). Цей стовп підтримував середній купол Храму. Пам'ятник цей – велика історична цінність і з боку історичного, і з боку архітектурного, і з боку мистецького, і з боку технічного» [191, с. 19]. Автор зазначає, що цей пам'ятник знищено «з доброї волі Горсовєту на чолі з Рижковим».

С. Килимник був невтомним публіцистом часопису «Віра й культура», збагативши його унікальними матеріалами, які й до сьогодні викликають інтерес і захоплення. Перелік праць С. Килимника, опублікованих у «Вірі й культурі», подаємо у Додатку. (Див. Додаток Г).

Ще одним активним дописувачем «Віри й культури» був професор Іван Гончаренко, котрий урізноманітнив тематику місячника працями про щасливе подружнє життя, виховання дітей, український національний характер. Опубліковані у другій половині XX ст. праці І. Гончаренка на шпальтах «Віри й культури» залишаються актуальними й у наш час. Цитуючи німецького філософа І. Канта, І. Гончаренко писав: «Людина може стати людиною тільки через виховання. Вона є те, що з неї робить виховання. Ось таку вагу вихованню надають великі мислителі. Але проходили цілі століття, а ці глибокі думки великих людей не тільки не здійснювалися, а скоріше забувались. Найпершим і найголовнішим фактором виховання являється сім'я, а наше століття занедбало цей фактор» [52, с. 6].

Ролі родини у вихованні дітей присвячено 16 публікацій автора. У своїх матеріалах він, спираючись на дослідження професорів Ващенка і

Сікорського, подає періодизацію розвитку дитини, розповідає про труднощі пізнання душевного стану дитини, перші дні його життя, про розвиток слуху, зору й дотику, веде мову про особливості виховання в умовах еміграції тощо.

І. Гончаренко підкреслює, що найважливішим прикладом для дітей є батьки, котрі самі повинні бути добре виховані. На думку автора виховані діти повинні мати сильну незалежну волю під контролем розуму, вміти критично оцінювати складні явища сучасності, мають бути релігійними. Також повинні прагнути до власної свободи та шанувати свободу й гідність інших. Дітям треба прищеплювати обов'язковість, почуття правдивості, виховувати у них мужність та патріотичні почуття, любов до свого народу. Слід обов'язково виховувати у дитини глибоку шану до батьківської національної віри. І. Гончаренко також підкреслює: «Виховуючи такі позитивні моменти в дітях, слід пильнувати за проявами почуття заздрости в них. У самому зародкові треба це почуття тамувати, нищити, бо, розвинувшись, воно буде джерелом страждань людини, буде отруювати радість життя» [55, с. 9]. Радить автор привчати дітей до самообмеження, до самоорганізованості та до вміння дотримуватися порядку.

У сьомому номері за 1955 рік з'являється стаття «Культ Жінки-Матері», в якій підкреслюється, що головне завдання жінки – виховувати своїх дітей – майбутніх членів суспільства. Автор визначає притаманні жінкам риси: «м'ягкосердість, ніжність, ласку, любов, ліричну пристрасть, доброту». Він стверджує, що саме ці риси становлять ґрунт доброго виховання й наголошує, що для «створення любовної атмосфери, щирости й приязні в родині, а далі і в суспільстві, для цього і призначив Творець жінку-матір» [49, с. 5].

У статті також звертається увага на незамінну високовідповідальну роль жінки-матері в сімейному житті. Його непокоїть той факт, що жінка не в повній мірі розуміє роль матері, забуває про її природне призначення – материнство, продовження людського роду.

Викликає інтерес стаття «Щасливе подружжя», де І. Гончаренко розповідає про те, що створення щасливої сім'ї потребує чималих зусиль. «За щастя й добро треба боротися, само воно не прийде» [71, с. 24]. Наводить перелік духовних цінностей, які творять сім'ю: «Сім'ю властивому розумінні творять не так фізичні складники, як духовні властивості: єдність, щирість, інтимна атмосфера тепла, любови, взаємодовір'я й життєрадости» [71, с. 21].

Оригінальною була розвідка «Український національний характер». Звісно, аналізувати духовність певного народу чи його національну вдачу – нелегко, але І. Гончаренку це вдалося. Він визначив найголовніші риси справжнього українця: це – любов до праці, релігійність, естетизм, духовні складники кохання, демократизм, гостинність, почуття честі. Автор зазначає, що в розвідці вказано на найголовніші риси духовності й характеру нашого народу. Ці риси говорять про багату обдарованість українців.

Загалом, І. Гончаренко видрукував свої праці у двадцяти чотирьох числах «Віри й культури». (Див. Додаток Д).

Публікації багатьох авторів стосувалися мовного питання. Деякі з них розглянуті нами в статті «Часопис «Віра й культура» та його роль в розвитку, формуванні і збереженні української мови в діаспорі» [397, с. 265 – 269.]. У матеріалі зазначено, що «на жаль, як свідчать публікації «Віри й культури», не всі наслідували приклад митрополита Іларіона у боротьбі за збереження і розвиток української мови в діаспорі» [397, с. 267]. Зокрема, в матеріалі «Українська мова й молодь», надрукованому у шостому номері часопису за 1954 рік за підписом «Православний», йдеться про те, що значна частина молоді та деякі православні священики не дбають про те, аби вони добре зберігали статус української мови. Автор наводить такий приклад: «Ось в одному місті кілька молодих ентузіястів взялися організувати молодечу організацію при Церкві при помочі Священика й Церковного Уряду.. І зорганізували. Нічого злого. …Та ось у чім трагедія існування такої молодої організації, про яку тут мова. Перше недомагання, що така молодь цілком перейшла на англійську мову. …Підписаний був кілька разів на

програмі цього Товариства, і переконався, що організатори Товариства не звертають належної уваги на важність буття української мови в Канаді. А між присутніми бувають і Священики і промовляють до приявних по-англійськи» [265, с. 30]. З огляду на цей матеріал, варто відзначити і той факт, що, незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених мовним питанням, далеко не всі читачі відгукувалися на заклики, що лунали зі сторінок «Віри й культури» – не ігнорувати рідну мову, а спілкуватися нею у повсякденному житті та удосконалювати її вивчення.

Враховуючи викладене, слід погодитися з М. Лаврієнком, одним із авторів досліджуваного часопису. Він справедливо вважає, що мова зникає не тому, що її не вчать інші, а тому, що ті, хто знає її, не розмовляють нею, не дбають про її чистоту й розвиток. «Не є великою мудрістю за належного бажання, а чи потреби навчитися чужої мови. Цього часто-густо життя вимагає. Далеко мудрішою річчю є: знаючи чужу, а чи навіть чужі мови, не забувати свою», – стверджує М. Лаврієнко в статті «Розрощуймо нашу літературну мову» [212, с. 24].

У матеріалах, друкованих у часопису, повсякчас наголошувалося, що українська мова – найдорожчий скарб української культури, нації. «Що чим багатша, точніша та логічніша мова, тим вища культура народу, що нею користується», – так розпочинає свою статтю «Мова – доказ культурности» регулярний дописувач «Віри й культури» С. Парамонів [255, с. 19]. У статті автор акцентує увагу на тому, що на шпальтах українських газет на чужині зустрічаються слова, що вжиті в неправильному значенні. Пояснює різницю між «рефератом» і «доповіддю», між поняттями «становище» і «ставлення» та ін. Він говорить також і про те, що немає таких інститутів, які б дбали про чистоту мови, а тому постійно радить газетам і часописам більше уваги приділяти мовним питанням. «Розділи: як треба і як не треба говорити були б дуже корисні для читачів, – вважає С. Парамонів. – Не треба нікого примушувати, не треба нікого навчати, треба тільки пояснити, чому вірне так, а невірне ось так. Розумний розбере, де правда і виправить свої помилки,

про які він навіть і не думає, що це помилки» [255, с. 20]. У кінці публікації автор слушно зауважує, що мова – це важливий чинник культури, а Україна повинна бути розвинутою культурною нацією.

Чимало мовознавчих праць на шпальтах «Віри й культури» належить перу П. Коваліва. Одна з них «Як утворились і розвивались літературні мови» [208, с. 9]. У цій праці автор акцентує увагу на тому, що літературна мова твориться поступово разом із творенням нації, «бо нація стає нацією тоді, коли вона, крім інших складників, має свою літературну мову» [208, с. 13]. Також він відзначає той факт, що в основу літературної мови покладено діалект більш розвинутої в культурно-громадському відношенні території. Розглянувши роль діалектів у творенні літературної мови, автор пише: «Так розвинулися за таким принципом мови: італійська – з тосканського діялекту, Данте, Петрарки та інші, англійська – з лондонського діялекту, іспанська – з кастильського діялекту; французька – з діялекту Іль-де-Франса; німецька – з горішньо-німецького; російська – з московського діялекту; українська – з південно-східного діалекту» [208, с. 13]. Що ж до розвитку української літературної мови, то П. Ковалів окреслює тернистий шлях її становлення.

На шпальтах часопису друкувалися також рецензії, відгуки на праці різних мовознавців. Серед них рецензія о. С. Гнатюка на працю П. Коваліва «Українська мова та її становище серед інших слов’янських мов», яка вийшла друком в серії «Slavistika» серед праць Інституту Слов’янознавства Української Вільної Академії Наук. С. Гнатюк, аналізуючи наукову працю П. Коваліва, зауважує: «Проф. П. Ковалів переконливо доводить, що українська мова від найдавніших часів займала належне окреме їй місце в родині інших слов’янських мов» [41, с. 21].

Збереженню, вивченню й розвитку української мови часопис «Віра й культура» приділяв багато уваги. За цю нелегку й важливу справу видавець часопису взявся з першого номера. Уже у ньому митрополит Іларіон публікує працю «Стилістичні нариси», в якій йдеться про те, що в українській мові не

слід передавати наказовий спосіб формою майбутнього часу. Це притаманно лише російській мові. «Цього українська мова не знає, – вона вільно вживає способу наказового, для якого має й окрему форму. Це важлива істотна, функційна риса нашої мови…», – зазначає автор [170, с. 47]. У кінці статті митрополит дає читачам пораду як, на його думку, правильно визначити, коли вживати майбутній час, а коли наказову форму: «Практично можна вживати такої вказівки. Коли вживаємо займенника «ми», вживаємо будучого часу: Ми це зробимо. Ми повечеряєм та й підемо. Але коли «ми» опускаємо, то треба вжити форми наказового способу: Зробімо це. Повечеряймо та й ходімо» [170, с. 50].

Для поглиблення знань української літературної мови редактор засновує рубрику «Сучасна українська літературна мова», яка систематично велася з 2 числа 1953 року по 9 число 1955 року. Під цією рубрикою митрополит опублікував більше тридцяти матеріалів за своїм підписом «Проф. І. Огієнко». На сторінках третього числа за 1953 рік у вищезазначеній рубриці митрополит розповідає про те, які займенники потрібно вживати для з'єднання підрядного прикметникового речення з головним. «Таке сполучення в нашій мові звичайно робиться займенником *що*, рідше *який,* але ніколи не через *котрий;* на жаль, у нас ще й тепер часте це *котрий* за впливом російської чи польської мови [247, с. 25]. У статті І. Огієнко наводить приклади з творів Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Валерьяна Підмогильного. «За сполучника підрядного прикметникового речення В. Підмогильний у «Місті» (1929 р., Київ) завсіди вживає *що,* дуже рідко *який,* і ніколи *котрий*. На всю книжку, на 256 сторінок сполучника *котрий* нема ні разу!», – підкреслює автор [247, с. 26]. (Виділення по тексту відповідно до оригіналу – Т.В.).

У цьому ж матеріалі І. Огієнко пояснює, що не потрібно калькувати російську мову, вживаючи замість зв'язки *що – то* зв'язку *чим – тим,* наприклад: «Що далі в ліс, то більше дров; а не Чим далі в ліс, тим більше дров» [102, с. 26]. У шостому номері «Віри й культури» за 1954 рік, окрім

матеріалу рубрики «Сучасна українська літературна мова», мовним питанням присвячено ще три публікації: «Бережімо свою рідну мову» [102, с. 1 – 2], «Мова України» [276, с. 29 – 30], «Українська мова й молодь» [265, с. 30].

Архипастирське послання митрополита Іларіона «Бережімо свою рідну мову» відкривало часопис. Зі шпальт журналу, вітаючи всіх українців з Великоднем, закликав любити українську мову, не нехтувати нею. «Хто цурається своєї рідної мови, – наголошує він, – той у саме серце ранить свій народ. Той веде його до смерти. Рідна мова – це мова наших прабатьків і мова народу, з якого ми вийшли. Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу» [102, с. 2].

У своєму посланні митрополит слушно зауважує, що серцем народу є його мова і, якщо гине мова, то з нею гине й народ. Щоб цього не сталося, митрополит Іларіон радить матерям навчати дітей рідної мови, всім українським родинам спілкуватися прабатьківською мовою, а все чесне духовенство закликає під час проповідей наголошувати на нагальній потребі зберігати серед українського народу рідну мову як душу нації. У посланнях, проповідях, привітаннях з нагоди релігійних свят, надрукованих на шпальтах часопису, митрополит часто зосереджував увагу читачів на питаннях збереження і вивчення української мови, популяризації її серед молоді. Радив усім батькам стати «до пильної праці біля нашої молоді, щоб вона душею своєю любила нашу українську рідну мову» [102, с. 2]. Т. Василик підкреслює, що знання і любов до рідної мови Митрополит Іларіон прищеплював постійно й наполегливо, публікуючи не тільки статті, дослідження, а й поезію, та приводить до прикладу вірші «Рідна мова», «Слово» [379, с. 30].

З 1 числа 1955 року по 6 число 1956 року митрополит Іларіон публікує в журналі працю «Ознаки доброї літературної мови». «Літературна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У духовім житті кожного народу літературна мова відіграє важливу ролю:

вона бо сила культури, а культура – сила народу», – йдеться в публікації [244, с. 22]. Тут же автор назвав п'ять ознак літературної мови. За його словами, літературна мова повинна бути правильна, ясна, чиста, багата, милозвучна. Кожній з цих ознак митрополит присвятив окрему статтю на сторінках часопису «Віра й культура».

Він вважав, що найперша вимога від кожної літературної мови – щоб вона була правильна, тобто щоб не суперечила вимогам граматики своєї літературної мови. Автор звертає увагу читачів на те, що правильність літературної мови порушується неправильним вживанням слів. Розгляд цього питання серед української спільноти на еміграції був надзвичайно актуальним. Це засвідчує сам митрополит. Він підкреслює, що плутання значення слів, – часте явище, особливо серед тих, хто української мови не знають від дитинства й вивчали її несистематично [244, с. 22]. Говорячи про те, що слово живе тільки в реченні, і тільки в реченні набирає певного змісту, автор радить завжди мати під рукою словник і перевіряти чи правильно розуміємо значення слова.

У номері 2 (26) «Віри й культури» за 1955 рік Іван Огієнко розповідає про таку важливу ознаку літературної мови, як ясність мови. За його словами ясність мови залежить від двох умов: чіткості й простоти нашого мислення та від граматичної правильності побудови речення [245, с. 8 – 10]. Він радить уникати громіздких складнопідрядних речень, бо вони важкі для розуміння. Радить викладати думки простими реченнями.

Душею ясності мови автор називає «словолад» – граматично правильну побудову речення. І роз'яснює читачам «4 основні засади українського словоладу» [245, с. 9 – 10], а саме:

1) Підмет ставиться перед присудком: *Вітер завива.*
2) Прикметникове пояснення ставиться перед іменником: *Сердитий вітер*.
3) Прислівникове пояснення ставиться перед присудком: *Тихо прочитаєш*.
4) Іменникове пояснення ставиться по присудку: *Довбе ребра.*

Митрополит Іларіон переконує, що якщо кожне слово в реченні знаходитиметься на своєму місці, відповідно до правил, то таке речення буде докладно передавати думку і забезпечуватиме ясність мови.

Редактор часопису впевнений, що кожен, хто дбає про розвиток літературної мови, звертає увагу на чистоту її. Чиста, милозвучна мова притягує читачів, слухачів і має більший вплив на них.

Про чистоту мови як ознаку доброї літературної мови він розповідає у «Вірі й культурі» за 1956 рік, № 3 (27) та № 4 (28), де І. Огієнко пояснює, що чистоті літературної мови заважає неправильне вживання архаїзмів, варваризмів, невдалих неологізмів, вульгаризмів. Радить пильно стежити за доречністю вживання кожного такого слова і не вживати їх без потреби.

Ще однією важливою ознакою літературної мови І. Огієнко називає багатство мови. У № 5 (29) часопису за 1956 рік він зазначає, що багатою мова повинна бути не тільки у письменників, а й у всіх, хто працює з великою слухацькою аудиторією: духовенства, вчителів, адвокатів, політиків та ін. Зокрема, він пише, що багатство мови виявляється у багатстві нашого словника, радить кожному збагачувати власний словник небуденними словами, звертатись до української фразеології, не ігнорувати синоніми, бо вони урізноманітнюють і збагачують мову тощо.

Завершує редактор свою працю «Ознаки доброї літературної мови» розповіддю про милозвучність мови, що опублікована в № 6 «Віри й культури» за 1956 рік. Тут він наголошує, що літературна мова обов’язково повинна бути милозвучною. Для цього необхідно особливу увагу звертати на літературний наголос. Закликає вимовляти слова, дотримуючись правил, по-літературному, а не по-місцевому. Щоб мова була милозвучною, радить уникати повторення слів і зазначає, що прийнято писати так, щоб у двох сусідніх реченнях слова не повторювались і наводить конкретний приклад: «… не пишемо так: Брат пішов у ліс. Брат пробуде у лісі півдня, – тут без потреби повторено брат і ліс. Пишемо: Брат пішов у ліс; він пробуде там півдня; або: Брат пішов у ліс і пробуде у ньому (чи там) півдня, – у цім і

виявляється значення і завдання займенників прислівників» [246, с. 19], – зазначає І. Огієнко.

Як бачимо, автор, враховуючи різний рівень знання рідної мови серед українців-емігрантів, використав для пояснення простий, зрозумілий кожному читачу приклад. Твердий у переконанні, що культуру літературної мови творить увесь свідомий народ, редактор часопису намагався через шпальти свого видання поширювати серед читачів знання про основні ознаки й вимоги української літературної мови.

Дослідження І. Огієнка «Як писати для широких мас», надруковане на сторінках «Віри й культури» за 1955 рік у № 9 (21), № 10 (22), № 11 (23), № 12 (24), стало корисним і багатьом україномовним емігрантам, зокрема, журналістам і письменникам. У своїй праці він говорить про те, що багато працівників пера не дбають про свій стиль, а саме про його простоту і ясність. Зокрема зазначає, що часто в часописах, призначених для широкого кола читачів, з’являються статті, що і високоосвічена людина не може зрозуміти головної думки автора. І. Огієнко підкреслює, що нема стилю «наукового» і «популярного», а є стиль простий, ясний і є – темний, заплутаний. Він слушно зауважує, що учений, який розуміє свій обов’язок, уміє ділитися своїми знаннями і навчати маси, навіть про наукові речі пише простою, зрозумілою для широкого загалу мовою [248, с. 22].

У праці викладено десять заповідей неускладненого, звичайного письма. Автор пише, що ясний і простий стиль – то найкращий стиль. Закликає писати так, щоб усі розуміли і зауважує, що про це треба думати, починаючи писати. Радить ніколи не забувати, що написане може читати навіть малоосвічений. Акцентує увагу на тому, що хто пише неясно, той проповідує в пустелі й мало допомагає розвитку культури свого народу.

І. Огієнко підкреслює: «Є два способи думати: спосіб «інтелігентський» і «народній» – таке розбиття завжди шкідливе, – зауважує він. Автор стверджує, що «інтелігентський» спосіб думати шкодить розвиткові нашої загальної культури, оскільки його розуміє тільки обмежене

коло читачів. Закликає кожного працівника пера дбати, щоб у його працях «панував головно народній спосіб думати, цебто спосіб простий і ясний» [248, с. 22 – 23].

Про надзвичайно важливе значення виходу в світ книги митрополита Іларіона «Навчаймо дітей своїх української мови» серед українців діаспори йдеться у публікації Петра Ямняка. Він глибоко переконаний у тому, що примірник книги митрополита повинен бути в кожній українській хаті. Адже книга дає відповідь на одне з найголовніших питань, яке турбує емігрантів з України: Яким чином зберегти українцям у діаспорі свою ідентичність? Владика на це питання подає чітку, ясну і єдину відповідь: «Хочеш залишатися українцем, не цурайся рідної мови, бо коли її покинеш, покинеш навсе рідний народ. …Прочитавши цю спасенну книжечку, стає ясним: у своїй хаті й своїй Церкві повинна панувати всевладно й єдине: рідна мова! Її не вільно заступати іншою» [313, с. 24 – 25].

У матеріалі «Наша літературна мова» читаємо дві рецензії на книгу митрополита Іларіона «Наша літературна мова (як писати і говорити по-літературному)»: одну за авторства П. Коваліва, іншу – С. Гаєвського.

Обидва професори у своїх рецензіях дають високу оцінку новій праці із серії «Наша літературна мова» митрополита Іларіона. Зокрема, С. Гаєвський пише, що митрополит у попередніх виданнях розглядав мову з різних боків: у першому томі – історію української літературної мови, у другому томі – основи української літературної мови, у третьому томі – літературний наголос, а в четвертому томі вичерпується вся суть мови як культурної зброї нації [231, с. 19].

П. Ковалів інформує, що праця складається переважно з окремих статей на ті чи інші теми, об’єднані в окремі розділи, які становлять певну цілісність у системі літературної мови. Такий виклад матеріалу, на думку П. Коваліва, дав змогу авторові праці реалізувати головне завдання: «подати більше ілюстрованого матеріялу, щоб він сам пророчисто говорив і свідчив за себе, щоб він сам і навчав», – йдеться в рецензії [231, с. 18 – 19].

С. Гаєвський і П. Ковалів підкреслюють те, що свої лінгвістично-наукові спостереження митрополит Іларіон ілюструє з найдавніших рукописних пам'яток українського письменства. Тож, хто має його попередні книги з серії «Наша літературна мова», разом з новою працею матиме єдине повне джерело для вивчення української літературної мови.

Варто зауважити, що значна кількість статей Івана Огієнка, які увійшли до праці «Наша літературна мова (як писати і говорити по-літературному)», публікувалися на шпальтах «Віри й культури». Сам редактор і видавець журналу митрополит Іларіон пояснюючи читачам, чому в кожному числі «Віри й культури» друкувалися статті про поглиблене вивчення літературної мови, зазначав: «Навчаймося своєї літературної мови, і будемо знати її, і вже цим допоможемо росту культури її. Культура мови – то культура Народу! Хто ж не навчається своєї літературної мови, той спинює культуру її, а тим самим й розріст української культури взагалі і ставить її на заднє місце серед культур інших слов'янських народів» [148, с. 10].

Таким чином, базуючись на розглянутих матеріалах часопису, ми можемо зазначити, що «Віра й культура», завдяки зусиллям і редакційній політиці, яку вів митрополит Іларіон, – один з тих часописів, що питанням української літературної мови приділяв належну увагу, систематично дбаючи про її статус та рівень культури, сприяв розвиткові літературної мови.

Очільник часопису був відданий українській ідеї та служив українському народові – і саме це кредо пронизує усі огієнківські публікації.

Часопис став результатом невтомної праці видавця і редактора митрополита Іларіона та його колег, які успішно забезпечували змістовне наповнення журналу, ретельно підбираючи матеріал. За перший рік виходу часопису «Віра і культура» було опубліковано 20 матеріалів, що висвітлювали мовні питання. Загалом, на шпальтах видання мовознавчим питанням присвячено понад 110 публікацій.

Узагальнюючи вищевикладене, варто констатувати, що канадський українськомовний часопис «Віра й культура» видавництва «Наша культура» – це третій журнал, який видавався митрополитом Іларіоном у Канаді. На відміну від двох своїх попередників – народного християнського місячника «Слово істини», що висвітлював здебільшого питання релігійного характеру та науково-популярного місячника «Наша культура», що згодом, відхилився від заявленої програми і теж набув більш духовного спрямування, журнал «Віра й культура» увібрав у себе риси наукового-популярного, богословського та культурологічного видання та мав широке тематичне спрямування, що забезпечило йому популярність як серед авторів, так і серед читацької аудиторії української діаспори не тільки в Канаді, а й у світі.

Розглянуті матеріали часопису дають усі підстави стверджувати, що через шпальти місячника «Віра й культура» митрополит Іларіон популяризував українську мову, літературу, історію, українську православну церкву, національну культуру, знайомив читачів з актуальною на той час інформацією з релігійного і культурного життя, сприяючи, таким чином, розвиткові національно-духовного життя українців.

ВИСНОВКИ

Проведений джерельний аналіз публікацій часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» дозволив зробити наступні **висновки:**

1. Проаналізовано стан розроблення проблеми, рівень джерельного забезпечення теми та визначено методологічний інструментарій дослідження.

~ розглянуто історію вивчення часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» та виокремлено три групи/періоди її дослідження: перший – 1960-ті – 1980-ті рр. (радянська історіографія); другий – 1950-ті – поч. 1990-х рр. (українська історіографія в діаспорі); третій – 1991 рр. – до сьогодення (новітня українська історіографія). З'ясовано, що за радянською доби в Україні проблематика функціонування діаспорної преси не була актуальною. Через ідеологічний контроль та цензуру ця тема або замовчувалася, або подавалася дозованою, інколи спотвореною. Проте, в поодиноких розвідках А. Шлепакова, В. Євтуха, О. Мазуркевича проходила інформація про життя українців в еміграції, труднощі адаптації в соціокультурному середовищі зарубіжжя, економічні проблеми емігрантів тощо. Більш активно цю проблему вивчали українські дослідники в діаспорі. Підкреслено вагомість праць А. Животка, Л. Білецького, П. Кравчука, В. Дорошенка, О. Фединського, М. Марунчака, в яких вирішувалися проблеми функціонування зарубіжної періодики, її систематизація за географічним та хронологічним принципами, упорядкування покажчиків української еміграційної преси, видання бібліографічних щорічників тощо. Значний внесок у дослідження зробили сучасні українські вчені за останні три десятиліття. У працях О. Гриценко, М. Романюка, М. Присяжного, Н. Сидоренко, В. Губарця, І. Сковронської розглядалися питання функціонування української преси, її ролі у національно-духовному житті української діаспори, досліджувалося проблемно-тематичне насичення часописів, проте періодика видавництва «Наша культура» залишилися поза увагою авторів. Представницькою є група видань, де предметом дослідження є життя та творчість І. Огієнка, зокрема і

його діяльність під час еміграції у Канаді. Це праці М. Тимошика, З. Тіменика, І. Тюрменко, В. Ляхоцького, Є. Сохацької та ін. українських вчених, які вивчали роль митрополита Іларіона у консолідації української спільноти поза межами Батьківщини, його церковну, культурну, освітянську, виховну діяльність по збереженню української мови, національної культури та народних традицій. Окремі питання життя українців в еміграції досліджували Б. Лановик та С. Матейко: йдеться про внесок українських емігрантів у розвиток вітчизняної та світової культури; А. Атаманенко вивчила причини виникнення та особливості окремих періодів (хвиль) в українській еміграції; дослідила діяльність громадських об'єднань спрямованих на створення міжнародних організацій, пов'язаних із міграційними процесами у світі; О. Дзира акцентувала увагу на дослідженні праць зарубіжних істориків, де предметом вивчення була тема громадських об'єднань в еміграції, спрямована на збереження національної ідентичності українців; М. Палієнко досліджувала діяльність української еміграції та вивчала склад та функціонування архівних осередків як центрів вивчення зарубіжної україніки. Тим не менш, попри значні успіхи у вивченні життєдіяльності українських емігрантів Канади та функціонування українськомовної періодики, комплексного аналізу змістового насичення, жанрового розмаїття та авторського складу часопису, з'ясування його метричних показників, за винятком поодиноких згадувань, проведено не було.

~ сформовано та охарактеризовано комплекс джерел з досліджуваної проблеми, які систематизовані за трьома групами: а) неактуалізовані (архівні) документи та бібліотечні колекції; б) комплекти часописів «Слово істини» (листопад 1947 р. – жовтень 1951 р.); «Наша культура» (листопад 1951 р. – жовтень 1953 р.); «Віра й культура» (листопад 1953 р. – грудень 1967 р.); в) джерела особового походження: листування, спогади, некрологи. Досліджено документи всіх виокремлених груп та констатовано, що джерела з історії функціонування часописів зберігаються в провідних архівних та

бібліотечних установах: ЦДАМЛМ України (ф.1294 «Митрополит Іларіон (світське ім'я Огієнко Іван Іванович)»; бібліотеці Київської православної богословської академії (колекція Анни Фігус-Ралько); особистому архіві Голови фундації імені митрополита Іларіона Миколи Тимошика (повний комплект (48 чисел) часопису «Слово істини»); відділі зарубіжної україніки НБУВ (колекція Я. Б. Рудницького та ф. «Український народний дім – періодика»). Сукупно вони складають джерельну основу нашого дослідження. Другу групу складають комплекти часописів видавництва «Наша культура». До третьої групи віднесено спогади Анни Фігус-Ралько «Українська Канада», листування митрополита Іларіона з громадськими, духовними та культурними діячами, спогади дописувачів про пережите в Україні та некрологи на смерть Ю. Яновського, Л. Садовської, О. Грицая та ін.

~ визначено теоретичні засади роботи, в основу яких покладено систему принципів, підходів та методів: загальнонаукових, спеціальноісторичних та джерелознавчих методик. Робота ґрунтується на системному підході: часописи аналізувалися як комплексне соціально-інформативне джерело, складне за структурою, спрямуванням, формою подачі матеріалів. Загальнонаукові принципи історизму, цілісності, об'єктивності та всебічності використовувалися задля поглибленого аналізу часописів як багатогранного комплексного синтетичного джерела, що розкриває громадське та культурне життя української діаспори, функціонування її засобів масової інформації, що виконують як об'єднувальну функцію згуртування української громади за межами Батьківщини, так просвітницьку та виховну. Використано також методи аналізу та синтезу, порівняльно-історичний метод, кількісні методики дослідження, зокрема метод контент-аналізу при проведенні метричних підрахунків виходу чисел журналу, їхнього змістового спрямування, жанрових особливостей, авторства тощо. В роботі застосовано проблемно-тематичний принцип задля з'ясування змістового насичення часописів, їхнього інформаційного потенціалу з метою систематизації публікацій та

виокремлення матеріалів, що відображають національно-духовне життя української діаспори Канади.

2. Простежено передумови та причини заснування часопису «Слово істини», з'ясовано його загальне спрямування як релігійно-духовного видання та проаналізовано пріоритетну проблематику. Встановлено, що часопис виходив друком з листопада 1947 р. по жовтень 1951 р. і був заснований за ініціативи та коштом митрополита Іларіона. Опубліковано 48 чисел обсягом 32 двоколонні сторінки. Досліджено змістове насичення часопису, виокремлено п'ять груп публікацій, які уміщують найбільш актуальні теми в житті емігрантів Канади: історія української церкви та релігії, витоки християнства, ідеї православ'я; церковна та культурно-просвітницька діяльність митрополита Іларіона; проблеми українських емігрантів на чужині та організація допомоги їхнім родинам; збереження та популяризація пам'яток української культури, літературної мови, національних звичаїв та традицій; інформація про нові видання. Проаналізовано зміст функціонуючих рубрик часопису «Церковна хроніка», «Скитальниче життя», «Словник української літературної мови», «Нові книжки», «До наших читачів та прихильників» та ін., встановлено, що назви рубрик змінювалися та доповнювалися новими, різнилися за обсягом матеріалу та інформативністю. Кількісний та змістовий аналіз публікацій у рубриках сприяв визначенню пріоритетного спрямування матеріалів часопису «Слово істини». Констатовано, що найбільша кількість публікацій належала І. Огієнку, а відтак основний масив розвідок носив релігійний характер. Проте, доведено, що попри основну увагу до церковних та релігійних проблем, на шпальтах видання посіли досліди І. Огієнка «Шевченко як творець української літературної мови», «Котляревський як основоположник нової української літературної мови», «Слово о полку Ігореві», чисельні поетичні твори (всього 89 віршів митрополита Іларіона) «Кому я повім своє горе», «Схід сонця», «Вартівниця», «Бездомний» та ін., через які проходять

ідеї патріотизму, любов до вітчизни, праці на її благо, в чому він і вбачав провідну роль часопису в середовищі української еміграції.

3. Встановлено, що від листопада 1951 р. часопис змінює назву і виходить друком як науково-популярний місячник «Наша культура» до жовтня 1953 р. Зазнає змін і програма видання: поряд з публікацією богословських праць, досліджень з історії церкви та релігії друкуються розвідки з історії літератури, мистецтва, мовознавства, матеріальної культури, новини суспільного життя тощо. З'ясовано, що серед публікацій переважає тематика з української національної культури та освіти; публікації з історії церковних звичаїв та обрядодій, богослов'я, історії християнства; українське мовознавство, шевченкіана, гоголіана; мемуарна та епістолярна спадщина діячів української культури. Підкреслено, що оскільки домінуюча кількість публікацій належить перу митрополита Іларіона, який постійно вів рубрику «Наші церковні обряди й звичаї та богослужіння» часопис став джерелом знань з канонічного права, історії християнства й виконував просвітницьку та виховну місію. Констатовано, що значне місце на шпальтах часопису займають питання театрального та музичного мистецтва, зокрема про роль М. Заньковецької у становленні українського професійного театру, прем'єр музичних творів Б. Лятошинського та інших діячів мистецтва. Акцентується тема про початки книгодрукування в Україні. І. Огієнко переконливо доводить, що першим друкарем української книжки був не І. Федоров, який видав «Апостол» 1574 р., а німець Швайполь Фіоль, котрий 1491 р. у Кракові видрукував перші українські книжки.

Охарактеризовано мовознавчу тематику, з'ясовано, що найбільше уваги приділено значенню побутування української мови у діаспорі, підкреслено, що ця мова живе у творчості українських письменників Т. Шевченка, Л. Українки, М. Гоголя та ін. Окреме місце посідають публікації документів особового походження. Представлена епістолярна спадщина українського письменника А. Чайківського, спогади В. Шугаєвського про знищення

Чернігівського державного історичного музею та Успенського собору Києво-Печерської Лаври, С. Парамоніва про А. Кримського, та ін.

4. Проаналізовано склад, форми та напрями відображення життя української діаспори Канади на сторінках часопису «Віра й культура». З'ясовано, що редколегія видання продовжувала традиції своїх попередників та постійно розширювала рубрики та проблематику матеріалів. Охарактеризовано змістове насичення журналу, встановлені пріоритетні тематичні блоки, редакційний та авторський склад, коло дописувачів. З'ясовано, що найбільш актуальними темами залишалися: питання церковного життя в еміграції та на теренах материкової України; культурне життя української громади в Канаді; виховні та освітянські питання, зокрема збереження української мови; роль І. Огієнка в національно-духовному житті української діаспори. Функціонували рубрики: «З хроніки українського культурного життя», «Церковна хроніка», «Обряди і звичаї православної церкви», «Читачі про наші видання», «Серед книжок» тощо. Матеріали рубрик містили інформацію про релігійне, культурне та духовне життя в українській еміграції, будівництво та освячення нових храмів, стан церкви та віросповідання в радянській Україні тощо. Охарактеризовано культурологічну проблематику часопису, висвітлення наукових, літературних та мистецьких питань. Зокрема, про новинки літератури, музичних та театральних прем'єр, святкувань ювілеїв діячів культури та науки. Підкреслено особливу увагу до мовного питання, виокремлено дописи С. Парамоніва, П. Коваліва, О. Сірого, С. Килимника про необхідність збереження української мови, національних звичаїв та обрядів. Підраховано, що на шпальтах часопису було подано 110 матеріалів, присвячених рідній мові. Розглянуто висвітлення внеску І. Огієнка у національне життя української діаспори, підкреслено 40-річну працю митрополита над перекладом Біблії на українську мову, його опікування видавничою діяльністю, працю, спрямовану на духовне виховання української громади в еміграції, дотримання віри та християнських чеснот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні джерела

Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України (ЦДАМЛМ України у м. Києві)

Ф. 1294. Митрополит Іларіон
(світське ім'я Огієнко Іван Іванович)

Оп. 1.

1. Спр. 24. Лист Митрополита Іларіона до Н. Полонської-Василенко від 8 березня 1963 року. 18 – 19 арк.
2. Спр. 30. Лист М. Битинського до редактора часопису «Віра й культура» від 6 серпня 1957 р. 19 арк.
3. Спр. 40. Листи Коваліва П. Митрополиту Іларіону від 6 вересня 1952р.-22 вересня 1967 р. 35 арк.
4. Спр. 75. Лист Митрополита Іларіона до Архієпископа Михаїла від 23 вересня 1953 р. 34 арк.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Відділ зарубіжної україніки
Колекція Я.-Б. Рудницького

5. Каталог № 2 М-Н. Огієнко Іван. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народа: курс читаний в українськім народнім університеті. – Ляйпціг: Катеринослав: Українське вид-во, 1923. – 272 с.
6. Каталог «Український народний дім – періодика». Тека: Релігія. – «Слово істини». – 1947. – № 1, 2; 1948. – № 3, 4, 5, 6, 7.

7. Каталог «Український народний дім – періодика». Тека: Культура. Наука. Освіта. – «Наша культура». – 1951. – № 1, 2; 1952. – № 1,3, 4, 6, 8, 9, 10-11, 12.

Бібліотека Київської православної богословської академії

Колекція Анни Фігус-Ралько

8. Журнал «Віра й культура» – листопад 1953. № 1 – жовтень 1954. – 12;

9. Журнал «Віра й культура» – листопад 1954. – № 1 (13) – жовтень 1955. – № 12 (24);

10. Журнал «Віра й культура» – листопад 1955. – № 1 (25) – жовтень 1956. – № 12 (36);

11. Журнал «Віра й культура» – листопад 1956. – № 1 (37) – жовтень 1957. – № 12 (48);

12. Журнал «Віра й культура» – листопад 1957. – № 1 (49) – жовтень 1959. – № 12 (73);

13. Журнал «Віра й культура» – листопад 1959. – № 1 (74) – жовтень 1961. – № 12 (97) ;

14. Журнал «Віра й культура» – листопад 1961. – № 1 (98) – жовтень 1963. – № 12 (121);

15. Журнал «Віра й культура» – листопад 1963. – № 1 (122) – 1 жовтень 1965. – № 12 (144);

16. Журнал «Віра й культура» – листопад 1965. – № 1 (145) – жовтень 1967. – № 12 (162)

17. Журнал «Наша культура» – листопад 1951. – № 1 – жовтень 1953. – № 1 – 12.

18. Журнал «Слово істини» – 1947. – № 2.

2. Опубліковані джерела

а) Матеріали часописів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура»

19. Академія Наук УССР // Наша культура. – 1953. – № 6 (183). – С. 37.

20. Андрієвський А. М. Матеріальний стан наших скитальників // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 26.

21. Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура. – 1952. – № 7 (172). – С. 5 – 14.

22. Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 5 – 16.

23. Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура. – 1953. № 4 – 5(181 – 182).– С. 13 – 22.

24. Архієпископ Михаїл. Про ікони й іконографію // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С.7 – 12.

25. Битинський М. Печатка князя Льва Даниловича // Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 25 – 28.

26. Біда К. Ідеологія совєтської літератури // Наша культура. – 1951. – № 1 – С. 25 – 30.

27. Біда Костянтин. На грані науки й мистецтва // Наша культура. – 1952. – № 7 (172). – С. 15 – 22.

28. Біденко Йосип «До людей доброї волі» // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 30 – 31.

29. Боротьба з релігією //Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 34 – 35.

30. Верхньо-інгулецьку зрощувальну систему закінчено // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

31. Вивчення української мови // Слово істини. – 1948. – № 5. – С. 30.

32. Видавництво ім. Чехова // Наша культура. – 1953. – № 3 (180). – С. 35.

33. Видання УВАН в США // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 38.

34. Вирубують карпатські ліси // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

35. Виставка китайського мистецтва у Львові // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

36. Виставка творів самодіяльних мистців // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

37. Вінці на вінчанні // Наша культура. – 1953. – № 4 – 5(181 – 182). – С. 65.

38. Віра й культура // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 30.

39. Вітаємо «Віру й культуру» // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 11.

40. Волинський І. Національне церковне право // Наша культура. – 1952. – № 6 (171). – С. 9 – 16.

41. Гнатюк С. Рецензія // Віра й культура. – 1954. – № 12. – С. 21 – 22.

42. Голос громадянства про «Нашу культуру» // Наша культура. – 1952. – № 6 (171). – С. 36.

43. Голос наших читачів про «Слово істини» й церковні справи // Слово істини. – 1951. – № 8 (44). – С. – 22.

44. Гончаренко І. Ваше Блаженство, Блаженніший Владико Митрополите! // Віра й культура. – 1965. – № 12 (144). – С. 22.

45. Гончаренко І. Виховання дітей в еміграційних умовинах // Віра й культура. – 1958. – № 7 (55). – С. 11 – 14.

46. Гончаренко І. Виховання дітей в еміграційних умовинах // Віра й культура. – 1958. – № 10 – 11 (58 – 59). – С. 4 – 8.

47. Гончаренко І. Воля і розумові здібності українця // Віра й культура. – 1956. – № 8. – С. 14 – 16.

48. Гончаренко І. Естетичне виховання дітей у родині // Віра й культура. – 1955. – № 11 (23). – С. 31 – 32.

49. Гончаренко І. Культ жінки-матері // Віра й культура. – 1955. – № 7 (19). – С. 4 – 6.

50. Гончаренко І. Мати й мачуха // Віра й культура. – 1955. – № 1(25). – С. 27 – 28.

51. Гончаренко І. Рецензії // Віра й культура. – 1954. – № 10. – С. 27 – 28.

52. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1954. – № 8. – С. 6 – 10.

53. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 13 – 17.

54. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1954. – № 10. – С. 14 – 16.

55. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1954. – № 12. – С. 6 – 9.

56. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1955. – № 6 (18). – С. 5 – 8.

57. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1955. – № 7 (19). – 19 – 22.

58. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1955. – № 8 (20). – С. 15 – 17.

59. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1955. – № 11 (23). – С. 16 – 18.

60. Гончаренко І. Роля родини у вихованні дитини // Віра й культура. – 1955. – № 12 (24). – С. 10 – 13.

61. Гончаренко І. Роля сім’ї у вихованні в дітей культурної поведінки // Віра й культура. – 1957. – № 5 (41). – С. 22.

62. Гончаренко І. Совєти вбивають душу народу // Віра й культура. – 1955. – № 4 (16). – С. 26 – 27.

63. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1956. – № 3 (27). – С. 9 – 12.

64. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1956. – № 4 (28). – С. 13 – 17.

65. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1956. – № 6 (30). – С. 28 – 30.

66. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1957. – № 6 (42). – С. 31 – 32.

67. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1959. – № 4 (64). – С. 31 – 32.

68. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1959. – № 5 (65). – С. 18 – 19.

69. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1959. – № 6 (66). – С. 17 – 20.

70. Гончаренко І. Український національний характер // Віра й культура. – 1959. – № 12 (72). – С. 9 – 11.

71. Гончаренко І. Щасливе подружжя // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 21– 24.

72. Двомовність партійних газет у Києві // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С. 37.

73. Досліди над космічними проміннями // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

74. Єреміїв Мих. Еміграційні перспективи на 1948 рік // Слово істини. – 1948. – № 5. – С. 17 – 21.

75. Єреміїв Мих. Радісна вістка // Слово істини. – 1948. – № 4. – С. 4 – 7.

76. Життя Митрополитального собору в Вінніпегу // Слово істини. – 1948. – № 2 (14). – С. 29 – 31.

77. Життя Митрополитального Собору в Віннпегу. Пам’ять Лесі Українки // Слово істини. – 1949. – № 5 (17) – С. 28 – 30.

78. Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу. Глибокопатріотичний приклад // Слово істини. – 1949. – № 12 (24). – С. 27 – 30.

79. Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу. Митрополитальний Хор // Слово істини. – 1949. – № 12 (24). – С. 27 – 30.

80. Життя Митрополитального Собору в Віннпегу. Сестрицтво // Слово істини. – 1950. – № 3 (27). – С. 27 – 30.

81. Жук Б. Орнамент та техніка золотих сережок великокняжої доби Київської Руси // Наша культура. – 1953. – № 4 – 5 (181 – 182). – С. 27 – 32.

82. Жук Б. Орнамент та техніка золотих сережок великокняжої доби Київської Руси // Наша культура. – 1953. – № 10 – 11 (187 – 188). – С. 17 – 22.

83. Журнали в УССР // Наша культура. – 1953. – № 3 (180). – С. 37.

84. З новим роком, з новим щастям! // Слово істини. – 1951. – № 4 (40). – С. 1 – 4.

85. З хроніки українського культурного життя // Віра й культура. – 1954. – № 8. – С.1.

86. З хроніки українського культурного життя. «Передача» Крима Україні // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С.1.

87. З хроніки українського культурного життя. «Українізація» Пряшівщини // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С.1.

88. З хроніки українського культурного життя. Д-р Остап Грицай // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 1.

89. З хроніки українського культурного життя. Л. Садовська // Віра й культура. – 1954. – № 10. – С. 1.

90. З хроніки українського культурного життя. Юрій Яновський // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 1.

91. Зощенко М. Кіно-драма // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С. 25 – 26.

92. Зощенко М. Лазня // Наша культура. – 1952. – № 1 (178). – С. 31 –34.

93. Зощенко М. Наша кооперація // Наша культура. – 1953.– № 4 – 5 (181 – 182). – С. 37 – 40.

94. Зощенко М. Ростемо // Наша культура. – 1953. – № 7 (184). – С. 15 – 20.

95. Зощенко М. Злодії // Наша культура. – 1953.– № 3 (180). – С. 21 – 24.

96. І. Дитяча злочинність // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 24.

97. І. О. Небувала загроза для світу. Комуністична мораль // Віра й культура. – 1959. – № 1. – С. 21.

98. І. О. Тільки вірою переможемо Комунізм // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 29 – 30.

99. Іконограф. Запрестольний образ у катедральному соборі Св. Володимира у м. Торонто // Наша культура. – 1953. – № 7 (184). – С. 9 – 14.

100. Іларіон. Бездомний // Слово істини. – 1947. – № 1. – С. 8.

101. Іларіон. Бережімо свої рідні традиції! // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С. 5 – 9.

102. Іларіон. Бережімо свою рідну мову // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 1 – 2.

103. Іларіон. Бережімо свою Церкву! // Слово істини. – 1951. – № 5. – С. 1–10.

104. Іларіон. Блаженний, хто й скоти милує // Віра й культура. – 1954. – № 7. – С. 25.

105. Іларіон. Борімося з небезпекою // Віра й культура. – 1957. – № 6 (42). – С. 2.

106. Іларіон. Будівничі й руїнники Української Православної Церкви // Слово істини. – 1950. – № 7 (31). – С. 1 – 8.

107. Іларіон. Будівничі й руїнники Української Православної Церкви // Слово істини. – 1950. – № 8. – С. 15 – 18.

108. Іларіон. Будівничі й руїнники Української Православної Церкви // Слово істини. – 1950. – № 9. – С. 6 – 12.

109. Іларіон. Віковічна слава української церкви // Слово істини. – 1951. – № 3 (39). – С. 1 – 7.

110. Іларіон. Вічність ідеології «Слова о полку Ігореві» // Слово істини. – 1950. – № 12 (36). – С. 1 – 9.

111. Іларіон. Гебраїзми в старослов'янській мові // Наша культура. – 1952. – № 8 (173). – С. 18 – 24.

112. Іларіон. Гебраїзми в старослов'янській біблійній мові // Наша культура. – 1953. – № 8 (185). – С. 5 – 10.

113. Іларіон. Гебраїзми в старослов'янській біблійній мові // Наша культура. – 1953. – № 9 (186). – С. 9 – 14.

114. Іларіон. Гебраїзми в старослов'янській біблійній мові // Наша культура. – 1953. – № 12 (189). – С. 10 – 12.

115. Іларіон. Джерело любови. Читанка для молоді. І. Любов мур пробиває // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 62.

116. Іларіон. До всіх людей доброї волі. Творімо опікунства для наших скитальників. Самарянин // Слово істини. – 1947. – № 1. – С. 5 – 8.

117. Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української церкви // Слово істини. – 1948. – № 8. – С. 1 – 12.

118. Іларіон. Догматичний і канонічний стан української церкви // Слово істини. – 1948. – № 1 (13). – С. 1 – 18.

119. Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української церкви // Слово істини. – 1949. – № 5 (17). – С. 14 – 27.

120. Іларіон. Достойно вшануймо рік нашої Української Православної Церкви в Канаді // Наша культура. – 1953. – № 6 (183). – С. 5 – 10.

121. Іларіон. Душа. Мовно-семантичний нарис // Слово істини. – 1950. – № 4(28). – С.1 – 6.

122. Іларіон. Єднаймося в одну Святу Митрополію // Слово істини. – 1949. – № 5. – С. 9 – 11.

123. Іларіон. З Новим роком – з новим щастям // Слово істини. – 1951. – № 4. – С. 1 – 4.

124. Іларіон. Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво // Слово істини. – 1951. – № 10 – 11 (46 – 47). – С. 6 – 18.

125. Іларіон. Кому я повім своє горе // Слово істини. – 1947. – № 1. – С. 5.

126. Іларіон. Котляревський як основоположник нової української літературної мови // Слово істини. – 1950. – № 7 (31). – С. 22 – 26.

127. Іларіон. Котляревський як основоположник нової української літературної мови // Слово істини. – 1950. – № 8 (32). – С. 19 – 25.

128. Іларіон. Котляревський як основоположник нової української літературної мови // Слово істини. – 1950. – № 9 (33). – С. 12 – 16.

129. Іларіон. Котляревський як основоположник нової української літературної мови // Слово істини. – 1950. – № 10 – 11 (34 – 35). – С. 10 – 16.

130. Іларіон. Котляревський як основоположник нової української літературної мови // Слово істини. – 1951. – № 4 (40). – С. 11 – 16.

131. Іларіон. Криниця любови. Читанка для молоді. VI. Тільки любов вічна // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 26 – 28.

132. Іларіон. Криниця любови. Читанка для молоді. VII. Любімо найбільше свій рідний народ // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 28.

133. Іларіон. Криниця любови. Читанка для молоді. XII. Найбільша заповідь // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 29.

134. Іларіон. Любити – то прощати // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 24 – 25.

135. Іларіон. Любити треба за добрість, а не за красу // Віра й культура. – 1953. – № 2. – С. 26.

136. Іларіон. Любов – то служіння // Віра й культура. – 1965. – № 3 (135). – С. 5.

137. Іларіон. Любімо найбільше свій рідний народ // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 27 – 28.

138. Іларіон. Любімо свою церкву! //Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 17 – 20.

139. Іларіон. Любов мур пробиває // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С.61 – 62.

140. Іларіон. Любов мусить бути добровільна // Віра й культура. – 1953. – № 2. – С. 26 – 27.

141. Іларіон. Любов'ю злодія спинимо // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 26 – 27.

142. Іларіон. Милосердний самарянин // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 1 – 4.

143. Іларіон. Молитва за святу Українську церкву та за народ // Слово істини. – 1948. – № 5. – С. 30 – 31.

144. Іларіон. Найбільша заповідь // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 29.

145. Іларіон. Найбільша любов // Віра й культура. – 1954. – № 10. – С.23.

146. Іларіон. Найбільше щастя // Слово істини. – 1948. – № 7. – С. 1.

147. Іларіон. Наш символ віри // Наша культура. – 1951. – № 1 – С. 7 – 14.

148. Іларіон. Наша літературна мова // Віра й культура. – 1958. – № 8 (56). – С. 10.

149. Іларіон. Наша найперша справа // Слово істини. – 1948. – № 4. – С. 1 – 2.

150. Іларіон. Не знають, що вони чинять… // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 15 – 17.

151. Іларіон. Нехай буде наша Церква Богові на славу, а народові на спасіння // Слово істини. – 1951. – № 10 – 11. – С. 1 – 5.

152. Іларіон. Новий переклад Біблії // Віра й культура. – 1962. – № 10 – 11 (106 – 107). – С. 3 – 12.

153. Іларіон. Перші записані слов'янські слова // Наша культура. – 1952. – № 5 (170). – С. 30.

154. Іларіон. Під один омофор // Слово істини. – 1949. – № 6. – С. 1 – 4.

155. Іларіон. Посильмо свою любов у житті // Слово істини. – 1948. – № 2. – С. 1 – 3.

156. Іларіон. Пости // Наша культура. – 1953. – № 4 – 5 (181 – 182). – С. 41 – 48.

157. Іларіон. Пости // Наша культура. – 1953. – № 7 (184). – С. 15 – 16.

158. Іларіон. Початок українського друкарства // Наша культура. – 1952. – № 1 (178). – С. 5 – 10.

159. Іларіон. Радуймося й веселімося, бо Господь постійно з нами! // Наша культура. – 1953. – № 10 – 11 (187 – 188). – С. 23 – 26.

160. Іларіон. Рідна мова і Біблія // Наша культура. – 1952. – № 6 (171). – С. 22.

161. Іларіон. Рідна мова. Створення людської мови. Містерія на одну дію // Слово істини. – 1950. – № 4 (28). – С. 16 – 19.

162. Іларіон. Рідна мова. Створення людської мови. Містерія на одну дію // Слово істини. – 1950. – № 5(29). – С. 13 – 18.

163. Іларіон. Ряди чи поверхи в іконостасі // Наша культура. –1953. – № 8 (185). – С. 25 – 30.

164. Іларіон. Серце без любови черстве // Віра й культура. – 1954. – № 5. – С. 26 – 27.

165. Іларіон. Сила любові безмірна // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 62 – 64.

166. Іларіон. Сійте любов – пожнете спокій! // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 2 – 4.

167. Іларіон. Славимо Господа правильно! // Слово істини. – 1950. – № 3. – С.1.

168. Іларіон. Слово «глум» // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 26 – 28.

169. Іларіон. Служити народові – то служити Богові! // Віра й культура. – 1954. – № 8. – С. 24 – 25.

170. Іларіон. Стилістичні нариси // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 47 – 50.

171. Іларіон. Сучасний імперіалізм супроти української церкви // Віра й культура. –1960 – № 4 (76). – С. 1 – 4.

172. Іларіон. Тільки любов вічна // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 26 – 27.

173. Іларіон. Усі ставаймо до творчої праці на Божій ниві! // Слово істини. – 1951. – № 12 (48). – С. 1 – 6.

174. Іларіон. Христос воскрес // Слово істини. – 1948. – № 6. – С. 2 – 5.

175. Іларіон. Христос воскрес // Слово істини. – 1951. – № 7. – С. 1 – 5.

176. Іларіон. Христос воскрес – воскресне й Свята Українська Церква // Слово істини. – 1950. – № 6. – С. 1 – 4.

177. Іларіон. Чи «Слово о полку Ігореві» справді згоріло? // Слово істини. – 1950. – № 10– 11 (34 – 35). – С. 1– 6.

178. Іларіон. Чистому серцем // Віра й культура. – 1963. – № 1 (121). – С. 18 – 19.

179. Іларіон. Чого нас навчає Різдво Христове // Слово істини. – 1949. – № 2. – С. 1 – 4.

180. Іларіон. Шануй батька та матір свою, і добре тобі буде // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 28.

181. Іларіон. Шевченко як творець української літературної мови // Слово істини. – 1948. – № 10 – 11. – С. 22 – 27.

182. Іларіон. Як поводитися у божому храмі // Слово істини. – 1950. – № 6 (30). – С. 21 – 27.

183. Килимник С. Писанка // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 20 – 23.

184. Килимник С. Свята гора Афон // Віра й культура. – 1962. – № 10 – 11 (106 – 107). – С. 16 – 19.

185. Килимник С. «Наша літературна мова» нова праця Митрополита Іларіона // Віра й культура. – 1959. – № 8 (68). – С. 20.

186. Килимник С. Велетень праці – митрополит Іларіон // Віра й культура. – 1957. – № 8 (44). – С. 11 – 17.

187. Килимник С. Віковічні наші рани // Віра й культура. – 1960. – № 8 (80). – С. 21.

188. Килимник С. З недавніх спогадів // Віра й культура. – 1956. – № 5 (29). – С. 19 – 21.

189. Килимник С. Зруйнування Київських святинь// Віра й культура. – 1957. – № 1 (49). – С. 10 – 12.

190. Килимник С. Зруйнування Київських святинь // Віра й культура. – 1957. – № 9 (45). – С. 12 – 17.

191. Килимник С. Зруйнування Київських святинь // Віра й культура. – 1958. – № 3 (51). – С. 17 – 20.

192. Килимник С. Історична епопея «Наш бій за державність» // Віра й культура. – 1962. – № 2 (110). – С. 17 – 18.

193. Килимник С. Кривий танець // Віра й культура. – 1958. – № 7 (55). – С. 9 – 10.

194. Килимник С. Новий переклад Біблії // Віра й культура. – 1963. – № 6 (114). – С. 23.

195. Килимник С. Писанка // Віра й культура. – 1954. – № 7. – С. 26 – 28.

196. Килимник С. Похоронні обичаї тілопалення у стародавніх слов’ян // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 20 – 24.

197. Килимник С. Похоронні обичаї тілопалення у стародавніх слов'ян // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 22 – 24.

198. Килимник С. Православні українці Канади люблять і шанують свого митрополита // Віра й культура. – 1958. – № 9 (57). – С. 4 – 6.

199. Килимник С. Преподобна Анна Всеволодівна. Рецензія // Віра й культура. – 1960. – № 12 (84). – С. 24.

200. Килимник С. Розп'ятий Мазепа // Віра й культура. – 1961. – № 9 (93). – С. 10 – 11.

201. Килимник С. Свята гора Афон // Віра й культура. – 1962. – № 1 (109). – С. 30 – 32.

202. Килимник С. Свята гора Афон // Віра й культура. – 1963. – № 3 (111). – С. 12 – 15.

203. Килимник С. Свята гора Афон // Віра й культура. – 1963. – № 7 (115). – С. 17 – 20.

204. Килимник С. Свята гора Афон // Віра й культура. – 1964. – № 8 – 9 (128–129). – С. 8 – 12.

205. Килимник С. Стародавня веснянка «А ми просо сіяли» // Віра й культура. – 1959. – № 8 (68). – С. 10 – 13.

206. Кіностудія «Київучфільм» // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

207. «Князь Ігор» на сцені Львівського Оперного Театру // Наша культура. – 1953. – № 3 (180). – С. 4.

208. Ковалів П. Як утворились і розвивались літературні мови // Віра й культура. – 1961. – № 8. – С. 9 – 13.

209. Колгоспний університет // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

210. Котульський М. Слово істини // Слово істини. – 1948. – № 5 – С. 32.

211. Криниця любови // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 24.

212. Лаврієнко М. Розрощуймо нашу літературну мову // Віра й культура. – 1953. – № 2. – С. 24 – 25.

213. Листи наших прихильників про «Слово істини» // Слово істини. – 1950. – № 5 (29). – С. 21 – 23.

214. Листи наших прихильників. Догматичний і канонічний стан нашої церкви // Слово істини. – 1950. – № 7 (31). – С. 26 – 27.

215. Літопис про війну Богдана Хмельницького // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

216. Мандрівна виставка творів совєтськіх митців у Макіївці // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

217. Митрополит Іларіон. Воскреснемо і ми! // Наша культура. – 1953. – № 7 (184). – С. 5 – 8.

218. Митрополит Іларіон. Не можу мовчати! // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 1 – 7.

219. Митрополит Іларіон. Нехай буде наша церква Богові на славу, а народові на спасіння // Слово істини. – 1951. – № 10 - 11 (46 – 47). – С. 1 – 5.

220. Митрополит Іларіон. Сійте любов, – пожнете спокій! // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 2 – 4.

221. Митрополит Іларіон. Як поводитися у божому храмі // Слово істини. – 1950. – № 4 (28). – С. 13 – 16.

222. Митрополитальний комітет опіки над скитальниками // Слово істини. – 1947. – № 2. – С. 29 – 32.

223. Митрополитальний комітет опіки над скитальниками // Слово істини. – 1948. – № 5. – С. 26 – 28.

224. Міллер М. Таємниці Десятинної церкви // Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 19 – 26.

225. Мостович Леонид. Умирають з голоду // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 16 – 20.

226. Мулик-Луцик Юрій. Перші потреби української гоголіяни // Наша культура. – 1952. – № 5 (170). – С. 17 – 24.

227. Назар Стодоля // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

228. Населення міста Вінніпегу // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 3.

229. Наш місячник подвоївся розмірами // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 1 – 8.

230. Наша культура // Наша культура. – 1953. – № 6 (183). – С. 38.

231. Наша літературна мова // Віра й культура. – 1959. – № 1 (73). – С. 19 – 20.

232. Наші церковні обряди й звичаї та богослужби // Наша культура. – 1953. – № 4 – 5 (181 – 182). – С. 65.

233. Нестеренко А. Візантія й Україна // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 29 – 30.

234. Нестеренко А. Книга нашого буття на чужині // Віра й культура. – 1956. – № 10 – 11(35 – 34). – С. 12 – 13.

235. Нищення релігійних пам’яток в Галичині // Віра й культура. – 1960. – № 12. – С. 24.

236. Нова праця Митрополита Іларіона // Слово істини. – 1950. – № 5 (29). – С. 12 – 13.

237. Новий журнал // Слово істини. – 1951. – № 12 (48). – С. 31.

238. Новий робочий день в УССР // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175– 176). – С. 3.

239. Нові книжки // Слово істини. – 1949. – № 9 (21). – С. 32.

240. Нові лавреати сталінської премії // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

241. Нові фільми українських кіностудій // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

242. Оберемко Й. Інж. А. Ф. Нестеренко // Віра й культура. – 1964. – № 3 (123). – С. 27.

243. Огієнко І. Мова наших сучасних видань // Слово істини. – 1948. – № 8. – С. 25 – 27.

244. Огієнко І. Ознаки доброї літературної мови // Віра й культура. – 1955. – № 1. – С. 22 – 23.

245. Огієнко І. Ознаки доброї літературної мови // Віра й культура. – 1955. – № 2 (26). – С. 8 – 10.

246. Огієнко І. Ознаки доброї літературної мови // Віра й культура. – 1956. – № 6 (30). – С. 19.

247. Огієнко І. Сучасна українська літературна мова // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 25 – 28.

248. Огієнко І. Як писати для широких мас // Віра й культура. – 1955. – № 9 (21). – С. 22 – 23.

249. Одарченко П. Переклади Лесі Українки з Біблії // Наша культура. – 1951. – № 1 (166). – С. 22 – 25.

250. Олександрів Борис. Вичерпані // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 18 – 19.

251. Онезький. Про релігію в СССР // Наша культура. – 1953. – № 3 (180). – С. 19 – 22.

252. Онук Шевченкового брата // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 3.

253. Пам'ятник Марку Черемшині // Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 4.

254. Парамонів С. Агатангел Кримський // Наша культура. – 1952. – № 1 (178). – С. 15 – 22.

255. Парамонів С. Мова – доказ культурности // Віра й культура. – 1954. – № 11. – С. 19 – 20.

256. Передплата на 1949 рік // Слово істини. – 1948. – № 12. – С. 2.

257. Погляд комуністів на релігію // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С. 32.

258. Погруддя Т. Шевченка // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 3.

259. Полонська-Василенко Н. Князь Київський Аскольд і перше хрещення Руси // Наша культура. – 1952. – № 8 (173). – С. 23 – 30.

260. Полонська-Василенко Н. Шевченко // Наша культура. – 1952. – № 1 (178). – С. 11 – 16.

261. Полонська-Василенко Н. Шевченко // Наша культура. – 1952. – № 2 (179). – С. 11 – 18.

262. Полонська-Василенко Н. Шевченко // Наша культура. – 1952. – № 4 – 5 (181 – 182). – С. 21 – 26.

263. Полонська-Василенко Н. Шевченко // Наша культура. – 1953. – № 9 (186). – С. 5 – 10.

264. Початки техніки друкарства // Наша культура. – 1952. – № 5 (170). – С. 31.

265. Православний. Українська мова й молодь // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 30.

266. Праця Митрополитального Собору у Вінніпегу. Початок курсів українознавства // Слово істини. – 1948. – № 9 – С. 26 – 27.

267. Привіт від Волиняків // Віра й культура. – 1963. – № 4 (112). – С. 27.

268. Припинення окремого недільного додатку «Свободи» // Наша культура. – 1953. – № 4 – 5 (171). – С. 3.

269. Пурпур заходу // Слово істини. – 1947. – № 1. – С. 32.

270. Редакційна колегія «Віри й культури» // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 30.

271. Розкопки стародавнього міста Вишгороду // Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 4.

272. Романенко А. Спомин з життя на Холмщині // Наша культура. – 1951. – № 1 – С. 30 – 35.

273. Рятуйте! // Віра й культура. – 1960 – № 9. – С. 22.

274. Садиленко М. Перша Українська Парафія в Полтаві // Наша культура. – 1952. – № 8 (173). – С. 31 – 32.

275. Сенютович-Бережний В. Іоаникій Сенютович // Наша культура. – 1952. – № 1 (178). – С. 21 – 26.

276. Сірий Олександр. Мова України // Віра й культура. – 1954. – № 6. – С. 29 – 30.

277. Скакальський Іов. Десятиліття видавничої праці митрополита Іларіона в Канаді // Віра й культура. – 1957. – № 2 (50). – С. 9 – 12.

278. Слово істини // Слово істини. – 1949. – № 5 (17). – С. 32.

279. Слово о полку Ігореві // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

280. Смик М. Не перебільшуймо московського впливу на Українську Православну Церкву // Наша культура. – 1953. – № 9 (186) – С. 21–24.

281. Совачева Ганна. Життя скитальників // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 16 – 20.

282. Сорочинський ярмарок» у Буенос-Айрес // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 3.

283. Стан церкви в Совєтській Україні не змінився // Наша культура. – 1953. – № 7 (184). – С. 34 – 35.

284. Степовий О. Православна Церква в Україні під Совєтами // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 19.

285. Сумна доля Михайлівського монастиря // Наша культура. – 1951. – № 1 (166). – С. 36 – 37.

286. Творімо українську культуру всіма силами нації // Наша культура 1951. – № 1. – С. 5 – 6.

287. Телевізія в Києві // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

288. У Бейруті // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

289. У Совєтах збільшилась боротьба проти релігії // Віра й культура. – 1954. – № 12. – С. 28 – 29.

290. Українець на чолі // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

291. Українка на міжнародньому конгресі журналісток в Гамбургу // Наша культура. – 1953. – № 4 (183). – С. 3.

292. Українське малярство в Ірані // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 4.

293. Учасниця. Незабутня хвилина // Наша культура. – 1951. – № 1 – С. 15 – 21.

294. Филипович Стефанія. Смерть косить // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 16 – 20.

295. Харківський Університет у новому приміщенні // Наша культура. – 1952. – № 9 (174). – С. 3.

296. Церква під Совєтами // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 30.

297. Церковна Хроніка // Віра й культура. – 1954. – № 10. – С. 26.

298. Церковна Хроніка // Слово істини. – 1949. – № 10 – 11 (22 – 23). – С. 24 – 27.

299. Церковна Хроніка. «Журнал Московской Патриархии» // Слово істини. – 1949. – № 1 (25). – С. 22 – 25.

300. Церковна Хроніка. Воркстон, Саск. // Віра й культура. – 1954. – № 11. – С. 32.

301. Церковна Хроніка. Дрифтинг Ривер, Ман. // Віра й культура. – 1954. – № 11. – С. 32.

302. Церковна Хроніка. Комісія Недільної Школи // Віра й культура. – 1956. – № 4 (28). – С. 26.

303. Церковна Хроніка. Окружні Церковні З'їзди. // Віра й культура. – 1954. – № 11. – С. 32.

304. Церковна Хроніка. Храм у Содбурі // Віра й культура. – 1954. – № 11. – С. 33.

305. Число газет в ЗША // Наша культура. – 1952. – № 6 (171). – С. 34 – 35.

306. Число українців у Канаді // Наша культура. – 1952. – № 10 – 11 (175 – 176). – С. 3.

307. Читачі про «Нашу культуру» та її видання, і про «Поділ» // Наша культура. – 1953. – № 10 – 11 (187 – 188). – С. 38.

308. Чуб Дмитро. Марія Заньковецька в спогадах сучасників (1860 – 1934 – 1952) // Наша культура. – 1952.– № 9 (174). – С. 9 – 18.

309. Шавлач Ол. Нищення українських наукових сил // Слово істини. – 1948. – № 3. – С. 17.

310. Шугаєвський В. Печатка великого князя Мстислава // Наша культура. –1952. – № 7 (172). – С. 23 – 28.

311. Ювілейна виставка робіт художниці Олени Кульчицької // Наша культура. – 1953. – № 6 (183). – С. 37.

312. Як підходити до Св. Причастя // Наша культура. – 1953. – № 8 (185). – С. 32.

313. Ямняк П. Навчаймо дітей своїх української мови! // Віра й культура. – 1961. – № 1. – С. 24 – 25.

314. 250-ліття російської газети // Наша культура. – 1952. – № 6 (183). – С. 37.

б) Видання, опубліковані в діаспорі

315. Бачинський Ю. Українська імміграція у Сполучених Штатах Америки. – Нью-Джерсі, 1995. – 340 с.

316. Бичинський З. Історія Канади / переднє слово Ч. В. Гордона (Ралф Коннор). – Вінніпег, 1928. – 222 с.

317. Білецький Леонід. Українські піонери в Канаді 1891–1951. – Вінніпег, 1951. – 128 с.

318. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / передм. Я.-Б. Рудницького. – Монтреаль; Оттава, 1991. – XIV, 485 с.

319. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1977. – 341с.

320. Бочковський Ольгерд Іпполіт. Українська журналістика на тлі доби: (історія, демократичний досвід, нові завдання) за ред.: К. Костева, Г. Комаринського; Український технічно-господарський інститут. – Мюнхен, 1993. – 204 с.

321. Вовк А. Проблеми термінології в українській діаспорі // Бюлетень. – Мюнхен. – № 4 – 5. – 1983. – С. 3 – 8.

322. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 3. Доба росту й диференціяці: роки 1925 – 1929. – Вінніпег, 1965. – 305 с.

323. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 4. Доба росту й диференціяції: роки 1930 – 1939. – Вінніпег, 1969. – 475 с.

324. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 5. Доба консолідаційних заходів, воєнні роки й повоєнна розбудова 1940 – 1949. – Вінніпег, 1973. – 464 с.

325. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 7. 1960 – 1969. – Едмонтон, 1986. – 545 с.

326. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 8. 1970 – 1979. – Едмонтон, 1992. – 534 с.

327. Горлач С. Українсько-канадські приповідки і афоризми / С. Горлач. – Торонто, 1985. – 471 с.

328. Дорошенко В. Покажчик літератури про українську пресу // Сучасність. – М., 1963. – № 6. – С. 111 – 120.

329. Дорошенко В. Показник української католицької преси у ЗДА // Шлях. – 1952. – № 32 / 33.

330. Дорошенко В. Реєстр українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961 – 1962: відбитка з Календаря «Свободи» за 1963 р. – Нью-Йорк, 1963. – 26 с.

331. Дорошенко В. Українська національна преса в рр. 1945 – 1951 по цей бік залізної заслони // Українські вісті. – 1951. – № 86.

332. Животко А. Історія Української преси. – Мюнхен, 1989 – 1990. – 334 с.

333. Животко А. Історія української преси. – Регенсбург, 1946. – 134 с.

334. Животко А. Нездійсненні пляни видання українських часописів. Авгсбург, 1949. – 23 с.

335. Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / Укр. Вільна Акад. Наук; редкол.: О. В. Герус, І. Герус-Тарновецька, С. Ярмусь. – Вінніпег, 1994. – 379 с.

336. Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності Комітету Українців Канади, 1940 –1965 / перед. В. Кохан; Ком. Українців Канади. – Вінніпег, 1965. – 310 с.

337. Збірник матеріялів з нагоди ювілейних святкувань у 50-ліття Української Греко-Православної Церкви в Канаді 1918 – 1968. – Вінніпег, 1968. – 328 с.

338. Іларіон. Книга нашого буття на чужині. – Вінніпег: Українське Наукове Богословське товариство, Вінніпег, 1956. – 167 с.

339. Іларіон. Мої проповіді – Товариство «Волинь», Вінніпег-Канада, 1956. – 1185 с.

340. Ільницький Роман. Призначення українців в Америці. Видано стараннями проф. Тараса Гунчака, проф. Всеволода Ісаєва і мист. Богдана Титли. Нью Йорк, 1965. – 127 с.

341. Килимник С. Історія українського шкільництва в Канаді. Доповідь на Науково-Методичній Конференції. О.У.П. // Учительське слово, 10 (11), 3 – 12. Торонто. – 1957.

342. Кімпінська-Тацюн О. Рік у житті української жінки-господині: у сторіччя канадійської федерації / з передм. І. Книш. – Вінніпег, 1967. – 97 с.

343. Кравчук П. На новій землі. Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців. – Торонто, 1958. – 392 с.

344. Кравчук П. П’ятдесят років служіння народу. До історії української народної преси. – Торонто, 1957. – 248 с.

345. Кравчук П. Українці в історії Вінніпега. – Торонто, 1974. – 169 с.

346. Марунчак М. Бібліографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпег. – 1986. – 744 с.

347. Марунчак М. Історія преси, літератури і друку піонерської доби . – 2-е вид. – Вінніпег, 1969. – 284 с.

348. Марунчак М. Історія українців Канади. – Вінніпег, 1991. – Т. 1 – 464 с.

349. Марунчак М. Історія українців Канади. – Вінніпег: УВАН в Канаді, 1974. – Т. 2. – 512 с.

350. Наріжний С. Українська преса. Українська культура: курс лекцій / за ред. проф. Д. Антоновича. – Регенсбург, 1947. – С. 112 – 127.

351. Нестеренко А. Митрополит Іларіон служитель Богові й народові. Біографічна монографія. – Вінніпег, 1958. – 150 с.

352. Петрус К. Узники коммунизма. – Нью-Йорк, 1953 г. – 238 с.

353. Проповіді і Євангелії на неділі і Свята року. Т. 1. Зібрав і редагував прот. Тимофій Міненко. – Вінніпег, 1980. – 224 с.

354. Рудницький Я.-Б. Становище української й інших слов'янських мов у Канаді . – Укр. Вільна Акад. Наук . – Вінніпег, 1971. – 32 с.

355. Свистун В. Україна і скитальці: доповідь, виголошена в Плейгавз театрі у Вінніпегу; Канада, 13 січня 1946 р. – Торонто, 1946. – 63 с.

356. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту / перекл. з єврейської, арамейської та грецької І. Хоменка. – Рим, 1990. – 352 с.

357. Славутич Я. Анотована бібліографія української літератури в Канаді: канадські книжкові видання 1908 – 1986. – Едмонтон, 1986. – 155 с.

358. Сорокаліття Українського Православного собору св. Покрови. – Вінніпег, 1965. – 94 с.

359. Спогади про Ляндек: сторіччя поселення українців в Канаді / вступ. слово Я. Чумака. – Торонто, 1991. – 268 с.

360. Стечишин Ю. Історія поселення українців у Канаді / вступ. стаття про авт. Г. Удода; Союз Українців Самостійників. – Едмонтон, 1975. – 351 с.

361. Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді – їх розвиток та досягнення. – Мюнхен, 1968. – 78 с.

362. Українці в американському та канадському суспільствах: соціол. зб. / Укр. Наук. Ін-т Гарвард. Ун-ту Кембридж. Масс; з ред. і передм. В. В. Ісаїв. – Джерсі Сіті, 1976. – 360 с.

363. Фединський О. Бібліографічний покажчик української преси поза межами України за 1966 рік. – Клівленд, 1966. – 56 с.

364. Фігус-Ралько Анна. Українська Канада. – 2-ге вид., змінене й доповнене. – К. – Вінніпег, 2003. – 184 с.

365. Цибрівський А. Українці в ЗСА й Канаді ідентифіковані переписами населення. – Нью-Йорк, 1975. – 31 с.

366. Чумер В. Спомини про переживання перших українських поселенців у Канаді. – Едмонтон, 1942. – 188 с.

367. Янківська К. Історія української імміграції. – Вінніпег, 1992. – 51 с.

3. Науково - дослідна література

368. Абліцов В. Г. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті. – К., 2007. – 436 с.

369. Атаманенко А. Проблеми і напрями дослідження української діаспори // Україна в нас єдина: Матеріали засідань наукових секцій IV Всесвітнього форуму українців, 18 – 20 серпня 2006 р., м. Київ. – К., 2006. – С. 220 – 223.

370. Атаманенко А. Є. Роль закордонних українців в українській публічній та культурній дипломатії: історичний і сучасний аспекти // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2019. – Вип. 29. – С. 54 – 66.

371. Атаманенко А. Є. Зарубежная украинистика: периодизация, структура и перспективы развития // Народы и культуры славянского мира Восточной Европы в исторической ретроспективе (Беларусь, Украина, Россия, Польша). Сборник научных статей / ред.-сост. А. Д. Дудько – Гродно, 2020. – С. 314 – 320.

372. Бачинський Ю. Українська імміграція в З'єднаних державах Америки. – Львів, 1914. – 495 с.

373. Березовський О. Сучасна вітчизняна історіографія про пресу українських політичних партій в Російській імперії початку ХХ ст. Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 21. – К., 2010. – С. 529 – 541.

374. Бигар Г. Українська педагогічна преса Канади і рідномовне шкільництво в діаспорі: Навч. посіб. / Г. П. Бигар, С. З. Романюк, І. С. Руснак; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2006. – 295 с.

375. Бібліографія української діаспори: 1991–1997 / уклад. В. Карпенко; ред. О. Рибалко. – Київ, 2006. – 272 с.

376. Бокань В. А., Польовий Л. П. Історія культури України: Навч. посіб. К., 1998. – 232 с.

377. Варварцев М. М. Найдавніше джерело про заокеанську Україну та його автор // Українська діаспора. 1993. Ч. 3; Макар Ю. І. Діяльність агентів по вербовці до Канади на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – початку ХХ століття // Питання історії нового та новітнього часу: Зб. наук. праць. – Чернівці, 1994. – Вип. 3.

378. Василик Т. Історія релігійного життя в Україні в середині ХХ століття за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» // Humanities and Social Sciences. – Budapest, 2019. – С. 19 – 22.

379. Василик Т. Поетична творчість Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на шпальтах часопису «Віра й культура» // Гілея. Науковий вісник. – К., 2019. – Вип. 142(3). Історичні науки. – С. 28 – 32.

380. Василик Т. Становище українських емігрантів («скитальників») у проповідях митрополита Іларіона (за матеріалами часопису «Слово істини» 1947 –1951 рр.) // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2020. – Вип. 41 (144). – С. 16 – 19.

381. Василик Т. Хроніка українського культурного життя за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» (1953–1967 рр.) // Шевченківська весна. Історія. Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2019. Історія». – С. 80 – 84.

382. Василик Т. Часопис «Наша культура»: історія заснування, проблематика, інформаційне насичення // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2019. – Вип. 1 (140). – С. 10 – 15.

383. Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920 – 1939) // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Історичні науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 47 – 57.

384. Войцехівська І. Джерела історичної метрології: аналіз первісників та зіставлення даних // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць / Ін-т історії України НАНУ. – Київ, 2004. – № 11. – Ч. 1: До 10-річчя заснув. відділу спец. іст. дисциплін Ін-ту історії України НАНУ. – С. 188 – 202.

385. Войцехівська І. Духовна періодика як джерело з історії української церкви // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Київ, 2006. – № 13. – У двох част. – Ч. 2. – С. 346 – 351.

386. Воротняк Т. «Наша культура» як продовження програми однойменного варшавського часопису // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. III. – Кам’янець-Подільський, 2006. – С. 63 – 72.

387. Воротняк Т. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Вип. І. – Кам’янець-Подільський, 2008. – С. 175- 185.

388. Воротняк Т. Канадський українськомовний часопис «Віра й культура» – вершина редакторської діяльності Івана Огієнка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 17. – Ужгород, 2007. – С.152 – 155.

389. Воротняк Т. Канадський українськомовний часопис «Наша культура» (Вінніпег, 1951 – 1953 р.): культурологічний та освітній аспекти // Наукові записки Інституту журналістики / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2007. – Т. 26. – С. 180-183.

390. Воротняк Т. Канадський українськомовний часопис «Наша культура»: культурологічний та освітній аспекти // Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення: Матеріали міжнар. наук. конф. – Київ, 8 – 9 грудня 2006 р. – К., 2006. – С. 94-95.

391. Воротняк Т. Канадський українськомовний часопис «Слово істини» як важливий, актуальний чинник об’єднання українців в діаспорі // Українознавчий альманах. – 2011. – № 5. – С. 227 – 229.

392. Воротняк Т. Критика радянської антирелігійної політики на сторінках часопису «Віра й культура» // Українська журналістика: умови фомування та перспктиви розвитку : Зб. наук. пр. – Черкаси, 2007. – С. 377–381.

393. Воротняк Т. Молитва Івана Огієнка за Україну (Поетична творчість митрополита Іларіона на сторінках канадських часописів) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. ІІ. – Кам’янець-Подільський, 2005. – С. 182 – 187.

394. Воротняк Т. Народний християнський часопис «Слово істини» та його роль в організації допомоги українським емігрантам // Вісник книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 37 – 40.

395. Воротняк Т. Проповіді митрополита Іларіона на сторінках канадських україномовних часописів: технології впливу // Діалог: медіа-студії. – 2012. – Вип.14: Реклама та PR у сучасному світі. – С. 189 – 195.

396. Воротняк Т. Сугестивний аспект проповідей митрополита Іларіона (за матеріалами народного християнського місячника «Слово істини») // Типологічні характеристикики українського едійного контенту. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С. 80 – 84.

397. Воротняк Т. Часопис «Віра й культура» та його роль у розвитку, формуванні і збереженні української мови в діаспорі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – Вип. 51. – Харків, 2007. – С. 265-269.

398. Воротняк Т. Часопис «Слово істини» як взірець національного періодичного видання. // Журналістыка – 2007: надзенные праблемы. Перспектывы. Матерыялы 9-й Мыжнароднай наукова-практычнай канферэнцыі. – Вып. 9 / Рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд) і інш. – Мінск, 2007. – С. 275-277.

399. Гнатів Р. Через англомовне море до українського слова // Дивослово. – 1993. – № 4. – С. 52 – 59.

400. Горобець В. Історія повсякдення. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАНУ. – К., 2005. – Т. 3: Е – Й. – С. 618.

401. Гриценко О. Українська преса США і Канади / Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАНУ; під ред. В. Б. Євтух. – К., 1997. – 101 с.

402. Гриценко О. Українська преса США і Канади: Завдання та проблеми на прикладі публікацій «Свободи» і «Нового шляху» // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 9 – 10. – С. 42 – 49.

403. Губарець В. Преса і книги діаспори. З історії видавничої діяльності українського зарубіжжя. – Київ, 2008. – 266 с.

404. Дзира О. Вітчизняні дослідження історії української діаспори Канади у міжвоєнний період // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2017. – Вип. 21. – С. 283 – 298.

405. Дзира О. Післяреволюційна політична імміграція українців до Канади: історико-біографічний вимір // Українська біографістика: Зб. наук. пр. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 245 – 259.

406. Дзира О. Українська греко-православна церква в Канаді: проблеми будівництва (1918 – 1939 рр.) // Українознавчий альманах. – Київ, 2018. – Вип. 23. – С. 92 – 98.

407. Дзира О. Українські громадські об’єднання Канади міжвоєнного періоду в зарубіжній історіографії // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2019. – Вип. 23. – С. 250 – 267.

408. Евтух В. Б. Иммигранты в инонациональной среде: проблемы адаптации // Миграции и мигранты в мире капитала: исторические судьбы и современное положение. – Киев, 1990. – С. 170 – 181.

409. Епістолярні джерела грушевськознавства // Листування Михайла Грушевського. – Т. 7: Листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським / Упор. В. Тельвак, М. Дядюк; ред. І. Гирич, А. Атаманенко. Київ; Нью-Йорк; Острог; Львів; Торонто, 2019. – 208 с.

410. Євтух В. Закордонне українство: навч. посіб. / КНУ імені Тараса Шевченка; Нац. акад. держ. управління при Президентові України ; Ін-т економ. дослідж. та політ. консультацій, Центр дослідж. сучасного суспільства. – Київ, 2005. – 308 с.

411. Євтух В. Українська діаспора: соціологічні та історичні студії / КНУ імені Тараса Шевченка, Центр сучасного суспільствознавства. – Київ, 2003. – 226 с.

412. Євтух В. Українські етнічні групи США і Канади: соціально-економічний аспект. – Київ, 1980. – 42 с.

413. Євтух В. Українці в Канаді / Центр пам'яткознавства АН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. – Київ, 1993. – 143 с.

414. Животко А. Історія української преси: навч. посіб. для студ. ф-тів журналістики вищ. закладів освіти / упоряд. М. С. Тимошик. – Київ, 1999. – 368 с.

415. Жлуктенко Ю. Українська мова на лінгвістичній карті Канади. – К., 1990. – 176 с.

416. Зарубіжне українство / Укр. всесвітня координаційна рада; Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во «Україна»); Ін-т досліджень діаспори; уклад.: О. Малиновська, В. Марущак, О. Кисельова; ред. І. Винниченко. – К., 1997. – 150 с.

417. Заставний Ф. Д. Українська діаспора: Розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів, 1991. – 119 с.

418. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – 216 с.

419. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. – 3-тє вид. – Львів, 2008. – 276 с.

420. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – С. 21 – 26.

421. Історичне джерелознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко та ін. – вид. 2-ге, доп. і перероб. – К., 2017. – 512 с.

422. Історія української еміграції: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів освіти / Б. Д. Лановик та ін.; ред. Б. Д. Лановик. – К., 1997. – 520 с.

423. Калакура Я. Внесок істориків діаспори у збагачення національних традицій української історіографії // Українці: світова нація перед викликами XXI століття. – К., 2006. – С. 38 – 55.

424. Калакура Я. Історичні засади українознавства. – К., 2007. – 381 с.

425. Камінський Є. Є. Український буржуазний націоналізм в психологічній війні американського імперіалізму. – К., 1983. – 137 с.

426. Карпенко В. О. Інформаційна політика та безпека: підручник для студ. вищ. навч.закл., які навч. за спец. «Журналістика». – К., 2006. – 320 с.

427. Коновець О. Наукова комунікація у мас-медіа. Практикум. – Львів, 2009. – 123 с.

428. Кононенко П., Токар Л., Бажан О. та ін. Історія українознавства. – К., 2011. – 512 с.

429. Крип'якевич І., Терлецький М., Ісаїв П., Дольницький М. Історія України. – Львів, 1991. – 167 с.

430. Кубко В. П. Документна лінгвістика. Конспект лекцій для студентів спеціальності документознавство та інформаційна діяльність денної та заочної форми навчання. – Одеса, 2007. – 90с.

431. Лановик Б., Матейко С., Матисякевич З. та ін. Внесок української еміграції в розвиток вітчизняної та світової культури. – Тернопіль, 2000. – 85 с.

432. Лановик Б., Траф'як М., Матейко Р. та ін. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення / За ред. проф. Б. Лановика. – Тернопіль, 1999. – 511 с.

433. Лєцкін М. Іван Огієнко та ОУН у контексті української діаспорної журналістики XX століття // Український інформаційний простір. – 2018. – № 2. – С. 190 – 208.

434. Лєцкін М. Канадський журнал «Слово істини» в літературному процесі // Український інформаційний простір. – 2019. – № 2 (4). – С. 100 – 117.

435. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / упорядник Мицик Ю. (Серія: «Джерела з історії української еміграції»). – К., 2006. – 566 с.

436. Ляхоцький В. З високим іменем Івана Огієнка: До 120-річчя від дня народження та 30-річчя світлої пам'яті Івана Огієнка – митрополита Іларіона // Освіта України. – 2002. – 17 трав. – С. 7.

437. Ляхоцький В. На скрижалях вічності. До 125-річчя від дня народження видатного вченого-патріота, державного і громадсько-політичного діяча // Українська культура. – 2007. – № 1. – С. 11.

438. Ляхоцький В. Невідомі документи про життя Івана Огієнка: [На матеріалах фонду Укр. держ. ун-ту в м. Кам'янець-Подільському] // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1996. – Т. 1. – С. 107 – 114.

439. Ляхоцький В. Освітянський подвиг Івана Огієнка // Початкова школа. – 1997. – № 1. – С. 38 – 42.

440. Ляхоцький В. П. Джерела до біографії І. Огієнка в архівосховищах Києва // Архіви України. – 2000.– № 4. – С. 51 – 58.

441. Ляхоцький В. П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К., 2000. – 528 с.

442. Ляхоцький В. Перші історичні та книгознавчі студії Івана Огієнка // Український археографічний щорічник. – 1999. – Вип. 3 – 4. – С. 291 – 307.

443. Ляхоцький В. Тільки книжка принесе волю українському народу. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 664 с.

444. Мазуркевич О. Зарубіжні фальсифікатори української літератури. – К., 1961. – 192 с.

445. Марушкевич А. Джерела вічної духовності: Науково-педагогічна спадщина І. Огієнка в національній школі // Рідна школа. – 1997. – № 1. – С. 8 – 9.

446. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіа дослідження. – Харків, 2008. – 512 с.

447. Моісеєва Т. Українська преса Австралії // Журналістика-2004 у світлі підготовки журналістських кадрів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 27 – 28 травня, 2004 р. – К., 2004. – С. 44 – 46.

448. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – Київ, 2008. – 688 с.

449. Палієнко М. Г. Архіви української еміграції у радянських спецсховищах (переміщення, опрацювання, використання) // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 196 – 213.

450. Палієнко М. Г. Архівна спадщина української еміграції як складова зарубіжної україніки: основні етапи формування // Архіви України. – 2011. – Вип. 6 (276).– С. 10 – 20.

451. Палієнко М. Г. Діяльність української еміграції із заснування національного архівного центру за кордоном у 20-х роках ХХ ст. // Історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 27 – 38.

452. Палієнко М. Г. Доля архіву Директорії Української Народної Республіки у Тарнові // Історія та історіографія в Європі. – 2006. – Вип.4. – С. 130 – 146.

453. Палієнко М. Г. Українські архівні осередки в Північній Америці // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Число 6 (7): У 2-х ч. – Ч.2. – С. 253 – 265.

454. Палієнко М. Науково-інформаційний потенціал матеріалів Празького українського архіву як документальної основи історичних досліджень // Вісник Київського національного унівеситету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – № 80 – 81. – С. 107 – 110.

455. Палієнко М. Скарбниця української історії в США (З історії створення та діяльності Музею-архіву ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії Наук) // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т. 8. – С. 204 – 210.

456. Патриляк І. «Мала війна» Українського повстанського руху та націоналістичного підпілля з радянським режимом у перші повоєнні роки (1946-1947) // Зона: громадський та літературний часопис всеукраїнського товариства в'язнів і репресованих. – Одеса, 2011. – Вип. 27. – С. 150 – 194.

457. Присяжний М. Преса української еміграції в Німеччині: становлення, розвиток, тематична політика (1945 – 1953) – Львів, 2000. – 220 с.

458. Римаренко Ю. І. Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих. – К., 1970.

459. Розумний Я. Українська діаспора в Канаді. Наукові записки національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – 2007. – Вип. 9. – С. 27 – 35.

460. Романюк М. Історія української преси: Проблеми періодизації. Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 6 – 13.

461. Романюк М. Українське пресознавство на порозі XXI століття. – Львів, 2000. – 110 с.

462. Рудницький Я.-Б. До історії українців Канади // Український історик. – 1968 – № 1 – 4. – С. 90 – 92.

463. Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20 – 30-ті рр. XX ст.): іст.-бібліогр. дослідж. – Львів, 2002. – 308 с.

464. Сагарда М. Обсяг поняття «періодика»: (До основних питань зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках України) // Журнал бібліотекознавства і бібліографії. – 1928. – Кн. 2. – С. 15 – 34.

465. Сидоренко Н. Задротяне життя українських часописів на чужині (1919 – 1924). – К., 2000. – 88 с.

466. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет. 1919 – 1924). – К., 2000. – 262 с.

467. Сорока Ю. М. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939 – 1950-ті роки): Монографія. – К., 2007. – 275 с.

468. Сохацька Є. «Молюся за ввесь Рідний Край…» (Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 276 с.

469. Сохацька Є. Огієнко – літературознавець // Дивослово. – 2003. – №10. – С. 63 – 66.

470. Тимошик М. «Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності Івана Огієнка. – Київ, 1997. – 232 с.

471. Тимошик М. «Готов я нести люті муки за свій Народ, за Рідний край...», або Неупереджений погляд на особистість Івана Огієнка, на його наукову спадщину // Голос України. – 1997. – 4 січ. – С. 6.

472. Тимошик М. «Смиренний богомолець за кращу долю українського народу»: Маловідомі сторінки життя й діяльності І. Огієнка // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 1995. – С. 7 – 47.

473. Тимошик М. Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірець для наслідування // Дивослово. – 2007. – № 1. – С. 40 – 44.

474. Тимошик М. З елітарного кола національної інтелігенції // Пам'ять століть. – 2006. – № 6. – С. 120 – 125.

475. Тимошик М. Подвижник української справи І. Огієнко // Урядовий кур'єр. – 1997. – 14 січ. – С. 9.

476. Тимошик М. С. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег-Київ, 2002. – 548 с.

477. Тимошик М. С. Іван Огієнко: Маловідомі сторінки життя та творчості // Зб. праць / Наук.-дослід. центр педагогіки. – Л., 1995. – Вип. 2. – С. 294 – 315.

478. Тіменик З. Державотворчі й політичні засади Івана Огієнка в контексті сьогодення // Шлях перемоги. – 1995. – 1 квітня. – С. 7.

479. Тіменик З. Іван Огієнко (митрополит Іларіон), 1882–1972: Життєписно-бібліогр. нарис. – Л., 1997. – 228 с.

480. Тіменик З. Іван Огієнко // За вільну Україну. – 1991. – 25 лют. – С. 2 – 3.

481. Трохим Н. Преса української еміграції 20-30 років XX ст. на американському континенті: особливості предмета дослідження // Теле- та радіо журналістика. – 2010. – Вип. 9. – Чис.1. – С. 90 – 96.

482. Тюрменко І. Діяльність митрополита Іларіона під час еміграції в Канаді (1947 – 1972) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 45. – С. 39 – 42.

483. Тюрменко І. Життя та творчість І. Огієнка в сучасній історіографії та джерелах // Наукові записки: збірник праць молодих вчених Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. – К., 1999. – Т. 4. – С. 373 – 386.

484. Тюрменко І. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Історіографічні дослідження в Україні / Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2002. – Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. – С. 458 – 508.

485. Тюрменко І. Іван Огієнко і національно-культурне життя української еміграції // Бористен. – 1999. – № 7. – С. 13 – 15.

486. Тюрменко І. Митрополит Іларіон і Товариство Волинь // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Наук. збірник: серія історична та філологічна / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010.– Вип. VII. – С. 292 – 298.

487. Тюрменко І. Наукова спадщина Івана Огієнка в світлі кирило-мефодіївської проблематики // Проблеми слов'янознавства. – 1999. – Вип. 50. – С. 36 – 45.

488. Тюрменко І. Славістичні студії Івана Огієнка // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 10. – С. 53 – 56.

489. Тюрменко І. Становище української еміграції у повоєнній Швейцарії (за документами фонду митрополита Іларіона в архіві Української Православної Церкви в Канаді) // Пам'ятки: археографічний щорічник. – 2007. – Т. 7. – С. 23 – 41.

490. Христенко О. Першопочатки історії української канадської діаспори очима канадців // Гуманітарний журнал. – № 1 – 2 (40 – 41), 2009. – С. 134 – 142.

491. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція у США і Канаду (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1960. – 195 с.

492. Шлепаков А.М.Українці в зарубіжному світі / А. М. Шлепаков та ін.; АН України, Ін-т соц. і екон. проблем зарубіжних країн. – К., 1991. – 140 с.

493. Щербак М.Г. Цензура і преса у Києві на початку XX ст. // Сучасність. – 2007. – № 9. – С. 141 – 147.

494. Юшкевич В. Діаспорна преса як чинник згуртування українців Північної Америки. Український досвід спільного згуртування: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 26 жовтня / Центр українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 364 – 371.

495. Ярмусь С. Духовність українського народу: короткий орієнтаційний нарис / передм. Ю. Мулик-Луцика; редкол.: С. Радчук, І. Онуфрійчук та ін.; Ін-т дослідів Волині. – Вінніпег, 1983. – 227 с.

496. Ярмусь С. «На нашій, не своїй землі...»: Україна очима канадського українця / передм., ред. М. Тимошика; худож. Б. Прокопенко. – Вінніпег – Київ, 1999. – 104 с.

4. Бібліографічні покажчики, довідники, енциклопедії, словники

497. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е – Й / НАНУ, Ін-т історії України; ред. рада: В. М. Литвин (голова), В. М. Геєць, І. М. Дзюба, М. Г. Жулинський, О. С. Онищенко та ін.; ред. кол.: В. А. Смолій (голова), М. Ф. Дмитрієнко, С. В. Кульчицький (заст. голови ред. кол.), О. П. Реєнт, П. Т. Тронько [та ін.]. – Київ, 2015. – 672 с.

498. Енциклопедія українознавства. У 10-тт. / гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк, 1954 – 1989.

499. Енциклопедія українознавства: в 11 томах. – Том 5: «Місто (продовження) – Перемиська Єпархія». Париж, Нью-Йорк. – 1966. С. 1600 – 2000.

500. Енциклопедія української діяспори: в 7 томах. – Вид. 1-е. – К., 1995.

501. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: навч. посіб. / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. – К., 2002. – 430 с.

502. Історія в термінах і поняттях: довідник: Навч. посіб. / За загал. ред. Орлової Т. В. – Вишгород, 2014. – 732 с.

503. Культура української мови: довідник / За заг. ред. М. В. Русанівського. – К., 1990. – 301 с.

504. Лабезник С. Зарубіжні українці: довідник . – К., 1991. – 252 с.

505. Павленко С. Джерела масові // Джерелознавство історії України: довідник / Боровський Я., Варшавчик М., Войцехівська І. та ін. – К., 1998. – С. 30.

506. Святовець В. Ф. Словник образотворчих засобів. Тропи і стилістичні фігури. – К, 2003. – 178 с.

507. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – 2-ге вид., – Київ, 1985. – 996 с.

508. Словник української мови: в 11 томах. – Том 11, 1980. – С. 67.

509. Словник української мови: в 11 томах. – Том 7, 1976. – С. 541.

510. Солонська Н., Борисович Г. Українська канадіана: анотований покажчик видань з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2017. – 176 с.

511. Українська архівна енциклопедія. – Київ, 2008. – 880 с.

512. Українська преса в Україні та світі, XIX – XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. / відп. ред. Л. Сніцарчук. –Т. 3: 1906 - 1910 рр., 2011. – 496 с.

513. Українське зарубіжжя: бібліогр. покажч. літ. (1900 – груд. 1999 р.) / Ін-т досліджень діаспори; упоряд. І. Винниченко. – К., 1999. – 160 с.

514. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення літературної мови. – Львів, 1924. – 496 с.

515. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. – М., 1983. – 840 с.

5. Дисертації та автореферати дисертацій

516. Антонченко Т. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.10.06. – Київ, 2004. – 206 с.

517. Гедз В. Газети «Українське слово» та «Нове українське слово» як джерело з історії України періоду Другої світової війни (жовтень 1941 – вересень 1943): автореф. дис. канд. іст. наук: 21.12.2009 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 16 с.

518. Гриценко О. Преса українців північноамериканського континенту як чинник збереження їхньої етнічної ідентичності (1990-ті роки): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / НАНУ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1997. – 22 с.

519. Губарець В. Українська етнічна преса США та Канади (1945 - 1994 рр.): особливості висвітлення україно-американських взаємин: дис. канд. філол. наук: 10.01.08 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 205 с.

520. Денека О. Українська еміграційна преса у Франції 20-30-х рр. ХХ ст.: становлення, розвиток, проблематика: дис. канд. філол. наук: 10.01.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2006. – 177 с.

521. Дзвінчук О. Часопис «Український Голос» (Вінніпег, Канада, 1910 – 1981 рр.): проблемно-тематичний та організаційний аспекти: автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 / КНУ імені Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2008. – 20 с.

522. Дзвінчук О. Часопис «Український Голос» (Вінніпег, Канада, 1910 - 1981рр.): проблемно-тематичний та організаційний аспекти: дис. канд. наук: 27.00.04 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 219 с.

523. Дзира О. Імміграційна політика Канади щодо суспільно-політичного статусу українських переселенців 1918 – 1939 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / НАНУ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2016. – 16 с.

524. Загорулько Р. Газети Києва 1905 – 1914 рр. як джерело вивчення українського питання: автореф. дис. канд. іст. наук: 18.09. 2013 / КНУ іменіТараса Шевченка. – К., 2013. – 15 с.

525. Кривошеєва О. Питання культури української мови у періодичних виданнях української діаспори США і Канади: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1996. – 180 с.

526. Крупський І. Преса як джерело досліджень національно–визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.): дис. д-ра іст. наук: 07.00.06. – К., 1996. – 454 с.

527. Кулеша Н. Українські періодичні видання у Німеччині (1919 - 1945 рр.): формування та функціонування: дис. канд. наук: 10.01.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2007. – 257 с.

528. Кулініч М. Архівна україніка: історія повернення, типологія, джерельно-інформаційне значення (1991 – 2014 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 21.12. 2015 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – 16 с.

529. Левчук О. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905 –1914 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 01.04. 2019 / КНУ Тараса Шевченка. – К., 2019. – 20 с.

530. Ляхоцький В. П. Видавнича, архівно-археографічна та бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона): дис. д-ра історичних наук / Ляхоцький В. П; Український держ. НДІ архівної справи та документознавства. – К., 2001. – 515 с.

531. Мовчан Ю. Періодична преса Канади та її вплив на виборчий процес в країні (на прикладі федеральних виборів до Парламенту Канади 2000 року): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.08 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.

532. Моісеєва Т. Українська преса Австралії (1949 – 2007 рр.) як чинник збереження національно-духовних цінностей: дис. канд. наук: 27.00.04 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., – 2008. – 224 с.

533. Онкович А. Формування професійної компетентності вчителів української діаспори США засобами педагогічної періодики: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / АПН, Ін-т вищої освіти. – К., 2004. – 216 с.

534. Палієнко М.Г. Архівні центри української еміграції в Європі у 1920-х – 1940-х рр. (створення, функціонування, доля документальних

колекцій): дис. д-ра істор. наук: Спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / КНУ імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 468 с.

535. Сидоренко Н. Українська таборова преса першої половини XX століття: проблеми національно-духовного самоствердження: дис. д-ра філол. наук: 10.01.08 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 425 с.

536. Сорокіна О. Писемні джерела збереження української архівної та музейної спадщини в еміграції (1920-і – кін. 1980-х рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00. 06/ Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Старобільськ, 2018. – 19 с.

537. Чекалюк В. Преса діаспори США як комунікативний чинник формування ідентичності українців (1939 – 2005 рр.): дис. канд. наук: 27.00.01 / КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 162 с.

Інтернет-ресурси

538. Библиографический справочник. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: *http://zarubezhje.narod.ru/mp/P_290.htm*

539. Босак О. І. Книговидавнича діяльність української діаспори в Канаді // Поліграфія і видавнича справа. – 2011. – № 1. – С. 116 – 122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2011_1_17*

540. Британ В. Теоретико-методологічні основи історичного пізнання. Історіографія та історіософія історії України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: *https://history.vn.ua/book/history1/5.html*

541. Верстюк І. Універсальність постаті митрополита Іларіона (Івана Огієнка) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://politics.ellib.org.ua/pages-5835.html*

542. Виханський Б. Світ взаємин Івана Огієнка і Андрія Чайковського (за матеріалами листування) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politics.ellib.org.ua/pages-5859.html

543. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ґерус_Сергій_Васильович)

544. Гаджун З., Кондрашов О. ЗМІ Вінніпега у розрізі українських діаспорних медіа Канади // Вісник Нац. ун-ту «Лівівська політехніка. Серія: Журналістські науки – 2011. – Вип. 4 – С. 47-52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-2020/zmi-vinnipega-u-rozrizi-ukrayinskyh-diaspornyh-media-kanady

545. Дорошенко В. Українська преса у вільному світі в роках 1961 і 1962 // Альманах «Свобода». – 1963 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svoboda-news.com/arxiv/almanachs/1963/files/assets/basic-html/page53.html

546. Дорошенко Володимир Вікторович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/

547. Євтух В. Б. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми / Євтух В., Ковальчук О. // Український історичний журнал. – 1991, № 9. – С. 42 – 50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1991_9_42

548. Євтух В. Б. Українська діаспора [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАНУ. Інститут історії України. – К., 2019. – 842 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=2.22

549. Єринюк Р. Церковні послання митрополита Іларіона (Огієнка) канадського періоду (1947 – 1972 рр.) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politics.ellib.org.ua/pages-5837.html.

550. Ковальчук О. О., Марусик Т. В. Мулик-Луцик Юрій // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі – О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАНУ. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 *с.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу*:* *http://www.history.org.ua/?termin=Mulyk_Lutsyk_Y*

551. Орєхова Р. Духовно-культурна спадщина в мовній освіті // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2011. – Вип. 27. – С. 28 – 33. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2011_27_7 c.29*

552. Прокопенко Н. Журнал «Наша культура» (Вінніпег, листопад 1951 р. – жовтень 1953 р.): формування національної свідомості та духовності українців поза межами України // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. – 2017. – Вип. 9. – С. 328-341. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_2017_9_17*

553. Рожко Володимир. Сакальський був духівником Південної Америки. Свобода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://svoboda-news.com/svwp/Скакальський-був-духівником-Південн/*

554. Сбруєва А. А. Діалектика локального і глобального у поглядах І. Огієнка на освіту і виховання // Вісник Житомирського педагогічного університету. − Житомир, 2002. − Вип. 9. − С. 9−12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/3397/1/СБруєва_ВісникЖДУ№9.pdf*

555. Тимошик М. Аркадій Животко та його роль у ствердженні українського журналістикознавства в діаспорі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1892*

556. Тимошик М. С. Анна Фігус-Ралько як редактор та організатор української видавничої справи в Канаді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2182*

557. Тимошик М. Як Святе Письмо ставало українським // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://slovoprosvity.org/2018/04/26/yak-svyate-pysmo-stavalo-ukrajinskym/*

558. Ясь О. В. Килимник Степан Іванович // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка – Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАНУ. Інститут історії України. – К., 2007. – 528 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://www.history.org.ua/?termin=Kylymnyk_S*

ДОДАТКИ

Додаток А.

Хронологічний покажчик публікацій часопису «Слово істини»

1947. № 1

Іларіон. Радуйся Чиста Маріє! – С. 1 *(вірш).*

Іларіон. Милосердний симерянин. – С. 1– 4. *(Слово Митрополита Іларіона в Українському Соборі 21-го вересня 1947 р.).*

Іларіон. Кому я повім своє горе. – С. 5 *(вірш).*

Митрополит Іларіон. До всіх людей доброї волі. – С. 5 – 8. *(Слово в Українському Митрополитальному Соборі за Літургією в неділю 21.09.1947)*

Іларіон. Бездомний. – С. 8 *(вірш).*

Іларіон. В опіці Господній. – С. 8 – 17. *(Про переліт з Лозанни до Вінніпегу).*

Іларіон. Вартівниця. – С. 15 *(вірш).*

Ганна Статникова. Як ми зустрічали Митрополита Іларіона. – С. 15 – 19.

Іларіон. Схід Сонця. – С. 19 *(вірш).*

Митрополит Іларіон. Під моїм омофором. – С. 19 – 22. *(До все чесного духовенства та всіх боголюбивих вірних. 28.08.1947, на день Успіння Пресвятої Богородиці).*

Милена Рудницька, Михайло Єреміїв. Поручаємо його вашій опіці. – С. 22 – 23. *(Звернення до Української Соборної Громади в Вінніпегу Ділового Керманича та Голови контрольної Комісії Українського Допомогового Комітету у Швейцарії).*

Священник-Холмщак. З життя української церкви за останні роки. – С. 23 – 26.

Хроніка церковної й культурної праці при Українському Митрополитальному Соборів Вінніпегу. – С. 26 – 27. *(Рубрика об'єднала 5 інформаційних повідомлень).*

Борис Карпинський. Прийняття на честь Митрополита Іларіона. – С. 27.

Митрополитаьний Комітет Опіки над Скитальниками. – С. 28. *(У рубриці 2 інформаційні повідомлення).*

Храмове свято Митрополитального Собору. – С. 28.

Базар. – С. 28.

Іларіон. Покрова. – С. 29 *(вірш).*

З церковного життя. – С. 29 – 31. *(У рубриці 4 інформаційні повідомлення.*

А. Нестеренко. Молитва за Митрополита Іларіона. – С. 31 – 32.

Нове Видавництво в Канаді. – С. 32.

Нове Місячник у Канаді. – С. 32.

Іларіон. Пурпур заходу. – С. 32 *(вірш).*

1947. № 2

Іларіон. Новина. – С. 1 *(вірш).*

Митрополит Іларіон. Сійте любов – пожнете спокій. – С. 1 – 4. *(До всечесного духовенства та всіх боголюбивих вірних).*

Архиєпископ Паладій. Свята Розчина. – С. 4 – 5.

Митрополт Полікарп, Архиєпископ Ніканор, Архиєпископ Ігор, Архиєпископ Михаїл, Архиєпископ Геннадій, Єпископ Володимир, Єпископ В'ячеслав, Єпископ Сергій, Єпископ Платон. Історична подія в житті УАПЦ. – С. 6 – 15. *(Протокол Собору Єпископів УАПЦ в Ашаффренбурзі 23.10.1947р. та Соборне Архипастирське послання Священного Собору Єпископів Української Автокефальної Православної церкви на еміграції).*

Митрополит Іларіон. Не знають, що чинять вони… – С. 15 – 17.

Іларіон. Не чую вже більше образ – С. 17 *(вірш).*

Братський лист. – С. 17 – 19. *(Лист парафіян Православної Української Таборової Парафії в Ляндеку (Тіроль, Австрія). Підписали: протоієрей Віталій Сагайдаківський, Панас Нестеренко, Євген Сагайдаківський, Ст. Килимник, М. Садиленко, Вячеслав Баранович, Павло Сідак, Андрій Жмаків, Пилип Проценко, В. Пуканів, Ніна Тумасова, З. Легка, В. Гарковенко)*

Семен Смерека. Освідчення. – С. 19 – 20.

Ганна Статникова. Свят вечір. – С. 20 – 23.

Праця Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 23 – 25. *(У рубриці 10 інформаційних повідомлення).*

Іларіон. Молитва. – С. 25 *(вірш).*

Скитальниче життя. – С. 26 – 28. *(У рубриці 13 інформаційних повідомлення)*.

Іларіон. Моя радість єдина. – С. 29 *(вірш).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. – С. 29 – 32. *(У рубриці 9 інформаційних повідомлень).*

З церковного й культурного життя. – С. 32. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення)*.

1948. № 3

Іларіон. Не можу мовчати! – С. 1 – 7. (Слово Митрополита Іларіона, виголошене в неділю 11.01. 1948 р. в Митрополитальному Соборі в Вінніпегу й надана по радіо на всю Канаду).

Іларіон. Основи православної церкви. – С. 7 – 8.

Ми щиро молились – С. 8– 9. (Лист до Іларіона).

Ганна Статникова. Два реферати. – С. 9 – 11. *(Про два виклади Іларіона).*

Христос Рождається! – С. 11– 13. *(Привітання Іларіону з Різдвом!)*

Комунікат У.Д. К. в женеві. Виїзд Митрополита Іларіона до Канади. – С. 13.

Праця Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 14–16. (*У рубриці 11 інформаційних повідомлень).*

Скитальниче життя. – С. 16 – 20. (*У рубриці 19 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. Скитальниче життя. – С. 20–27. *(У рубриці 36 інформаційних повідомлень).*

Приїзд до Канади Митрополита Іларіона. – С. 27 – 31. *(Листи привітань з переїздом до Канади)*.

З церковного й культурного життя. – С. 31 – 32. *(У рубриці 5 інформаційних повідомлень).*

До книголюбів. С. – 32.

1948. № 4

Іларіон. Наша найперша справа. – С. 1 – 4.

В. Доманицький. Доля наших наукових установ. – С. 3 – 4.

Мих. Єремієв. Радісна вістка. – С. 4 – 7.

Тамара Панченко. Свят Вечір. – С. 7.

Рятуймо наших скитальників. – С. 7 – 8. *(Звернення Митрополитального комітету).*

В. Малюків. Ревний служитель нації. – С. 8 – 14. *(про Іларіона і його дружину Домініку).*

Свідчення самовидців. – С. 14.

Історик. Хіротонія професора д-ра Івана Огієнка на Холмську Катедру. – С. 14 – 23.

На службі Богові й народові. – С. 24.

Яків Моралевич. Об'єднання українських церков. – С. 25 – 26.

Христос рождається! – С. 26– 27. *(Привітання Іларіону з Різдвом).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 27 – 29. *(У рубриці 12 інформаційних повідомлень).*

Скитальниче життя. – С. 29 – 30. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. Скитальниче життя. – С. 30–31. *(У рубриці 9 інформаційних повідомлень).*

Нове видавництво в Канаді. – С. 31 – 32.

1948. № 5

Іларіон. Сорозпинаюсь я Христові. – С. 1 *(вірш).*

Історик. Обрання Владики Іларіона на Київську Катедру. – С. 1 – 13.

В. Дубровський. Ми чекали на Вас! – С. 14.

Д. С. Ми обрали Вас. – С. 13 – 14.

Б. З Народної філософії. – С. 14.

Догмати й канони. – С. 14 – 15.

Б. Іваницький. Підтримайте нас! – С. 15 – 16. *(Лист ректора Українського Технічно-Господарсмького Інституту з проханням про допомогу).*

П. Ковалів. Перебуваємо у голоді і холоді. – С. 16 – 17.

Мих. Єреміїв. Іміграційні перспективи на 1948 рік. – С. 17 – 21.

Борис Карпинський. Свят-вечір у Сан Боніфас. – С. 21 – 22.

Священик. Як ми навчалися. – С. 22.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 22 – 23. *(У рубриці 5 інформаційних повідомлень).*

Борис Карпинський. Соборноправність Православного Митрополитального Собору в Вінніпегу. – С. 23 – 24.

Скитальниче життя. – С. 24 – 26. *(У рубриці 9 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. – С. 26 – 28. *(У рубриці 20 інформаційних повідомлень).*

Нове видавництво в Канаді. – С. 29 – 30.

Вивчення української мови. – С. 30. *(Оголошення про публікацію з наступного числа місячника матеріалів для вивчення укр. мови).*

Молитва за Святу Українську Церкву та за народ. – С. 30 – 31.

Опікуймося скитальниками! – С. 31 – 32. *(Листи-відгуки на заклики митрополита рятувати українську еліту).*

«Слово істини». – С. 32. *(Листи-відгуки про часопис «Слово істини»).*

Чужинець про переклад Біблії Митрополита Іларіона. – С. 32.

1948. № 6

Іларіон. У неділю святу . – С. 1 – 2 *(вірш).*

Іларіон. До Всечесного духовенства то до моїх Вірних, – Христос Воскрес! – С. 2 – 5.

Іларіон. Воскресне! – С. 5 *(вірш).*

Іларіон. Боротьба проти нового стилю. – С. 5 – 15.

Іларіон. Великдень. – С. 15– 16 *(вірш).*

Борис Олександрів. Великодні думи. – С. 16 – 17 *(вірш).*

Іларіон. Ангольська пісня. – С. 17 – 22*(вірш).*

Іларіон. Великдені дзвони. – С. 22 *(вірш).*

М. Димнич. Народ обрав Владику Іларіона Митрополитом Київським. С. 22 – 24.

Іларіон. З Ним. – С. 24 *(вірш).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 25 – 27. *(У рубриці 18 інформаційних повідомлень).*

Український народний університет в Канаді. – С. 27 – 28. *(Оголошення про початок роботи Український народний університет в Канаді (УНУК)).*

Скитальниче життя. – С. 28 – 29. *(У рубриці 6 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 29 – 30. *(У рубриці 12 інформаційних повідомлень).*

Нове видавництво в Канаді. – С. 30 – 31.

Свобода науки. – С. 32.

1948. № 7

Ганна Статникова. Вищі курси українознавства – С. 1 – 2.

Іларіон. Найбільше щастя. – С. 1 – 3 *(вірш).*

Іларіон. До всіх побожних українців у Канаді й Америці. – С. 3 – 4.

Іларіон. Це не тягар. – С. 4 *(вірш).*

Іларіон. Заопікуймося нашим селянством та робітництвом на скитальщині. – С. 4 – 8.

С. Смерека. Конференція ІРО в справі скитальників-інтелігентів. – С. 8 – 9.

Ганна Статникова. Свято матері – С. 9 – 11.

Могилянець. Поєднання українських церков. – С. 11 – 17.

Іларіон. Вселенну розумом обняти… – С. 17 *(вірш).*

Релігійний і культурно-освітній рух на Холмщині в 1939 – 1944 роках. – С. 17 – 24.

Іларіон. Воскресіння. – С. 24 – 26 *(вірш).*

Праця Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 26 – 29. *(У рубриці 17 інформаційних повідомлень).*

Гр. Метюк. Як я приїхав до Канади. – С. 29 – 31.

Скитальниче життя. – С. 31 – 32. *(У рубриці 4 інформаційних повідомлення).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 32. *(У рубриці 5 інформаційних повідомлень).*

1948. № 8

Іларіон. Тобі, Україно. – С. 1 *(вірш).*

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 1 – 12.

Іларіон. Любов. – С. 12 *(вірш).*

Іларіон. Адам. – С. 12 – 15.

Іларіон. Скитальник. – С. 15 – 18 *(вірш).*

Іларіон. Любов мур пробиває. – С. 18 – 19.

Іларіон. Перли. – С. 19 *(вірш).*

Скитальниче життя. – С. 19 – 21. *(У рубриці 9 інформаційних повідомлень).*

Наше наукове життя. – С. 21 – 22.

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 22 – 23. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення).*

Праця Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 23 – 24. *(У рубриці 5 інформаційних повідомлень).*

Виклади Українського народного університету в Канаді. – С. 24 – 25.

І. Огієнко. Мова наших сучасних видань. – С. 25 – 27.

Іларіон. Ґліциня. – С. 27 *(вірш).*

Нове видавництво в Канаді. – С. 27 – 28.

Словник української літературної мови. – С. 28 – 32.

М. Форостенко. Ви таки були обраний. – С. 31

Курси українознавства. – С. 32.

1948. № 9

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 1 – 13.

Іларіон. Безсмертя . – С. 13 *(вірш).*

Іларіон. Православна Церква Українська. – С. 14 – 20.

Дмитро Профета. Протест. – С. 20 – 22.

С. Смерека. Конференція ІРО в справі скитальників інтелігентів. – С. 22 – 24.

Ми Міцно стоїмо при Вас! – С. 25 – 26. *(Лист до Митрополита Іларіона).*

Йосип Оберемко. Ми Вас чекали. – С. 26.

Праця Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 26 – 27. *(У рубриці 5 інформаційних повідомлень).*

Присутній. Курси українознавства. – С. 27 – 28.

Скитальниче життя. – С. 28–29. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 29 – 30. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення).*

М. Садиленко. Відліт соколят. – С. 30 – 31.

Словник української літературної мови. – С. 31 – 32.

1948. № 10 – 11

До наших читачів і прихильників. – С. 1.

Іларіон. Усесвіт. – С. 2 *(поезія).*

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 2 – 12.

Іларіон. Як люд старшини не шанує. – С. 12 – 13 *(поезія).*

А. М. Андрієвський. Митрополит Іларіон у Канаді. – С. 14 – 16.

Іларіон. Захід. – С. 16 *(поезія).*

Присутній. Урочисте закінчення курсів українознавства. – С. 17.

На фонд «Нашої культури». – С. 17.

Поширюйте скрізь «Слово істини». – С. 17.

Іларіон. І мертвий Лазар вийшов з гробу. – С. 18 – 22 *(поезія).*

Іларіон. Шевченко, як творець української літературної мови. – С. 22 –27.

Петро Грановський. Увесь народ чекав Вас! – С. 28.

Скитальниче життя. – С. 28 – 30. *(У рубриці 11 інформаційних повідомлення).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 29 – 30. *(У рубриці 1 інформаційне повідомлення).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 30 – 32. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Діти, – до рідної школи. – С. 32.

1948. № 12

Передплата на 1949 рік. – С. 1 – 2.

Іларіон. Рохзум . – С. 3 *(поезія).*

Митрополит Іларіон в Екзарха Святішого Патріярха. – С. 3.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 4 – 18.

Іларіон. О рідний мій краю. – С. 18 – 19 *(поезія).*

Живімо за правдою Божою. – С. 19.

Іларіон. Найбільша заповідь. – С. 19 – 20.

Засланець. Духівництво на засланні в Сибіру. – С. 20 – 23.

Скитальниче життя. – С. 23–25. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлення).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. С. 25. *(У рубриці 2 інформаційних повідомлення).*

Протоєрей Виталій. Моя перша служба Божа в Митрополитальному Соборі. – С. 26 – 28.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 29 – 32. *(У рубриці 11 інформаційних повідомлень).*

У номері також розміщено 2 фотознімки: ст. 27–28 фото викладачів курсів українознавства 1948року(Григорій Метюк, Митрополит Іларіон, Ганна Статник, Григорій Блок, Федір Дудар); ст. 29 – 30 спільне фото викладачів, слухачів, вільних слухачів.

1948. № 1 (13)

Іларіон. Безодня. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 1– 17.

Іларіон. А там... – С. 17 – 18 *(поезія).*

Православна українська закордонна церква. – С. 18.

Архиєпископ Палладій. Автокифалія й канонічні права Митрополита Іларіона. – С. 120 – 20.

Професор. Сумна доля нашої науки. – С. 20 – 22.

Іларіон. Я вже не чую терпіння *(поезія).* – С. 22

Протоєрей. До історії. – С. 22.

Скитальниче життя. – С. 22 – 24. *(У рубриці 6 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. – С. 25. *(У рубриці 4 інформаційних повідомлення).*

о. В. Сагайдаківський. Храмове свято. – С. 24 – 26.

о. Григорій метюк. Ім'янини Митрополита Іларіона. – С. 26 – 28.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 28 – 31. *(У рубриці 15 інформаційних повідомлень).*

Лариса Килимник. Відродження Церкви в Україні. – С. 31 – 32.

1948. № 2 (14)

Іларіон. Ходила Пречиста по Раю. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Посильмо свою любов у житті. – С. 1 – 3.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан Української Церкви. – С. 4 – 12.

Іларіон. Солодка за віру Голгота. – С. 12 *(поезія).*

Гр. Метюк. З життя Холмсько-Підляської єархії в р.р. 1939 – 1944. – С. 12 – 19.

Іларіон. Рай. – С. 19 *(поезія).*

Євген Сагайдаківський. У нас все в порядку – С. 19 – 21.

Іларіон. І мертвий Лазар вийшов з гробу. – С. 21– 26 *(поезія).*

Іларіон. В опіці Господній. – С. 26 – 27.

Православна українська церква. – С. 27 – 28.

Скитальниче життя. – С. 28. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення)*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 29 – 31. *(У рубриці 16 інформаційних повідомлень)*.

Іларіон. Хто любить Бога, той завжди думає про нього. – С. 31 – 32.

1949. № 3 (15)

Іларіон. Руїна. – С. 1 – 8.

Вукол Дітель. Початки відродження української церкви. – С. 8 – 11.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан української церкви. – С. 11 – 17.

Іларіон. За правду та віру. – С.18 *(поезія).*

Лев Биковський. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету. – С. 18 – 23.

М. Садиленко. Memento Mori. – С. 23 – 28.

Православна українська церква. – С. 28 *(У рубриці 3 інформаційних повідомлення).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 29 – 31. *(У рубриці 9 інформаційних повідомлень).*

Митрополитальний комітет опіки над скитальниками. – С. 31 – 32. *(У рубриці 6 інформаційних повідомлень).*

Скитальниче життя. – С.32 *(У рубриці 3 інформаційних повідомлень).*

1949. №4 (16)

Іларіон. На Київських горах. – С. 1 – 3 *(поезія).*

Так церкви не творять! – С. 3 – 5.

о. Протопресвітер Григорій Метюк. З життя Холмсько-Підляської єпархії в р.р. 1939 – 1944. – С. 6 – 9.

В. Савійський. Тернистий шлях православної церкви в Польщі (рр. 1920 – 1939). – С. 9 – 15.

Проф. В.-вич. Українці м. Києва бажали бачити на київському митрополичому престолі владику Іларіона. – С. 15.

Проф. В.-вич. До Редакції журналу «Слово Істини». – С. 16.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан української церкви. – С. 16 – 23.

Скитальниче життя. – С. 23 – 25. *(У рубриці 12 інформаційних повідомлень).*

На скитальників. – С. 25 – 26.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 26 – 27. *(У рубриці 8 інформаційних повідомлень).*

Добудова Митрополитального собору. – С. 27 – 28.

Видавництво «Наша культура». – С. 28 – 29.

«Слово істини». – С. 29.

До наших читачів і прихильників. – С. 29.

Нові книжки. – С.30

Іларіон. Святий Юрій і змій. – С. 30 *(поема).*

Нові книжки. – С. 31.

Видавництво «Наша культура». – С. 31 – 32.

«Слово істини». – С. 32.

До наших читачів і прихильників. – С. 32.

1949. № 5 (17)

Іларіон. Не в силі Бог, а в правді! – С.1 *(поезія).*

Історик. Поєднання церков. – С. 1 – 5.

Священник. Поєднання карпаторусів. – С. 5 – 8.

Архиєпископ Паладій. Щасти, Боже! – С. 8.

Так церкви не горять! – С. 8 – 9.

Єднаймося в одну святу митрополію. – С. 9 – 11.

Діяння першого Святого Собору Єпископів Митрополії Української й Карпаторуської Православної Церкви всієї Північної й Південої Америки. – С. 11 – 14.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан української церкви. – С. 14 – 27.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 28 – 30. *(У рубриці 17 інформаційних повідомлень).*

Нові книжки. – С. 31.

Видавництво «Наша культура». – С. 31 – 32.

«Слово істини». – С. 32.

До наших читачів і прихильників. – С. 32.

1949. № 6 (18)

Іларіон. Воскреснеш і ти! – С. 1 *(поезія).*

Під один омофор! – С. 1 – 4.

Священник. За автокефалію. – С. 4 – 9.

Іларіон. За правду. – С. 9.

Історик. У ім’я правди. **–** С. 9 – 11.

Постанови собору не дійсні без затвердження єпископа. – С. 11 – 13.

Хто затверджує постанови собору. – С. 13.

Каригідне фальшування. – С. 13.

В. Савійський. Тернистий шлях православної церкви в Польщі. – С. 14 – 18.

Голова В.У.Ц.Р. Заступник Голови. Секретар. Протест Всеукраїнської Церковної Ради в Києві, до Митрополита Варшавського Діонисія. – С. 18 – 20.

Прохання впустити Владику Іларіона до Києва. – С. 20 – 21.

Іларіон. Люби Господа Бога свойого всім серцем своїм! – С. 21 – 24.

Митрополит Іларіон. Христос Воскрес! – С. 25.

Денисенко Д. Допоможіть своїм інвалідам. – С. 25 – 26.

Скитальниче життя. – С. 26 – 27. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлень).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 27 – 28. *(У рубриці 3 інформаційних повідомлень).*

Іларіон. Святий Юрій і змій. – С. 29 – 32.

1949. № 7 (19)

Іларіон. Наша церква – первозванна! – С. 1 – 3 *(поезія).*

Іларіон. Назви Бога. – С. 3 – 9.

Іларіон. Хай... – С. 9 *(поезія).*

К. Данилевський. Обрання Архиєпископа Холмського Іларіона Митрополитом Київським та всієї України – С. 9 – 13.

Іларіон. Неси Хреста. – С. 13 *(поезія).*

В. Савійський. Тернистий шлях православної церкви в Польщі. – С. 13 – 18.

Іларіон. Не гнись… – С. 18 *(поезія).*

Протоєрей. Доля українського священника на Волині. – С. 18 – 19.

С. Смерека. Доля старих скитальників. – С. 19 – 20.

Патріярший і синодально-канонічний томос. – С. 20 – 22.

Мирослав Ічнянський. Сонети, псальмами роджені. – С. 23.

Слово про Ігорів похід. – С. 23.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 24 – 26.

Іларіон. Святий Юрій і змій. – С. 26 – 32 *(поема).*

1949. № 8 (20)

Іларіон. При Божім престолі. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. І не введи нас во іскушеніє. – С. 1 – 4.

Іларіон. Жертва вечірняя. (Ісус і Варавва). – С. 4 – 14 *(поема).*

Курси українознавства. – С. 15.

Юлій Мулик-Луцик. Роздвоєння людини. – С. 15 – 19.

Звичайна коректність. – С. 19 – 20.

Іларіон. Обмана. – С. 20 *(поезія).*

Ол. Г-кий. Доля священників в Україні. – С. 20 – 21.

Іларіон. Я вірю! – С. 21 *(поезія).*

Іларіон. Не нарікаймо на свою недолю. – С. 21– 22.

Іларіон. Правда рушить. – С. 23 *(поезія).*

Протоєрей. Волинь під Іларіоном. – С. 23.

Св. Автокефальна православна церква в Польщі. – С. 23 – 27.

Іларіон. Не гнись. – С. 27 *(поезія).*

Скитальниче життя. – С. 27 – 28. *(У рубриці 6 інформаційних повідомлень).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 28 – 30. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Допоможімо розвитку нашої культури. – С. 31.

Слово про Ігорів похід. – С. 31.

Бібліотека «Слова істини». – С. 32.

На «Фонд Нашої культури». – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1949. № 9 (21)

Іларіон. Верблюд і ушко голки. – С. 1 – 4.

Юрій Мулик-Луцик. Добро й зло. – С. 4 – 7.

Іларіон. Любов. – С. 7 – 12.

Іларіон. Початок українського друкарства. – С. 12 – 14.

Діонисій. Паладій. Ухвала. – С. 15 – 16.

Іларіон. Жертва вечірняя. (Ісус і Варавва). – С. 17 – 23 *(поема).*

Нова Автокефалія православної церкви в Польщі. – С. 23 – 26.

Церковна хроніка. – С. 26 – 28. *(У рубриці 14 інформаційних повідомлень).*

Скитальниче життя. – С. 28 – 29.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 29 – 31. *(У рубриці 10 інформаційних повідомлень).*

До наших читачів і прихильників. – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1949. № 10-11 (22-23).

Іларіон. Вперед! – С. 1 *(поезія).*

До наших читачів і прихильників. – С. 1 – 3.

Іларіон. У правді щастя. – С. 3.

Іларіон. Невільна єресь. – С. 3 – 7.

Ігор Качуровський. З циклю «Серце дзвенить». – С. 7 – 9.

Юрій Мулик-Луцик. Добро й зло. – С. 9 – 12.

Іларіон. Праця й терпіння ведуть до мети. – С. 12 – 14.

Церковні події на Волині в 1941 році. – С. 14 – 15.

Церква В.М. Липківського не православна. – С. 15 – 17.

Григорій Метюк. Свято в Куроках. – С. 17 – 22.

Учасник. Святочне закінчення науки в рідній школі при соборі. – С. 22 – 24.

Церковна хроніка. – С. 24 – 27. *(У рубриці 11 інформаційних повідомлень).*

В. Малюків. Щирому Ратаєві на ниві церковній. – С. 27.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 27 – 31. *(У рубриці 10 інформаційних повідомлень).*

Історія української літературної мови. – С. 31 – 32.

На фонд видавництва. – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1949. № 12 (24).

Іларіон. Воскресне! – С.1 *(поезія).*

Обсерватор. Дорогою ламання св. канонів. – С. 1 – 11.

Соборчик духовенства затвердив поєднання церков з Митрополитом Іларіоном. – С. 11 – 12.

Скликання собору У.П.Ц.А. – С. 12 – 13.

Свящ. Йосип Боднар, Єпархіяльний Секретар. Вирази відданости. – С. 13.

Іларіон. Жертва вечірняя. (Ісус і Варавва). – С. 13 – 17 *(поема).*

Юрій Мулик-Луцик. Добро і зло в літературі. – С. 17– 22.

Патріярх Тихон. Перша клятва на комуністів. – С. 22 – 24.

Церковна хроніка. – С. 24 – 26. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Іларіон. Запрошуємо всіх на храмове свято Митрополитального собору! – С. 26 – 27.

Іларіон. Покрий нас, матінко Покрово! – С. 27 *(поезія).*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 27 – 30. *(У рубриці 13 інформаційних повідомлень).*

Нові книжки. – С. 30 – 31.

Видавничий комітет при Митрополитальному соборі в Вінніпегу. – С. 31 – 32.

Словник української літературної мови. – С. 32.

1949. № 1 (25).

Свято Холмщини. – С. 1– 2.

Іларіон. Догматичний і канонічний стан української церкви. – С. 3 – 14.

Іларіон. І буде суд. – С. 14 – 15 *(поезія).*

Слово істини. Український молитовник. – С. 15 – 19.

Радісне об’єднання. – С. 19 – 20.

Свята православна українська митрополія в Америці й Канаді. – С. 20 – 21.

Видавництво «Наша культура». Передплата на 1950 рік. – С. 21 – 22.

Церковна хроніка. – С. 22 – 25. *(У рубриці 15 інформаційних повідомлень).*

Українська православна митрополія в Америці й Канаді. – С. 25 – 26. *(у рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Іларіон. Високопреподобному о. Протопресвітерові Григорію Метюкові. Митрополитальна грамота. – С. 26.

Протосвітер Григорій Метюк. Храмове свято Митрополитального собору. – С. 27 – 30.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 30 – 32. *(У рубриці 11 інформаційних повідомлень).*

Священник. Доля українського священника в совєтах. – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1949. № 2 (26).

Чого нас навчає Різдво Христове. – С. 1 – 4. *(У рубриці 7 інформаційних повідомлень).*

Радісне поєднання церков. – С. 4 – 6. *(У рубриці 5інформаційних повідомлень).*

На поділі чужого майна. – С. 6 – 9.

Іларіон. Я не піду. – С. 9.

Український молитовник. – С. 9 – 15.

Відлучення від церкви комуністів. – С. 15 – 17.

УАПЦ 1921 р. – С. 18.

Митрополит УАПЦ В. Липківський про соборноправність. – С. 18 – 19.

Митрополит УАПЦ Миколай Борецький про соборноправність. – С. 19 – 20.

Бібліотека «Слово істини». – С. 20.

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С.20 – 23. *(У рубриці 11 інформаційних повідомлень).*

Нові книжки. – С. 23.

Холмська духовна консисторія. Церковна праця в Холмсько-Підляській єпархії за останній час (3. XI.1940-VIII. 1941). – С. 23 – 31.

Іларіон. Щодня одне. – С. 32 *(поезія).*

Вдячна молитва Святого Амвросія, Єпископа Медіоланського. – С. 32.

1950. № 3 (27)

Іларіон. Соавмо Господа Правильно! – С. 1 – 4

Обсерватор. Перешкоди для поєднання наших церков. – С. 4 – 10.

Іларіон. Рідна мова. – С. 11 – 14 *(поезія).*

Божественна літургія – С. 14 – 20.

Іженер Харківщанин. Руйнування церков у Харкові. – С. 20 – 21.

А. М. Л-кий. Не знають, що творять вони! Лист до митрополита Іларіона. – С. 21.

Українська православна митрополія Америки й Канади – С. 21 – 22. *(У рубриці 7 повідомлень).*

Кирило Шурин. Працівникам на ниві церковній – С. 22 – 23.

Соборянин. Іменини Високопреосвященнішого Митрополита Іларіона. – С. 23 – 26.

Церковна хроніка. – С. 26 – 27. *(У рубриці 4 інформаційних повідомлення)*

Життя Митрополитального собору в Вінніпегу. – С. 27 – 30. *(У рубриці 17 інформаційних повідомлень).*

Г. Б – к. Хто винен. (З оповідань піонерів в Канаді). – С. 30 – 31.

Нові книжки. С. 31 – 32.

1950. № 4 (28)

Іларіон. Душа. Мовно-семантичний нарис. – С. 1– 6 *(поезія).*

Іларіон. Що таке православіє. – С. 6 – 8.

Професор. Чия рука в переслідуванні Митрополита Іларіона. – С. 8 – 9.

Іларіон. Конечність об'єднання. – С. 9 – 11.

Іларіон. На сніжному канадійському морі. – С. 12 *(поезія).*

Митрополит Іларіон. Як поводитися в Божому храмі. – С. 13 – 16.

Іларіон. Рідна мова. – С. 16 – 19 *(поезія).*

Новоприбулий. Знищення православних обрядів в Америці й Канаді – С. 19 – 20.

Прот Микола Лящук, Лейт. Шрамченко, Сотник Лукащук. Синовній привіт Холмщан. – С. 20 – 21.

Різдвяний привіт. – С. 20 – 21.

Соборянин. Різдвяні свята в Митрополитальнім Соборі. – С. 23 – 26.

Борці. Від борців. – С. 26 – 27.

Обов'язок кожного нашого читача. – С. 27.

Соборянин. Річні загальні збори Митрополитальної парафії. – С. 27 – 28.

Українська православна митрополія в Канаді й Америці. – С. 28 – 32. *(У рубриці 17 повідомлень).*

Нові книжки. – С. 32.

Продаються крайові видання. – С. 32.

1950. № 5 (29)

Іларіон. Не говори. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Іконостас. – С. 1 – 6.

М. Г. Опис неба. – С. 7 – 12.

Нова праця Митрополита Іларіона. – С. 12 – 13.

Іларіон. Рідна мова. – С. 13 – 18 *(поезія).*

Єпископ. Перешкоди для поєднання наших церков. – С. 18 – 20.

Ціна памятника Хмельниччини в Вінніпегу. – С. 20 – 21.

Листи наших прихильників. – С. 21 – 23.

Українська православна митрополія в Канаді й Америці – С. 24 – 25. *(У рубриці 9 повідомлень).*

Митрополит Іларіон. Як поводитися в Божому храмі. – С. 25 – 28.

Божественна літургія. – С. 28 – 32.

1950. № 6 (30)

Іларіон. Христос Воскрес. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Христос Воскрес – воскресне й свята українська церква. – С. 1 – 4.

Іларіон. Іконостас. – С. 5 – 9.

Іларіон. Будівничі й руїнники. – С. 9 – 11.

Ціна пам'ятника української музики. – С. 11 – 12.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С.12 – 16 *(поезія).*

Божественна літургія. – С. 16 – 21.

Іларіон. Як поводитися в Божому храмі. – С. 21 – 27.

Українська православна митрополія Америки й Канади. – С. 27 – 31. *(У рубриці 18 повідомлень)*

Великодні Богослужіння. – С. 31.

Листи наших прихильників. – С. 32.

Історія української літературної мови. – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1950. № 7 (31)

Іларіон. Свята правда. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Будівничі й руїнники української церкви. – С. 1 – 8.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С.8 – 13 *(поезія).*

Іларіон. Аскет Українець Старець Паісій Величковський. – С. 13 – 18.

Молитви перед св. Причастям. – С. 19 – 20.

Вдячні молитви по святім причасті. – С. 20 – 21.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 22 – 26.

Листи наших прихильників. – С. 26 – 27.

Історія української літературної мови. – С. 27 – 229.

Листи наших прихильників про «Слово істини». – С. 28 – 27.

Українська православна митрополія в Канаді й Америці – С. 29 – 30. *(У рубриці 11 повідомлень).*

Нові книжки. – С. 30 – 31.

Словник української літературної мови. – С. 31 – 32.

1950. № 8 (32)

О. Григорій Метюк. Соборноправність в Холмсько-Підляській Єпархії. – С. 1 – 6.

Іларіон. Аскет Українець Старець Паісій Величковський. – С. 6 – 9.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С.10 – 15 *(поезія).*

Іларіон. Будівничі й руїнники Української Православної Церкви – С. 15 – 18.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 19 –25.

Історія української літературної мови. – С. 25 – 27.

Проф Михайло Садиленко. Самообновлення ікони. – С. 27 – 29.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці – С. 29 – 30. *(У рубриці 11 повідомлень).*

Нові книжки. – С. 31.

Розвідки з історії української літературної мови. – С. 31.

Словник української літературної мови. – С. 31 – 32.

1950. № 9 (33)

Іларіон. Коли почалося письмо в Україні. – С. 1 – 3.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С. 4 – 6 (*поезія).*

Іларіон. Будівничі й руїнники української православної церкви. – С. 6 – 12.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 12 –16.

Іларіон. Єпископські титули. – С. 17 – 18.

Митрополит Іларіон про соборноправність – С. 19.

Найвеличніша пам'ятка української культури в Канаді. – С. 19 – 20.

Учасник. Храмове свято в Куроках. – С. 20 – 22.

Іларіон. Аскет Українець Старець Паісій Величковський. – С. 22 – 23.

Листи наших прихильників про «Слово Істини». – С. 23 – 24.

Історія української літературної мови. – С. 24 – 25.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці – С. 25 – 28. *(У рубриці 15 повідомлень).*

Нові книжки. – С. 28.

Словник української літературної мови. – С. 28 – 31.

І. Огієнко. Притча про вибір царя. С. 31 – 32.

1950. № 10-11 (34-35)

Іларіон. Чи «Слово о полку Ігореві» справді згоріло? – С. 1– 6.

Іларіон. Історія слова «піп». – С. 6 – 9.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 10 –16.

Іван Огієнко. Сучасний Київ. – С. 16 – 20.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С. 21 – 22 *(поезія).*

Іларіон. Українські церковні звичаї. – С. 22 – 24.

З Церковного життя. – С. 24 – 27.

Вселенська Патріярхія визнає канонічною Митрополію з М. Іларіоном. – С. 27.

Освідчення. – С. 27.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці – С. 28 – 32. *(У рубриці 17 повідомлень)*

Новий молитовник. – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1950. № 12(36)

Іларіон. Вічність ідеолоії «Слова о полку Ігореві» справді згоріло? – С. 1 – 9.

Проф. П. Ковалів. Первісне значення назви «Україна». – С. 9 – 14.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 10 –16.

Іларіон. Трагедія в Махері. – С. 15 – 17 *(поезія).*

У сліпому куті. З нашого церковного життя. – С. 17– 24.

В. Марченко. Відкритий запит до Пана Редактора журналу «Церква і нарід». – С. 24 – 26.

У ім'я правди! – С. 26.

«Історія української літературної мови». Думки наших читачів. – С. 26.

Української літературна мова під совєтами. – С. 26.

Сучасний Київ. – С. 27.

Чи «Слово о полку Ігореві» справді згоріло? – С. 27.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці – С. 27 – 30. (*У рубриці 24 повідомлень).*

Храмове свято Покрови. – С. 30.

Десятиліття архипастирського служіння митрополита Іларіона. – С. 30 – 32.

Нові книжки. – С. 32.

Архиєрейська візитація в Торонто – С. 32.

1950. № 1-2 (37-38)

Ювілейний комітет. Людина праці. – С. 3 – 15.

Нестеренко А. Величне свято. – С. 15 – 28.

Леся Килимник. Невтомна праця митрополита Іларіона. – С. 28 – 40.

Подяка Симона Петлюри Міністрові Огієнкові в імені Української республіки. – С. 40 – 41.

Софія Парфанович. Ми вчилися від Вас. – С. 42 – 43.

Пастор К. Костів М. А. Митрополит д-р Іларіон, як перекладач Біблії. – С. 43 – 54.

Прот. Віталій Сагайдаківський. Страждальник за правду Божу. – С. 54 – 56.

Семен Смерека. Борець за Св. Церкву. – С. 56 – 63.

Протопресвітер Григорій Метюк. За єдину, Святую, Соборною й Апстольську Церкву. – С. 63 – 65.

о. Хомяк Олександр. Достойний Ювілят. – С. 65 – 67.

Григорій Блок. Вітай, Архиєрею! – С. 67 – 68.

Від ювілейного комітету. – С. 68.

Допоможіть добудувати нашу святиню! – С. 69 – 71.

До наших читачів. – С. 71 – 72.

1951. № 3 (39)

Іларіон. Новонародженому. – С. 1 *(поезія).*

Іларіон. Віковічна слава української церкви. – С. 1 – 7.

Учасник. Ювілей Митрополита Іларіона. – С. 8 – 13.

Бережно з наклепами. – С. 13.

Іларіон. Фальшиві наклепи. – С. 13 – 15.

Ворог церкву розкладає. – С. 15-21. *(У рубриці 11 повідомлень).*

Аракчеївщина в мовознавстві. – С. 21 – 23.

Голос вопіющого в пустині. – С.23 – 24. *(У рубриці 3 повідомлення).*

Іван Кирилюк., о. Григорій Метюк. Від Ювілейного комітету. – С. 25.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 25 – 31. *(У рубриці 27 повідомлень).*

Заряд Собору Св. Покрови. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 32.

Нові книжки. – С. 32.

1951. № 4 (40)

З Новим роком, з новим щастям! – С. 1 – 4.

П. Ковалів. Назва «Україна» та її походження. – С. 5 – 11.

Іларіон. Котляревський, як основоположник нової української літературної мови. – С. 11 – 16.

Голос Америки. «Голос Америки» про «Історію української літературної мови» Митрополита Іларіона. – С. 16 – 19.

Іларіон. Неправди не зношу. – С. 19 – 20 *(поезія).*

Дописи наших читачів про церковне життя. – С. 20 – 21. *(У рубриці 5 повідомлень).*

Відповідь на запити наших читачів про церковне життя. – С. 21– 22. *(У рубриці 2 відповіді).*

Заряд Собору Св. Покрови. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 22 – 23.

Ворог церкву розкладає. – С. 23 – 25.

У сліпому куті. – С. 25 – 26.

Не можна їх забути. – С. 26 – 27.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 27 – 31. *(У рубриці 24 повідомлень).*

Видавництво «Наша культура». До наших читачів і прихильників. – С. 31 – 32.

Нові книжки. – С. 32.

1951. № 5 (41)

Іларіон. Бережімо свою церкву! **–** С. 1 – 10.

Більшовицький наказ нищити церкву. – С. 10 – 11.

Іларіон. Задуха. – С. 11 *(поезія).*

П. Ковалів. Назва «Україна» та її походження. – С. 11 – 18.

Іларіон. Щастя. – С. 19 *(поезія).*

Іларіон. Мова творів Петра Артемовського-Гулака. – С. 19 – 24.

Боротьба комунізму проти православія. – С. 24 – 26. *(У рубриці 3 повідомлення).*

Відповіді на запити читачів про церковне життя. – С. 27 – 28. *(У рубриці 3 повідомлення).*

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 28 – 31. *(У рубриці 9 повідомлень).*

Заряд Собору Св. Покрови. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 31 – 32.

Нові книжки. – С. 32.

1951. № 6 (42).

Іларіон. Блаженний той муж, що за радою несправедливих не ходить. – С. 1 – 8.

Група українських церковників. Справа обрання Архиєпископа Іларіона на Київську владичну катедру. – С. 8 – 13.

Голос Холмської землі про Архиєпископа Іларіона. – С. 14.

І. Власовський., М. Добротвор. Хочемо Митрополита сильного духом! – С. 14 – 15.

А. Павлюк., Романенко., Василь Раєвський. Резолюція селянського з'їзду в справі церковній. – С. 15 – 16.

Заява. – С. 16 – 17.

Митрополит Олексій про повстання т. зв. Адміністратури. – С. 17 – 18.

Іван Українець. Захвилювало Чорне море. – С. 18.

Г. Скегар. Причина анархії в українській церкві. – С.18 – 21.

Сергій Кіндзерявий-Пастухів. Двійняк. – С. 21– 26.

Піст. – С. 26 – 27.

З листів до редакції. – С.27 – 28. *(У рубриці 5 повідомлень).*

Бережімо свою церкву. – С. 28 – 29.

Історія української літературної мови. – С. 29.

Заряд Собору Св. Покрови. Поможіть нам добудувати нашу святиню!. – С. 29 – 30.

Українська православна митрополія в Канаді й Америці. – С. 30 – 32. *(У рубриці 11 повідомлень).*

1951. № 7 (43).

Іларіон. У неділю святу. – С.1 – 2 *(поезія).*

Смиренний Іларіон, з Божої ласки Митрополит Православної української церкви в Канаді й Америці, до Всечесного духовенства й усіх боголюбивих вірних. – С. 2 – 5.

Редакція «Слова Істини». До всіх наших читачів та прихильників. – С. 5.

Марина Добровольська. Великдень в Україні під совєтами. – С. 6 – 10.

Іларіон. Воскрес! – С.10 – 14 *(поезія).*

Григорій Скегар.Український Великдень. – С. 14 – 16.

Іларіон. Христос Воскрес! – С.16 *(поезія).*

С.В. Любарський. Великодні традиції та звичаї на Холмщині. – С. 16 – 17.

Правдива наука тільки збільшує нашу віру в Бога. С.18 – 19.

Григорій Блок. Віночок оповідань. – С. 20 – 21.

Єпископські титули. – С. 21.

Іларіон. Мова Євгена Гребінки. – С. 22 – 26.

Великодні богослуження в Митрополитальному соборі Св. Покрови. – С. 26 – 27.

Дописи наших читачів про церковне життя.– С. 27 – 28. *(У рубриці 3 повідомлення).*

Відповіді на запити наших читачів про церковне життя. – С. 28.

Голос наших читачів. – С. 28.

Історія української літературної мови. – С. 29.

Бережімо свою церкву. – С. 29 – 30.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 30 – 32. *(У рубриці 13 повідомлень).*

Заряд Собору. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 32.

1951. № 8 (44).

С. Кіндзерявий-Пастухів. Три листи до братів-діячів церковних. – С. 1 – 7.

І. Огієнко. С. Петлюра в обороні Київського земства. – С. 7 – 14.

Прот. Йосип Василів. Сучасний стан української православної церкви. – С. 14 – 20.

Церковна хроніка. – С. 21. *(У рубриці 4 повідомлень).*

Бережімо свою церкву. – С. 21 – 22.

Голос наших читачів про «Слово істини» й церковні справи. – С. 22 – 23. *(У рубриці 4 повідомлень).*

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 23 – 26. *(У рубриці 19 повідомлень).*

Г. Метюк. Великдень в Митрополитальному соборі. – С. 27 – 29.

Заряд Собору. Поможіть нам добудувати нашу святиню!. – С. 29 – 31.

Нові книжки. – С. 31-32.

1951. № 9 (45).

Іларіон. Московський вплив а українську церкву був дуже малий. – С. 1 – 10.

С. Кіндзерявий-Пастухів. Листи до братів-діячів церковних. – С. 10 – 17.

Іларіон. Смертію смерть поправ. – С. 17 – 20.

Єпископ Сильвестр. На гомін відгомін. – С. 20 – 22.

Д. Волковський., Л. Бойко., Е. Назаренко. Ми хочемо бачити в нашій церкві порядок!. – С. 22 – 24.

Григорій Метюк. Третє храмове свято в Куроках. – С. 25 – 27.

Давня пам’ятка роду Скоропадських. – С. 27 – 28.

Співчуття. – С. 28.

Православна українська митрополія в Канаді й Америці. – С. 28 – 31. *(У рубриці 10 повідомлень).*

Заряд Собору Св. Покрови в Вінніпегу. Поможіть нам добудувати нашу святиню!. – С. 31 – 32.

Нові книжки. – С. 32.

1951. № 10-11 (46-47).

Митрополит Іларіон. Нехай буде наша церква Богові на славу, а народові на спасіння. – С. 1 – 5.

Іларіон. Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво. – С. 6 – 18.

С. Кіндзерявий-Пастухів. Листи до братів-діячів церковних. – С.18 – 21.

Борис Лисянський. Новітнім сіячам. – С. 21 *(поезія).*

О. Лотоцький. Місцеві норми церковного права. – С. 21 – 22.

Іларіон. Культурне меценатство в Україні. – С. 22 – 24.

Українсько-російський словник початку XVII-го віку. – С. 24 – 25.

Рецензії. – С. 25 – 26.

З листів до редакції. – С. 26.

До всіх наших читачів та прихильників. – С. 26 – 29.

Заряд Собору Св. Покрови в Вінніпегу. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 30 – 31.

За Україну. – С. 31.

В обороні батьківської віри. – С. 31 – 32.

Нові книжки. – С. 32.

1951. № 12 (48).

Іларіон. Усі ставаймо до творчої праці на Божій ниві. – С. 1 – 6.

Смиренний Іларіон., Смиренний Михаїл. Подякуймо Господеві. – С. 6 – 8.

Канонічний стан Української греко-православної церкви в Канаді. – С. 9 – 10.

Урядові привіти. – С. 10 – 15. *(У рубриці 16 повідомлень).*

Іларіон. Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво. – С. 15 – 20.

Іван Огієнко., Відибіда Руденкою, Михайло Садовський, Панас Нестеренко, Юрій Липа, Вакул Дитель. Яку віру прийняв Св. Володимир? – С. 20 – 22.

Н. Полонська-Василенко. Василенки й Холмська Божа мати. – С. 22

Протоєрей Тихон Киричук. Наш Холмський Владика. – С. 22 – 24.

Виписуйте видання «Нашої культури». – С. 24 – 25.

Українська греко-православна церква в Канаді. – С. 25 – 28. *(У рубриці 11 повідомлень).*

Словник української мови. – С. 28 – 30.

Новий журнал. – С. 31

Заряд Собору Св. Покрови в Вінніпегу. Поможіть нам добудувати нашу святиню! – С. 31 – 32.

З листів нащих читачів. – С. 32.

Священник обов’язаний навчати людей. – С. 32.

Додаток Б.

Лист митрополита Іларіона до архієпископа Михаїла від 23 вересня 1953 р.

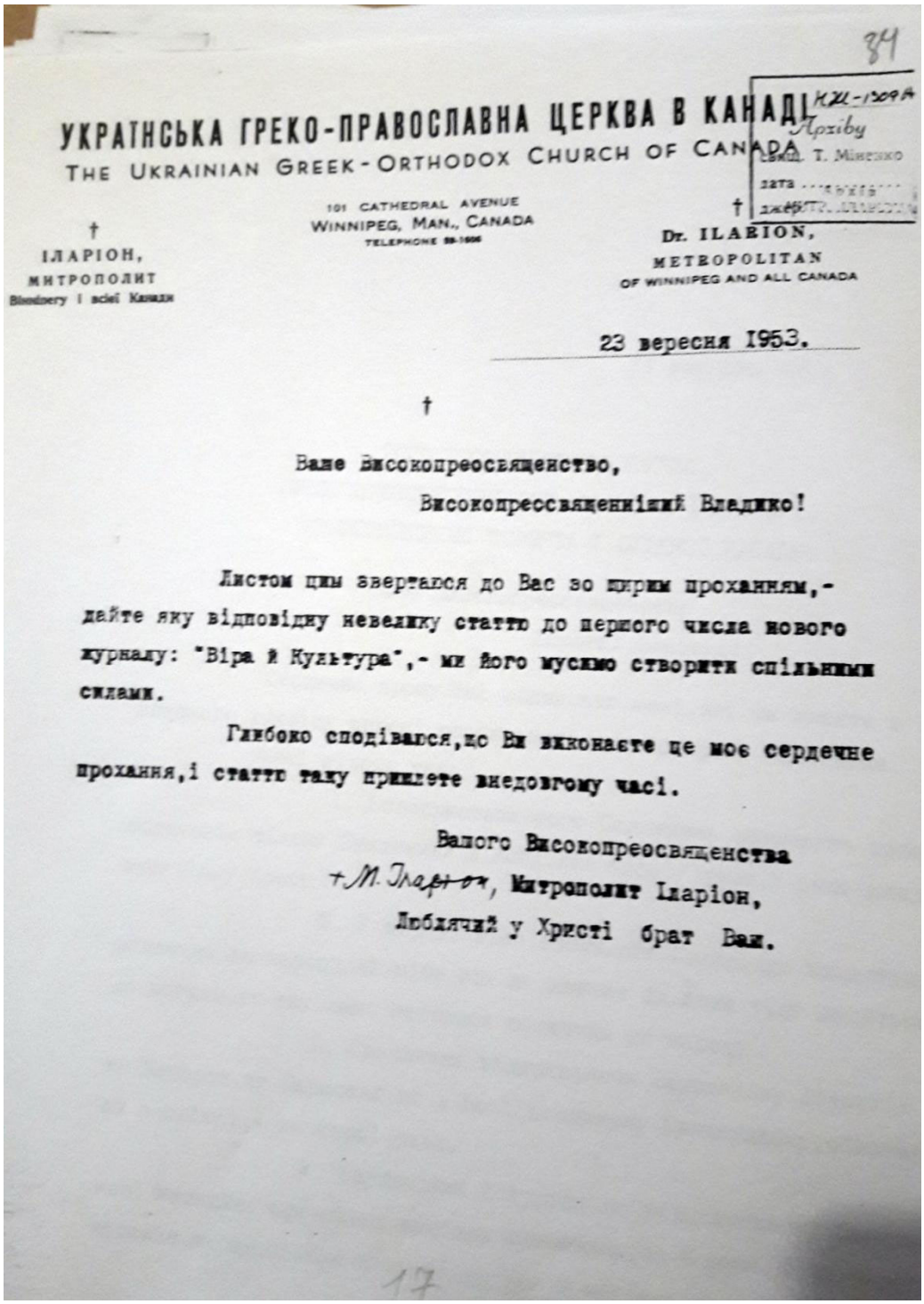

84

УКРАТНСЬКА ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КАНАДІ
THE UKRAINIAN GREEK-ORTHODOX CHURCH OF CANADA

101 CATHEDRAL AVENUE
WINNIPEG, MAN., CANADA
TELEPHONE 88-1606

†
ІЛАРІОН,
МИТРОПОЛИТ
Вінніпеґу і всієї Канади

†
Dr. ILARION,
METROPOLITAN
OF WINNIPEG AND ALL CANADA

23 вересня 1953.

†

Ваше Високопреосвященство,
Високопресвященніший Владико!

Листом цим звертаюся до Вас зо щирим проханням,- дайте яку відповідну невелику статтю до першого числа нового журналу: "Віра й Культура",- ми його мусимо створити спільними силами.

Глибоко сподіваюся,що Ви виконаєте це моє сердечне прохання,і статтю таку пришлете внедовгому часі.

Вашого Високопреосвященства
+М. Іларіон, Митрополит Іларіон,
Любляччий у Христі брат Ваш.

17

Джерело: ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. 1, спр. 75, арк. 34.

Додаток В.

Лист М. Битинського до редактора часопису «Віра й культура» від 6 серпня 1957 р.

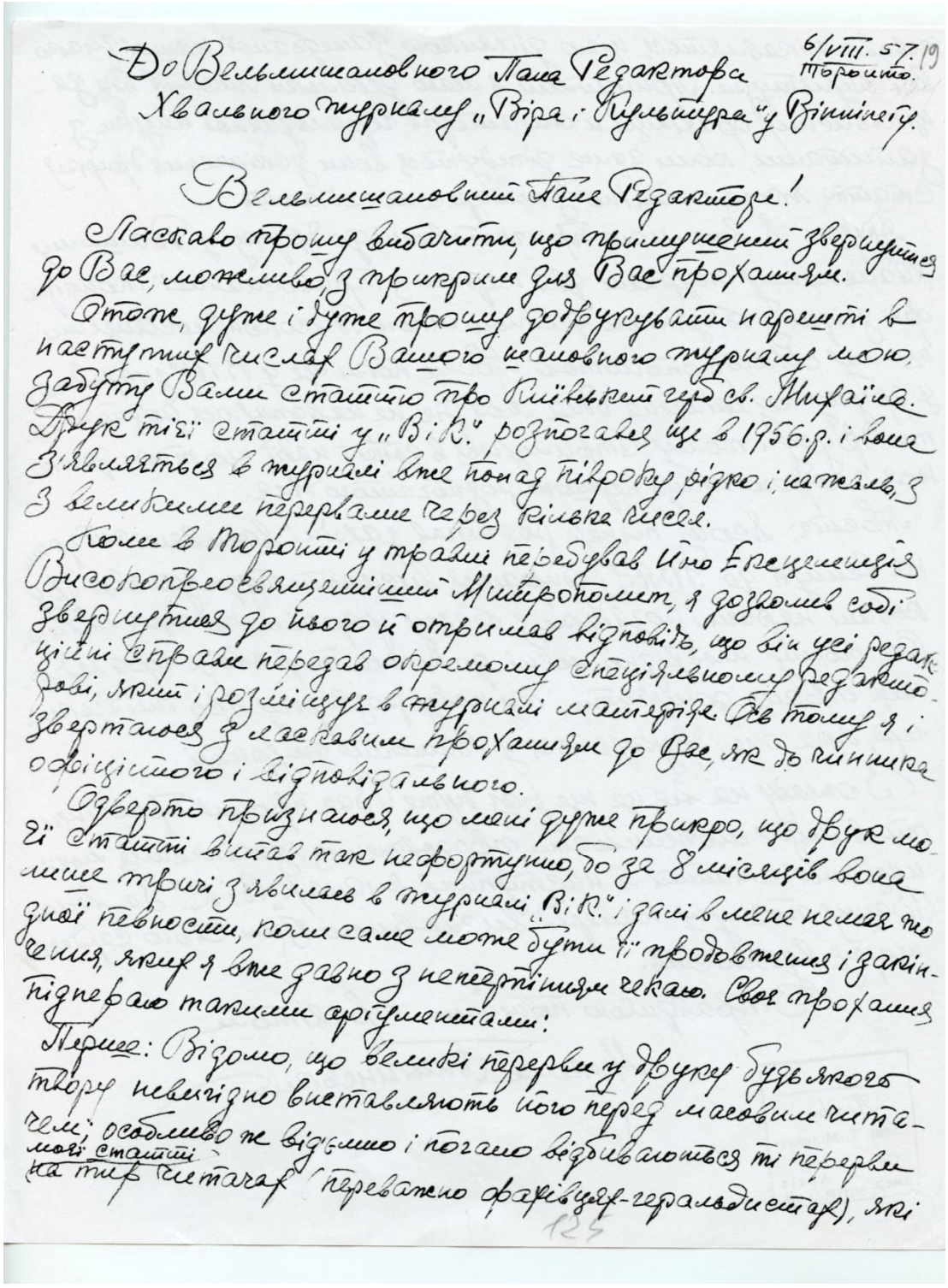

6/VIII. 57. 19
Торонто.

До Вельмишановного Пана Редактора
Хвального журналу „Віра і Культура" у Вінніпеґу.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Ласкаво прошу вибачити, що примушений звернутися до Вас, можливо, з прикрим для Вас проханням.

Отже, дуже і дуже прошу додрукувати нарешті в наступних числах Вашого шановного журналу мою, забуту Вами статтю про Київський гріб св. Михаїла. Друк тієї статті у „Ві.К." розпочався ще в 1956 р. і вона з'являється в журналі вже понад півроку рідко і, на жаль, з великими перервами через кілька чисел.

Коли в Торонті у травні перебував Його Преосвященство Високопреосвященний Митрополит, я дозволив собі звернутися до нього й отримав відповідь, що він усі редакційні справи передав окремому спеціяльному редакторові, який і розміщує в журналі матеріял. Як тому я і звертаюся з ласкавим проханням до Вас, як до єдиного офіціяльного і відповідального.

Одверто признаюся, що мені дуже прикро, що друк моєї статті вийшов так нефортунно, бо за 8 місяців вона лише тричі з'явилась в журналі „Ві.К." і далі в мене немає певности, коли саме може бути її продовження і закінчення, якщо я вже давно з нетерпінням чекаю. Свої прохання підпираю такими арґументами:

Перше: Відомо, що великі перерви у друку будь-якого твору невигідно виставляють його перед масовим читачем; особливо ж відомо і погано відбиваються ті перерви на тих читачах (переважно фахівцях-геральдистах), які мої статті

125

Джерело: ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. № 1, спр. 30, арк. 19.

Додаток Г.

Перелік публікацій С. Килимника в часопису «Віра й культура»

Рік	№ часопису	Назва статті	Сторінка
1954	3	Похоронні обичаї тілопалення у стародавніх словян	20-24
	4	Похоронні обичаї тілопалення у стародавніх слов'ян	22-2
	6	Писанка	26-28
	7	Писанка	20-23
1956	5	З недавніх спогадів	19-21
1957	8	Велетень праці – Митрополит Іларіон	11-17
	9	Зруйнування Київських святинь	12-17
	1	Зруйнування Київських святинь	10-12
1958	3	Зруйнування Київських святинь	17-20
	7	Кривий танець	9-10
	9	Православні українці Канади люблять і шанують свого митрополита	4-6
1959	8	Стародавня веснянка «А ми просо сіяли»	10-13
	8	«Наша літературна мова» нова праця Митрополита Іларіона	20
1960	8	«Вікові наші рани»	21
	12	Преподобна Анна Всеволодівна Рецензія	24
1961	9	Розп'ятий Мазепа. Рецензія	10-11
1962	10-11	Свята гора Афон	16-19
	1	Свята гора Афон	30-32
	2	Історична епопея «Наш бій за державність»	17-18
1963	3	Свята гора Афон	12-14
	6	Новий переклад Біблії	23
	7	Свята гора Афон	17-20

Додаток Д.

Перелік публікацій І. Гончаренка в часопису «Віра й культура»

Рік	№ часопису	Назва статті	Сторінка
1954	6	Щасливе подружжя	21-24
	8	Роля сім'ї у вихованні дитини	6-10
	9	Роля родини у вихованні дитини	14-16
	10	Роля родини у вихованні дитини	14-16
	10	Рецензія	27-28
	12	Роля родини у вихованні дитини	6-9
1955	4	Совєти вбивають душу народу	26-27
	6	Роля родини у вихованні дитини	5-8
	7	Роля родини у вихованні дитини	19-22
	7	Культ жінки-матері	4-6
	8	Роля родини у вихованні дитини	15-17
	11	Роля родини у вихованні дитини	16-18
	11	Естетичне виховання дітей у родині	31-32
	12	Роля родини у вихованні дитини	10-13
	1	Мати й мачуха	27-28
1956	3	Український національний характер	9-12
	4	Український національний характер	13-17
	6	Український національний характер	28-30
	8	Воля й розумові здібності українця	14-16
1957	5	Роля сім'ї у вихованні в дітей культурної поведінки	22
	6	Український національний характер. 1. Синтетичний талант	31-32
1958	7	Виховання дітей в умовах еміграційних	11-14
	10-11	Виховання дітей в еміграційних умовах	6-19
1959	4	Український національний характер	31-32
	5	Український національний характер	18=19
	6	Український національний характер	17-20
	12	Український національний характер	9-11

Додаток Е.

Перша сторінка обкладинки та емблема на четвертій сторінці обкладинки журналу «Наша культура»

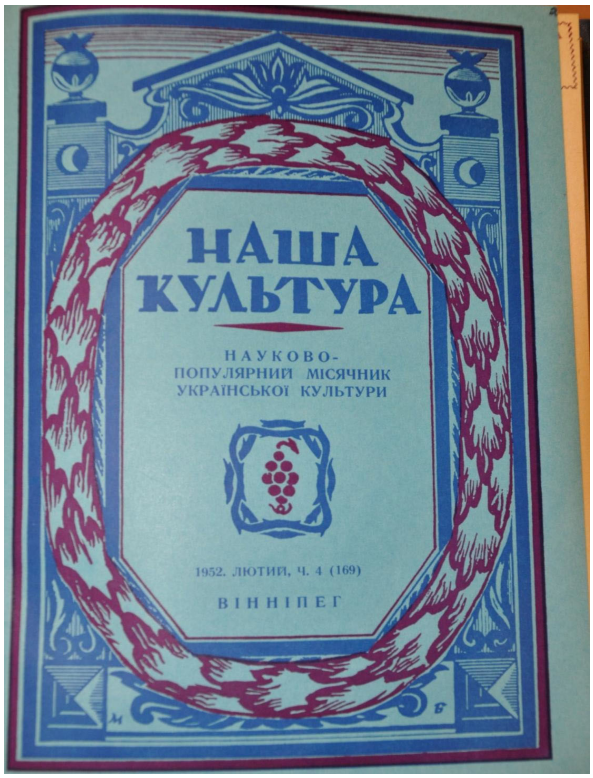

Зображення на четвертій сторінці обкладинки журналу «Наша кульутура»: шестикутний ромб, усередені якого зображено хрест, розташований на півмісяці, по центру початкові літери назв журналу, внизу гілка лози. Автор – Микола Бутович.

Додаток Є.

Перша сторінка обкладинки та емблема на четвертій сторінці обкладинки журналу «Віра й культура»

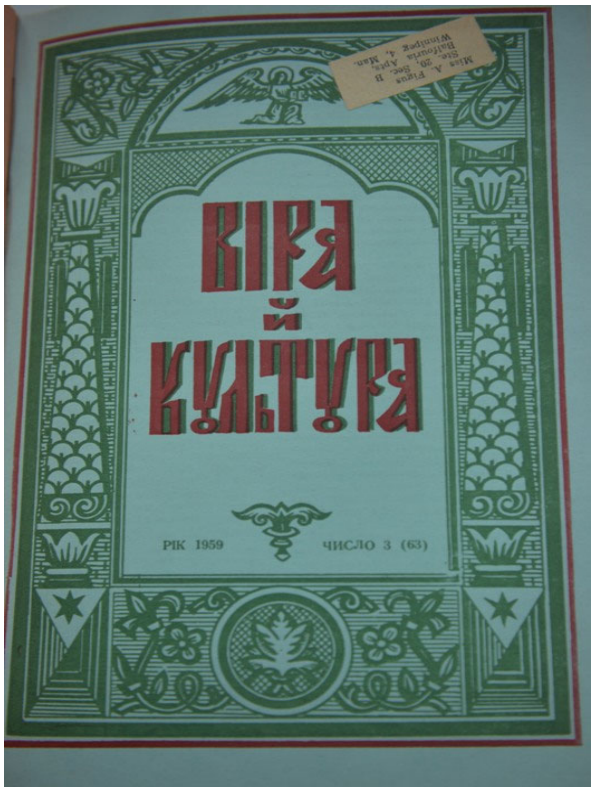

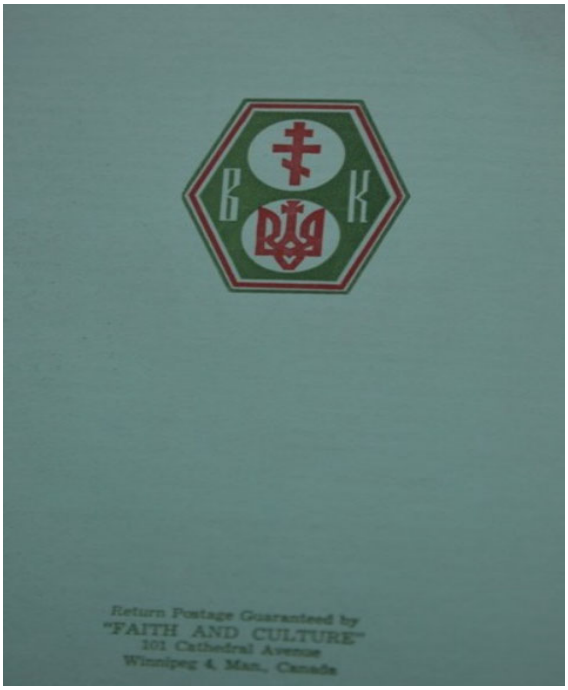

Зображення на четвертій сторінці обкладинки журналу «Віра й культура»: шестикутний ромб, усередені якого зверху у колі світлого кольору зображено православний хрест, по боках початкові літери назв журналу, внизу у такому ж колі розташовано тризуб. Автор – Микола Бутович.

Додаток Ж.

Список публікацій Василик Т. І.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Воротняк Т. Канадський українськомовний часопис «Слово істини» як важливий, актуальний чинник об′єднання українців в діаспорі // Українознавчий альманах. – 2011. – № 5. – С. 227 – 229.

2. Василик Т. І. Поетична творчість Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на шпальтах часопису «Віра й культура» // Гілея. Науковий вісник. – К., 2019. – Вип. 142 (3). Історичні науки. – С. 28 – 32.

3. Василик Т. Часопис «Наша культура»: історія заснування, проблематика, інформаційне насичення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2019. – Вип. 1 (140). – С. 10 – 15 (входить до міжнародної індексації Index Copernicus).

4. Василик Т. Становище українських емігрантів («скитальників») у проповідях митрополита Іларіона (за матеріалами часопису «Слово істини» 1947 – 1951 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2020. – Вип. 1 (144). – С. 16 – 19 (входить до міжнародної індексації Index Copernicus).

Стаття в іноземному виданні:

5. Василик Т. І. Історія релігійного життя в Україні в середині XX століття за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» // Humanities and Social Sciences. – Budapest, 2015. – С. 19 – 22.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження

6. Воротняк Т. І. Молитва Івана Огієнка за Україну (Поетична творчість митрополита Іларіона на сторінках канадських часописів) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. ІІ. – Кам’янець-Подільський, 2005. – С. 182 – 187.

7. Воротняк Т. І. «Наша культура» як продовження програми однойменного варшавського часопису // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. ІІІ. – Кам’янець-Подільський, 2006. – С. 63 – 72.

8. Воротняк Т. І. Критика радянської антирелігійної політики на сторінках часопису «Віра й культура» // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Черкаси, 2007. – С. 377 – 381.

9. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Віра й культура» – вершина редакторської діяльності Івана Огієнка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 17. – Ужгород, 2007. – С.152 – 155.

10. Воротняк Т. І. Часопис «Віра й культура» та його роль у розвитку, формуванні і збереженні української мови в діаспорі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – Вип. 51. – Харків, 2007. – С. 265 – 269.

11. Воротняк Т. І. Канадський українськомовний часопис «Наша культура» (Вінніпег, 1951-1953 р.): культурологічний та освітній аспекти // Наукові записки Інституту журналістики . – Київ, 2007. – Т. 26. – С. 180 – 183.

12. Воротняк Т. І. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / редкол.: О. М. Завальнюк, голова, В. С Прокопчук, відп. ред. [та ін.]. – Вип. І. – Кам’янець-Подільський, 2008. – С. 175 – 185.

13. Воротняк Т. Народний християнський часопис «Слово істини» та його роль в організації допомоги українським емігрантам // Вісник книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 37 – 40.

14. Воротняк Т. І. Проповіді митрополита Іларіона на сторінках канадських україномовних часописів: технології впливу // Діалог: медіа-студії. – 2012 . – Вип. 14: Реклама та PR у сучасному світі . – С. 189 – 195.

15. Воротняк Т. І. Канадський україномовний часопис «Наша культура»: культурологічний та освітній аспекти // Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення: Матеріали міжнар. наук. конф. – Київ, 8 – 9 грудня 2006 р. – К., 2006. – С. 94 – 95.

16. Воротняк Т. І. Часопис «Слово істини» як взірець національного періодичного видання. // Журналістыка – 2007: надзенные праблемы. Перспектывы. Матерыялы 9-й Мыжнароднай наукова-практычнай канферэнцыі. – Вып. 9 / Рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд) і інш. – Мінск, 2007. – С. 275 – 277.

17. Воротняк Т. І. Сугестивний аспект проповідей митрополита Іларіона (за матеріалами народного християнського місячника «Слово істини») // Типологічні характеристики українського медійного контенту. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С. 80 – 84.

18. Василик Т. І. Хроніка українського культурного життя за матеріалами канадського часопису «Віра й культура» (1953 – 1967 рр.) // Шевченківська весна. Історія. Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2019. Історія». – С. 80 – 84.